

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

1992

YILINA

GİRERKEN

TÜRK

EKONOMİSİ

338.956
TGS
1992
NO. 1
C. 1

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
TURKISH INDUSTRIALISTS' AND BUSINESSMEN'S ASSOCIATION

1992 YILINA GİRERKEN

TÜRK EKONOMİSİ

İSTANBUL

OCAK 1992

(Yayın No: TÜSİAD-T/92.1.149)

Cumhuriyet Cad. Ferah Apt., 233/9-10, 80230 Harbiye/İstanbul
Telefon: 140 12 05 - 146 24 12 Telefax: 147 00 82

Bu raporun tamamı veya bir bölümü TÜSIAD "1992
Yılına Girerken Türk Ekonomisi" referansı yazılmak
kaydıyla yayınlanabilir.

ÖNSÖZ

"1992 Yılına Gिरerken Türk Ekonomisi" 1990 ve 1991 yıllarının bilinen son rakamlarına ve 1992 yılı tahminlerine dayanılarak hazırlanmıştır.

TÜSİAD, ülkemizin ileri gelen sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında anayasamızın 33'üncü maddesine göre kurulmuş, kamu yararına çalışan bir özel sektör kuruluşu olup yayınlarında bilimsel ve tarafsız kalmayı amaç edinmiştir. Raporda belirtilen değerlendirmelerin TÜSİAD üyelerinin görüşleriyle doğrudan bir ilişkisi söz konusu değildir.

Bu çalışma, TÜSİAD Genel Sekreteri E. İhsan Özöl yönetiminde Ekonomik Araştırmalar Bölüm Başkanı Nilgün Demirtaş, araştırma uzmanları Veyis Fertekligil, Gül Üstün ve Ümit İzmen tarafından hazırlanmıştır.

TÜSİAD Danışmanları, Prof. Dr. Süleyman Özmucur'un Milli Gelir, Yatırımlar, Üretim, İstihdam, Prof. Dr. Erdoğan Alkin'in Kamu Maliyesi, Dış Ekonomik İlişkiler, Azmi Fertekligil'in İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Gelişmeler, Dr. Adnan Büyükdeniz'in Parasal Gelişmeler konularında yaptıkları çalışma ve değerlendirmelerden yararlanılmıştır.

Raporun hazırlanmasında Bakanlıklar, DİE, DPT, TCMB ve ANKA yayınları referans olarak kullanılmıştır.

İstanbul, Ocak 1992

1992 YILINA GİRERKEN TÜRK EKONOMİSİ

ÖZET VE SONUÇ

i-vii

BÖLÜM I

GSMH, YATIRIMLAR, KAMU MALİYESİ ÜRETİM, İSTİHDAM

1. Gayri Safi Milli Hasıla	1
2. Ekonominin Genel Dengesi	5
3. Yatırımlar	7
4. Kamu Maliyesi	21
5. Üretim	32
6. İstihdam	40

BÖLÜM II

PARASAL GELİŞMELER

1. Para Politikası	47
2. Emisyon, Rezerv Para ve Para Arzının Belirlenmesi	49
3. Mevduat Gelişmeleri	51
4. Kredi Gelişmeleri	54
5. Faiz Oranları	57
6. Enflasyon	60
7. Altın Fiyatları	64
8. Sermaye Piyasası	65

BÖLÜM III

DÜNYA EKONOMİSİ ve DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler	75
2. Dış Ekonomik İlişkiler	76
3. Dış Ticaret	77
4. İhracat	79
5. İhracat Teşvik Tedbirleri	84
6. İthalat	85
7. Dış Ticaretin Kamu-Özel Sektör Dağılımı	90
8. Turizm Gelir ve Gideri	91
9. İşçi Dövizleri	93
10. Dış Borçlar	94
11. Ödemeler Dengesi	97
12. Yabancı Sermaye	97
13. Uluslararası Rezervler	102
14. Döviz Kurları	103

EK I

TÜSİAD 1992 TAHMİNLERİ

105

EK II

TÜSİAD ÜYELERİ BEKLENTİ ANKETİ SONUÇLARI

107

1991 YILI EKONOMİK ÖNLEMLERİ

115

ÖZET ve SONUÇ

Kamu finansman açıklarından kaynaklanan ekonomik istikrarsızlık 1991 yılında da devam etti.

Kamu sektörü finansman açıklarının yüksek oranlarda devam etmesi 1989-90 yıllarında olduğu gibi 1991 yılını da olumsuz olarak etkilemiş, enflasyon yine kontrol altına alınamamış ve özel sektörün ticari banka faizleri ile ilgili sorunları bu yıl da devam etmiştir.

Ciddi bir stabilizasyon programı ile ekonomide nisbi bir istikrar sağlanarak AT enflasyon ortalamalarına yaklaşmak mümkün iken, ekonomi politikaları çok başlı ve tutarsız önlemlerle yürütülmeye devam edilmiş ve bu açıdan 1991 yılı da istikrar açısından kaybedilen bir yıl olmuştur.

(Yukarıdaki iki paragraf geçen yılın başında yayınlanan rapordan tarihler değiştirilerek aynen alınmıştır.)

1991 yılında büyüme hızı ve sabit sermaye yatırımları geriledi.

1991 yılının dokuz aylık döneminde GSMH artış hızı binde 7 olarak belirlenmiştir. DİE verilerine göre geçen yılın aynı döneminde büyüme hızı yüzde 10.4 olarak gerçekleşmişti. 1991 yılının üçüncü üç aylık döneminde ise tarım kesimi sabit fiyatlarla binde 2 küçülmüş, sanayi kesiminde ise yüzde 7.3'lük artış sağlanmıştır. GSMH artış hızı ise yüzde 2.7 olmuştur.

1991 yılının ilk üç aylık döneminde Körfez Krizi nedeniyle artan petrol fiyatları, yüksek maliyetler ve talep daralması ile birlikte imalat sanayiinde yüzde 4.5 oranında üretim gerilemesi görülmüştür. Üretim yılın ikinci üç aylık döneminde yüzde 1.5 ve üçüncü üç aylık döneminde yüzde 6.0 artış göstermiştir. Yılın ilk dokuz ayında toplam sanayi üretimi ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 3.2 yükselmiştir.

1988 yılından bu yana düşmekte olan GSMH içinde sabit sermaye yatırımlarının payı 1991 yılında bir önceki seneye göre yüzde 1.6 puan artarak yüzde 22.8'e yükselmiştir. Ancak 1988 yılı fiyatlarıyla sabit sermaye yatırımlarında binde 8 gerileme kaydedilmiştir. Özel kesim yatırımlarının toplam içindeki payı 1990 yılında yüzde 56.2'den, 1991'de yüzde 55.4'e inmiştir.

1991 yılının ilk dokuz aylık verileri incelendiğinde inşaat ruhsatnamesi ve yapı kullanma izni verilen bina sayısında sırası ile yüzde 3.5 ve yüzde 6.7 azalma olmuştur.

Teşvik sağlanan özel sektör yatırımlarının tutarı yılın ilk on ayında yüzde 47 oranında artarak 23 trilyon 946.6 milyon TL düzeyine ulaşmıştır. Yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımında 1991 yılının Ocak-Ekim döneminde önemli bir değişiklik görülmemektedir. Yılın ilk on ayı içinde teşviklerin yüzde 72.2'si imalat sanayiinde, yüzde 22.8 hizmetler sektöründe, yüzde 5.0'i ise diğer sektörlerdeki yatırımlara verilmiştir.

Açık işsiz sayısı azalırken, genç nüfus arasındaki işsizlik dikkat çeken bir düzeyde idi.

İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıtlı açık işsizlerin sayısı 1991 yılının Ağustos ayında yüzde 9.8 azalmıştır. DİE tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı İşgücü Anketi (Nisan 1990) sonuçlarına göre Türkiye genelinde işsizlik oranı yüzde 8.5 olarak belirlenmiştir. İşsizlerin yarısını 15-24 yaş grubundaki genç nüfusun oluşturduğu görülmektedir. Bu durum eğitim sistemindeki çarpıklığa işaret etmekte ve hemen gerekli önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmaktadır.

1991 yılında parasal program açıklamayan Merkez Bankası genişleyici bir para/kredi politikası uyguladı.

Ekonomideki parasal yönetimin ilan edilen belirli bir parasal program çerçevesinde yürütülmediği 1991 yılında parasal genişleme hızının geçen yıla oranla daha yüksek düzeyde gerçekleştiği gözlenmiştir. Parasal genişleme hızındaki artış, esas itibarıyla, Merkez Bankası'nın -geçmiş son birkaç yıldaki eğilimin aksine- hemen tümüyle kamu kesimine yönelik olarak uyguladığı "genişleyici" para/kredi politikasından kaynaklanmıştır. Özellikle 1984 sonrası dönemde, konsolide bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklı finansmanın önemi giderek azalmış ve yerine iç borçlanma önem kazanmış iken, bu eğilimin 1991 yılında değiştiği, bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarından sağlanan finansmanın öneminin tekrar arttığı gözlenmektedir.

1989 ve 1990 yıllarında döviz mevcutlarını TL'nin dış değerini desteklemeye yönelik olarak kullanan Merkez Bankası'nın bu politikayı 1991 yılında büyük ölçüde terkettiği, bunun sonucu TL'nin dış paralar karşısındaki değer kaybında hızlanma olduğu gözlenmiştir. Banka'nın döviz rezervlerinde gözlenen azalma, dış borç anapara ödemelerinin yeni borçlanma yerine döviz rezervlerinden karşılanması, zaman zaman piyasaya yapılan müdahaleler ve döviz satışlarından kaynaklanmıştır.

1991 yılında faiz oranlarında önemli bir değişiklik olmadı.

Toplam mevduatta 1991 yılında bir önceki yıla oranla bir hızlanma gözlenirken, bu hızlanmada TL'nin dış paralar karşısında hızlanan değer kaybı ve bunun sonucu döviz tevdiat hesapları TL karşılıklarındaki artış kısmen etkili olmuştur.

Nominal mevduat faiz oranları yılın önemli bir bölümünde istikrarlı bir seyir izlemiş, buna karşılık beklentilerin üzerinde gerçekleşen kur artışları yurtiçi-yurtdışı faiz farklarını (faiz arbitrajını) azaltmıştır. Yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları yılın ilk on aylık döneminde yüzde 30 civarına gerilemiştir. Böylece bu tür mevduatın toplam döviz tevdiat hesapları içindeki payı da yüzde 25 olarak belirlenmiştir.

Mevduat faiz oranlarının izlediği nisbeten istikrarlı seyir yanında, makroekonomik faaliyetteki yavaşlama ve ekonomide kısa vadeli beklentilerle ilgili artan belirsizliklerin kredi talebine yansımaları sonucu 1991 yılında kredi faiz oranlarında geçen yıla göre önemli bir değişiklik olmamıştır.

Kredi stokundaki genişlemede Merkez Bankası kredilerindeki büyük artış etkili oldu.

Ekonomide toplam nominal kredi stoku 1991 yılının ilk on aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine oranla daha hızlı bir genişleme göstermiştir.

Merkez Bankası'nın, son yıllarda izlediği muhafazakar kredi politikasını 1991 yılında terkettiği gözlenmiştir. Merkez Bankası kredilerindeki genişleme, temelde, kamu kesimine açılan kredilerdeki yüzde 400 oranındaki artıştan kaynaklanırken; özel kesime yönelik kredilerde mutlak bir daralma gözlenmiştir. Mevduat banka kredilerinin artış hızında 1991 yılında gözlenen yavaşlamada, makro ekonomik faaliyette geçen yıla oranla gözlenen yavaşlama ve azalan kredi talebi etken olmuştur. Kalkınma ve Yatırım banka kredilerinde ise geçen yıla oranla yüzde 100'e varan bir artış gözlenmiştir.

1991'de bütçe ve KİT açıkları büyük boyutlara ulaştı.

1991 yılı içinde, Körfez krizi dolayısıyla kamu harcamaları genişlemiş ve bir ek bütçe zorunluğu doğmuştur. Böylece harcamalar bütçede öngörülen tutarları aşmış ve bir önceki yıla göre Ekim ayında yüzde 95.9 genişleyerek 98 trilyon lirayı bulmuştur. Gelirlerdeki artış ise yüzde 81.4 artarak 78 trilyon lirada kalmıştır.

Sonuç olarak konsolide bütçe açığı, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 184.4 genişleyerek 20.0 trilyon lirayı bulmuştur. Yıl sonunda bu rakamın 30 trilyon lira dolayında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1991 yılı sonunda toplam kamu açığındaki genişlemenin bütçe açığındaki artıştan daha hızlı yükseleceği tahmin edilmektedir. Özellikle Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin açıkları, ertelenen zamlar dolayısıyla olağanüstü boyutlara ulaşmıştır.

Enflasyon 1991 yılında da yükselmeye devam etti.

1991 yılı içinde çeşitli fiyat endekslerine ilişkin gözlemler, cari enflasyon hızının yeniden artış eğilimine girdiğine işaret etmektedir. Geçen yıl özel kesim fiyat artışlarının üzerinde seyreden kamu fiyat artışları, bu yılın ilk onbir aylık döneminde özel kesim fiyatlarının bir miktar gerisinde kalmıştır. Bu gelişmede seçim ekonomisi ortamında kamu fiyat ayarlamalarının ertelenmesi birincil etken olurken, ertelenen kamu zamlarının birikimli olarak önümüzdeki birkaç ayda fiyatlara yansması beklenen bir gelişmedir.

1991 yılında Türk parasının değer kaybında gözlenen hızlanma ithal maliyetlerindeki artış yoluyla maliyet enflasyonuna katkıda bulunurken, parasal genişleme hızındaki artış da toplam talep yoluyla enflasyonu körüklemiştir.

1990 yılında dış ticarete görülen olumsuz gelişmeler 1991'de tersine döndü.

Yıl içinde ekonomideki durgunluk nedeniyle iç piyasanın daralması ve döviz kurlarının bir önceki yıla göre daha hızlı yükselmesi, ihracatı sürekli uyarırken, aynı nedenlerle ithalatta önemli bir yavaşlama meydana gelmiştir.

Ekim ayı sonunda ihracat birikmeli olarak bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 9.2 artarak 10.8 milyar dolara ulaşırken, aynı dönemde ithalat yüzde 3.9 daralarak 16.8 milyar dolarda kalmıştır. Böylece dış ticaret açığı da, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 21 daralarak 5.94 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Görünmeyen işlemlerin önemli kalemlerinden olan işçi dövizlerinde ve turizm gelirlerinde yavaşlamaya rağmen, cari işlemler dengesi bir önceki yıla göre olumlu bir gelişme göstermiştir. Körfez yardımı olarak adlandırılan hibeler de bu olumlu gelişmelere eklenince, cari işlemler dengesi mütevazı ölçüde de olsa, fazla vermeye başlamıştır.

Sonuç olarak 1991 yılında büyüme hızı yavaşlarken enflasyon hızlanmış ancak döviz dengesinde bariz bir iyileşme görülmüştür. Körfez krizi sırasında erozyona uğrayan döviz rezervleri yeniden eski düzeylerine çıkmış ve hatta bu düzeyleri aşmıştır. Kasım sonu itibariyle uluslararası rezervler 12.9 milyar dolara yükselmiştir.

1992 YILI İLE İLGİLİ TÜSİAD ÖNERİLERİ

Ekonomide bozulan dengeleri düzeltmek için kapsamlı bir istikrar programı gerekmektedir.

1980 yılında başlayan piyasa ekonomisi uygulamaları dışı açılmada başarılı adımlara rağmen ekonomik ve mali istikrar amaçlarına yeterince ağırlık verilmediğinden maalesef hedeflerine ulaşamamıştır. Ekonomide halen durgunluk içinde kronik enflasyon, imalat sanayii yatırımlarında giderek küçülme, gelir dağılımında durdurulamayan bir bozulma, likiditesini büyük ölçüde yitirmiş bir hazine parasal yönetimi vardır.

1991 yılında özellikle kamu kesimi açıklarından kaynaklanan kronik enflasyon Türk ekonomisindeki sorunların kaynağını teşkil etmiştir. Enflasyon oranının makul bir düzeye indirilebilmesi için kapsamlı bir istikrar programına ihtiyaç vardır.

Enflasyon hızını çok uzun dönemde aşamalı olarak düşürme yönündeki girişimler uygulamada başarılı olmadığından, Türkiye'de de enflasyonu belli bir süre içinde makul seviyelere indirmek hedef alınmalıdır. Bu arada kalkınma hızının nüfus artış hızının altına düşmemesi ve dış dengenin bozulmaması sağlanmalıdır.

Türkiye'de de kronik enflasyonun kamu açıklarından ve bu açıkların finansman şekillerinden kaynaklandığı bir gerçektir. Şu halde istikrar politikalarının temel hedefi bu açığın süratle daraltılması olmalıdır.

Kamu açığını azaltacak bütün politikaların tüm sektörlerle ve üretime yansiyabilecek yan ve çapraz etkileri de ayrıntılı biçimde tartışılmalı ve nazara alınmalıdır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulmalıdır.

Hükümetçe hazırlanacak istikrar paketinin uygulamadan önce özel sektör kuruluşlarına danışılması ve belli bir uzlaşma zemini sağlandıktan sonra açıklanmasını başarı için ilk koşul olarak görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batı ülkelerinde rastlanan ekonomik ve sosyal konsey çalışmalarının ülkemizde de başlatılması uygun olacaktır. Ayrıca, belli başlı gönüllü işçi-işveren kuruluşlarının ve meslek odaları ile birliklerinin temsilcilerinden oluşacak Konsey'e bağlı olarak aşağıdaki konularda çalışma komiteleri oluşturulması programa alınmalıdır.

- 1) Stabilizasyon izleme,
- 2) Para ve kredi işleri (Banka ve borsa dahil),
- 3) İşçi-işveren ilişkileri,
- 4) Vergi reformu
- 5) Bütçe reformu
- 6) Özelleştirme.
- 7) Sanayide globalizasyon
- 8) Ekonomik verimlilik ve kalite devrimi
- 9) Arzı arttırıcı tedbirler
- 10) Kamu yönetiminde modernizasyon

Hazırlanacak istikrar programında aşağıdaki hususlara açıklık getirilmesi başarının önemli koşulları arasındadır.

¶Ekonomi yönetiminden ve istikrar politikası uygulamalarından tek Bakanlık sorumlu olmalıdır.

¶Psikolojik enflasyonist beklentileri kıracak özel önlemlere öncelik verilmelidir.

¶Disiplin sağlanması amacıyla kamu borçlanmalarının ve kamu adına kredi verilmesinin sadece Hazine tarafından gerçekleştirilmesini sağlayacak yapısal bir düzenlemeye gidilmelidir.

¶KİT'leri mali disipline sokacak şekilde yıllık yatırım ve finansman programları hazırlanmalı ve bu programlar istikrar politikasından sorumlu Bakanlığın onayından geçirilmelidir.

¶Bankacılık sektöründe Devletin ticari banka olarak tek bir bankaya sahip olmasına izin verilmeli, geri kalan Devlet bankalarının ise ihtisas bankacılığı yapmaları sağlanmalı, bu temin edilemezse bu türdeki mevcut bankalar ya birleştirilmeli ya da özelleştirilmelidir.

¶Özelleştirmeye hız verilmeli ve devletin sahip olduğu iktisadi işletmelerin sayısını asgariye indirecek tüm yollar denenmelidir.

¶Mahalli idareler ve belediyeler mali özerkliğe sahip olmakla beraber mali disipline uygun bir yapıya kavuşturulmalıdır.

¶Daha etkin bir vergi kontrolünü sağlamak üzere süratle yeminli mali müşavirler devreye sokulmalıdır.

¶ Merkez Bankası, Hükümetin ekonomik ve mali politikasına uyumlu bir para politikasını uygulayacak biçimde bağımsız bir yapıya kavuşturulmalıdır.

¶Sosyal Sigortalar'da oluşan fonların kullanımını ve uygulamadaki farklılıkları dikkate alarak Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağkur'un birleştirilerek tek kuruluşta sosyal güvenliğin sağlanması temin edilmelidir.

¶Yatırımcı kuruluşlara Hazine imkanlarının ötesinde yatırım görevi verilmemelidir.

¶Yeni kamu iç borçlanmalarında güvence yüksekliğini yansıtır biçimde daha düşük faiz ve uzun vade tercih edilmelidir.

¶Vergi tahsilatı hızlandırılmalı, mükelleflerin Devlettten alacaklarının borçlarına mahsup imkanları sağlanmalıdır.

¶KİT'lerin Devlete, kamuya ve birbirlerine olan borçları tasfiye edilmelidir.

¶Fonlar bütçeye alınmalı ve nakit yönetimi Hazine'ye devredilmelidir.

¶Belediyelerin gerek iç piyasadan, gerekse dış piyasadan sağlayacakları borçlanmaların ilke ve yöntemleri saptanmalı ve bu kuruluşların cari harcamalar için borçlanmalarına izin verilmemelidir.

(Büyüme, yatırımlar, enflasyon ve dış ticaret ile ilgili 1991 yılı TUSİAD tahminleri EK I bölümünde yer almaktadır).

BÖLÜM I

GSMH, YATIRIMLAR, KAMU MALİYESİ, ÜRETİM, İSTİHDAM

1. GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILA

1991 yılında dokuz aylık büyüme hızı binde 7'de kalmıştır. Sabit fiyatlarla gayri safi milli hasıla yılın ilk çeyreğinde yüzde 1.4, ikinci çeyrekte binde 3 geriledikten sonra üçüncü çeyrekte yüzde 2.7 artmıştır, ancak dokuz aylık toplam artış sadece binde 7 olarak gerçekleşmiştir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, geçen yılın ilk dokuz ayındaki büyüme hızı, yüzde 10.4 düzeyinde bulunuyordu.

Yılın üçüncü üç aylık döneminde gayri safi milli hasıla cari fiyatlarla 212.3 trilyon, sabit fiyatlarla 29.3 trilyon lira olmuştur. GSMH artışı geçen yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla yüzde 58.8, sabit fiyatlarla yüzde 2.7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Ocak-Eylül döneminde ise GSMH cari fiyatlarla 430.3 trilyon, sabit fiyatlarla 64.8 trilyon liraya yükselmiştir.

Yılın üçüncü çeyreğinde tarım sektörü geçen yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla binde 2 küçülmüştür. Sanayide yüzde 7.3'lük artış sağlanırken, inşaat sektöründe de binde 4'lük gerileme görülmüştür. Belirtilen dönemde ticarete yüzde 3.1, ulaştırma ve haberleşmede artış ise yüzde 1.3'e ulaşmıştır.

1991'de büyüme hızında ortaya çıkan olumsuz gelişmede bir önceki yılda yaşanan yüksek oranlı büyüme, üretimde azalma ve Haziran ayında yaşanan 9 günlük bayram tatili etkili olmuştur.

Yeni hesaplama yöntemine göre 1989 yılında 2005 dolar olan kişi başına gelir, 1990 yılında 2667 dolara yükselmiştir. Kişi başına gelirin yüksek görünmesinin doların 1990 yılında az değer kazanmasıyla ilgili olduğu ifade edilebilir. 1991'de ise kişi başına gelirin 2428 dolara düşmesi beklenmektedir.

Öte yandan, Türkiye'de kişi başına düşen milli gelirin, satın alma gücü paritesi kuru dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda 7 bin dolara yaklaştığı belirlenmiştir.

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSMH (YENİ ENDEKS)

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (000 Kişi)	Kişi Başına Düşen GSMH		
		Cari Fiy. (TL)	Dolar	Sabit Fiy.(TL)*
1979	43,530	64,694.0	1,837.4	1,191,830.3
1980	44,438	120,662.7	1,556.1	1,140,435.8
1981	45,540	176,550.6	1,573.5	1,172,096.7
1982	46,688	229,169.2	1,386.6	1,185,985.0
1983	47,864	294,813.6	1,280.0	1,209,690.7
1984	49,070	462,932.2	1,234.2	1,271,681.1
1985	50,306	715,117.3	1,353.2	1,295,850.6
1986	51,433	1,012,259.0	1,486.7	1,362,789.7
1987	52,561	1,457,601.3	1,670.6	1,457,601.3
1988	53,715	2,495,766.3	1,747.8	1,448,383.3
1989	54,893	4,286,620.8	2,005.1	1,429,496.7
1990	56,098	7,026,991.3	2,667.3	1,536,746.1

*1987 Fiyatlarıyla

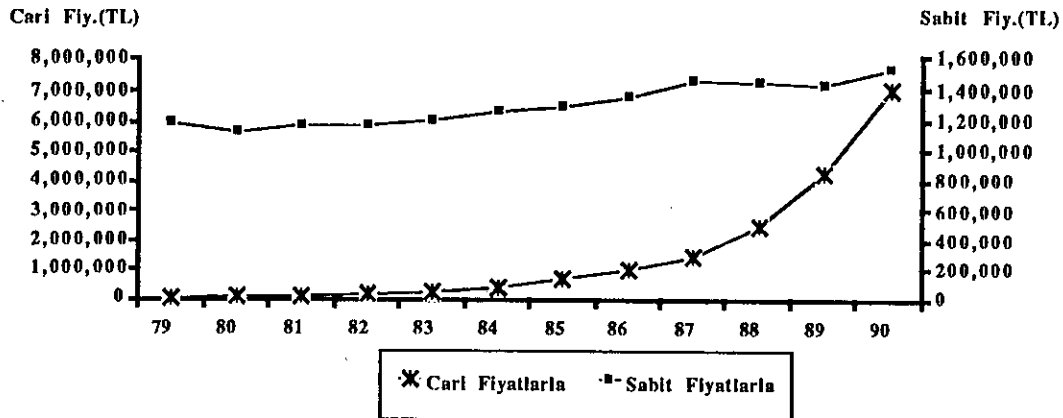
Kaynak:DİE

GSMH ve SEKTÖRLERE GÖRE GELİŞME HIZI

	1988	1989	1990
Büyüme hızı (1987 temel yıl, %)	1.5	0.9	9.9
Büyüme hızı (1968 temel yıl, %)			
Tarım	7.9	-10.7	11.5
Sanayi	2.0	4.2	9.1
Hizmetler	3.0	5.4	8.5
GSMH	3.6	1.9	9.2
Kişi başına GSMH (\$, 1987 temel yıl)	1,747.8	2,005.1	2,667.3

Kaynak:DİE

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GSMH

**FAALİYET KOLLARINA VE ÜRETİCİ FİYATLARINA GÖRE
SABİT FİYATLARLA GSMH (YENİ ENDEKS; Milyon TL)**

İktisadi Faaliyet Kolları	I. DÖNEM			II. DÖNEM			III. DÖNEM			I. DÖNEM			II. DÖNEM			III. DÖNEM		
	1990	(%) Gel. Hızı		1990	(%) Gel. Hızı		1990	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı	
1. Tarım	783,910.0	8.6		2,407,172.1	26.1		8,287,351.4	5.1		772,052.0	-1.5		2,424,506.0	-0.7		8,267,770.7	-0.2	
- Çiftçilik ve Hayvancılık	477,023.0	12.6		2,161,849.6	31.9		8,066,001.2	5.3		476,927.2	0.0		2,176,678.6	0.7		8,089,097.4	0.3	
- Ormancılık	207,177.0	0.6		166,118.5	-15.2		159,049.7	-3.1		187,936.6	-9.3		162,683.1	-2.1		111,700.3	-29.8	
- Balıkçılık	99,710.0	7.7		79,204.0	7.7		62,300.5	7.7		107,188.2	7.5		85,144.3	7.5		66,973.0	7.5	
2. Sanayi	5,495,448.9	12.3		5,503,978.6	9.0		5,903,673.9	7.4		5,335,776.2	-2.9		5,604,174.5	1.8		6,333,342.4	7.3	
- Madencilik ve Taşocaklığı	359,008.0	3.9		344,084.7	-4.8		419,230.5	-3.4		376,707.1	4.9		360,256.7	4.7		434,155.1	3.6	
- İmalat Sanayii	4,675,151.4	13.2		4,720,946.4	10.6		4,994,339.8	8.3		4,487,677.4	-4.0		4,790,660.6	1.5		5,371,051.6	7.5	
- Elektrik, Gaz ve Su	461,289.5	10.9		438,947.5	4.9		490,103.6	7.9		471,391.7	2.2		453,257.2	3.3		528,135.7	7.8	
3. İnşaat Sanayii	1,065,509.6	-11.6		1,197,731.7	2.6		1,403,185.8	4.7		1,001,408.5	-6.0		1,159,763.6	-3.2		1,398,240.6	-0.4	
4. Ticaret	3,053,799.0	18.4		3,851,282.6	18.5		5,455,417.9	7.4		2,959,223.5	-3.1		3,878,353.6	0.7		5,626,379.1	3.1	
5. Ulaştırma ve Haberleşme	2,334,841.0	17.9		2,764,356.0	13.0		3,398,798.4	8.0		2,338,272.9	0.1		2,820,861.6	2.0		3,443,662.5	1.3	
6. Mali Kuruluşlar	617,067.3	1.8		618,032.8	0.9		616,008.3	0.8		622,193.3	0.8		623,983.4	1.0		618,857.8	-0.5	
7. Konut Sahipliği	1,144,217.2	2.6		1,149,798.0	2.5		1,156,848.5	2.5		1,171,924.9	2.4		1,176,772.4	2.3		1,184,792.6	2.4	
8. Serbest Meslek Ve Hizmetler	362,567.5	10.5		432,436.2	12.2		632,922.8	6.4		355,802.0	-1.9		437,266.5	1.1		669,180.7	2.5	
9. İlaflı Banka Hizmetleri (-)	534,907.3	1.7		535,178.8	0.8		532,759.5	0.6		536,312.9	0.3		536,840.2	0.3		531,316.9	-0.3	
10. Sektörler Toplamı (1-9)	14,322,453.2	11.0		17,389,609.2	12.8		26,341,447.5	6.3		14,020,340.4	-2.1		17,588,841.4	1.1		27,010,909.5	2.5	
11. Devlet Hizmetleri	1,016,956.3	1.5		1,028,184.0	2.4		1,043,150.8	3.8		1,030,334.4	1.3		1,044,797.4	1.6		1,057,082.1	1.3	
12. Toplam (10+11)	15,339,409.5	10.3		18,417,793.2	12.2		27,384,598.3	6.2		15,050,674.8	-1.9		18,633,638.8	1.2		28,067,991.6	2.5	
13. İthalat Vergisi	696,194.1	41.5		831,078.7	65.7		779,093.7	30.4		900,311.8	29.3		800,050.1	-3.7		923,643.4	18.6	
14. GSYİH (Alıcı Fiyat.) (12+13)	16,035,603.6	11.4		19,248,871.9	13.8		28,163,692.0	6.8		15,950,986.6	-0.5		19,433,688.9	1.0		28,991,635.0	2.9	
15. Dış Alem Net Faktör Gelirleri	171,805.6	-		307,312.5	-		411,426.8	-24.7		27,314.3	-84.1		58,914.4	-80.8		342,617.1	-16.7	
GSMH (Alıcı Fiyat.) (14+15)	16,207,409.2	12.6		19,556,184.4	15.3		28,575,118.8	6.1		15,978,300.9	-1.4		19,492,603.3	-0.3		29,334,252.1	2.7	

Kaynak: DİE

**FAALİYET KOLLARINA VE ÜRETİCİ FİYATLARINA GÖRE
CARI FİYATLARLA GSMH (YENİ ENDEKS;Milyon TL)**

İktisadi Faaliyet Kolları	I. DÖNEM			II. DÖNEM			III. DÖNEM			I. DÖNEM			II. DÖNEM			III. DÖNEM		
	1990	(%) Gel. Hızı		1990	(%) Gel. Hızı		1990	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı		1991	(%) Gel. Hızı	
1. Tarım	3,120,441.1	87.7		11,378,684.0	126.6		40,008,620.5	73.6		4,273,533.9	37.0		17,045,039.8	49.8		54,576,544.7	36.4	
- Çiftçilik ve Hayvancılık	1,848,696.1	97.9		10,255,475.9	139.8		39,093,862.4	73.5		2,559,572.7	38.5		15,213,571.4	48.3		53,490,267.5	36.8	
- Ormancılık	736,032.9	50.9		661,250.8	26.2		582,704.2	63.2		1,039,651.0	41.3		963,603.0	45.7		567,831.4	-2.6	
- Balıkçılık	535,712.1	123.3		461,957.3	108.6		332,053.9	110.3		674,310.2	25.9		867,865.4	87.9		518,445.8	56.1	
2. Sanayi	19,788,122.5	64.8		22,618,029.1	57.9		26,507,070.7	56.3		28,736,925.2	45.2		36,118,089.5	59.7		45,641,345.1	72.2	
- Madencilik ve Taşocakçılığı	1,036,233.6	49.5		1,398,627.6	29.5		2,325,593.1	47.5		1,635,902.0	57.9		2,367,037.5	69.2		3,769,786.4	62.1	
- İmalat Sanayii	17,154,458.7	64.7		19,229,171.9	59.7		22,007,965.4	57.2		24,712,545.6	44.1		30,525,685.9	58.7		37,670,594.1	71.2	
- Elektrik, Gaz ve Su	1,597,430.2	77.8		1,990,229.6	65.8		2,173,512.2	58.1		2,388,477.6	49.5		3,225,366.1	62.1		4,200,964.6	93.3	
3. İnşaat Sanayii	4,210,378.4	39.8		4,821,051.3	60.1		6,790,345.4	66.1		6,808,981.8	61.7		7,684,129.0	59.4		11,252,118.1	65.7	
4. Ticaret	10,836,971.2	69.8		15,145,956.0	69.5		24,105,019.6	63.4		15,731,928.2	45.2		23,667,713.0	56.3		37,817,211.9	56.9	
5. Ulaştırma ve Haberleşme	8,814,471.7	76.5		11,238,493.6	66.1		15,387,974.8	61.6		13,208,168.5	49.8		18,286,483.1	62.7		25,720,999.8	67.1	
6. Mali Kuruluşlar	2,294,512.0	399.9		2,772,821.7	11.1		3,486,509.8	254.2		4,138,605.8	80.4		7,171,528.1	158.6		6,896,316.4	97.8	
7. Konut Sahipliği	2,743,643.8	53.6		2,970,599.8	50.9		3,504,002.7	59.8		4,762,952.3	73.6		5,307,919.5	78.7		6,094,778.6	73.9	
8. Serbest Meslek Ve Hizmetler	1,294,634.9	70.9		1,765,113.7	66.8		2,995,234.4	67.7		1,942,185.4	50.0		2,869,891.3	62.6		4,698,028.2	56.9	
9. İlafl Banka Hizmetleri (-)	1,715,088.6	-		2,381,226.6	-		2,944,713.6	-		4,720,403.6	175.2		7,091,801.0	197.8		6,607,937.3	124.4	
10. Sektörler Toplamı (1-9)	51,388,087.0	64.2		70,329,522.6	68.8		119,840,064.3	64.8		74,882,877.5	45.7		111,058,992.3	57.9		186,089,405.5	55.3	
11. Devlet Hizmetleri	6,877,249.0	186.9		7,235,411.0	166.2		9,099,122.0	72.8		11,208,494.0	63.0		11,324,794.0	56.5		17,663,736.0	94.1	
12. Toplam (10+11)	58,265,336.0	72.9		77,564,933.6	74.7		128,939,186.3	65.3		86,091,371.5	47.8		122,383,786.3	57.8		203,753,141.5	58.0	
13. İthalat Vergisi	2,258,244.7	78.0		2,857,165.7	91.8		3,063,162.7	75.2		4,299,079.0	90.4		4,650,130.0	62.8		6,073,324.9	98.3	
14. GSYİH (Alıcı Fiyat.) (12+13)	60,523,580.7	73.1		80,422,099.3	75.3		132,002,349.0	65.6		90,390,450.5	49.3		127,033,916.3	58.0		209,826,466.4	59.0	
15. Dış Alem Net Faktör Gelirleri	520,933.6	151.5		1,018,505.0	177.6		1,669,411.3	4.1		200,481.0	-61.5		447,157.1	-56.1		2,427,442.0	45.4	
GSMH (Alıcı Fiyat.) (14+15)	61,044,514.3	73.6		81,440,604.3	76.1		133,671,760.3	64.4		90,590,931.5	48.4		127,481,073.4	56.5		212,253,908.4	58.8	

Kaynak: DİE

2. EKONOMİNİN GENEL DENGESİ

1991 yılında toplam kaynaklar 1988 sabit fiyatlarıyla yüzde 3.1 artarken, toplam yatırımlar yüzde 11.4 oranında azalmıştır.

Kamu yatırımları reel olarak yüzde 24.3, özel yatırımlar ise yüzde 0.6 azalmıştır. Yatırımların en büyük kısmını oluşturan sabit sermaye yatırımları 1991 yılında yüzde 0.8 oranında azalmış, GSMH içindeki payı ise yüzde 22.8 civarında kalmıştır. 1991 yılında kamu sabit sermaye yatırımları yaklaşık yüzde 0,5 oranında azalırken, özel sektör sabit sermaye yatırımları yüzde 1 oranında düşmüştür.

1991 yılında özel tüketim yüzde 8.7, kamu tüketimi ise yüzde 5.4 artmıştır.

KAYNAKLAR-HARCAMALAR DENGESİ (Yüzde Değişme-1988 Fiyatlarıyla)

	1989	1990	1991 ⁽²⁾
GSMH	1.9	9.2	2.2
DIŞ AÇIK ⁽¹⁾ (*)	-0.6	-7.5	-1.1
TOPLAM KAYNAKLAR	2.5	17.0	3.1
SABİT SERMAYE YATIRIMI	-0.6	12.8	-0.8
KAMU	-5.8	7.9	-0.5
ÖZEL	4.1	16.9	-1.0
STOK DEĞİŞMESİ ⁽¹⁾	-0.2	4.0	-3.0
KAMU	0.3	2.7	-3.0
ÖZEL	-0.5	1.3	0.0
TOPLAM YATIRIMLAR	-1.5	30.3	-11.4
KAMU	-3.4	34.2	-24.3
ÖZEL	0.0	27.2	-0.6
TOPLAM TÜKETİM	3.9	12.9	8.3
KAMU	4.4	15.3	5.4
ÖZEL	3.8	12.5	8.7

(1)Yüzde değişimleri GSMH büyümesine katkılarını göstermektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini.

(*) 1990 ve 1991 yıllarında Körfez hibeleri dış açığın hesabında dikkate alınmamıştır.

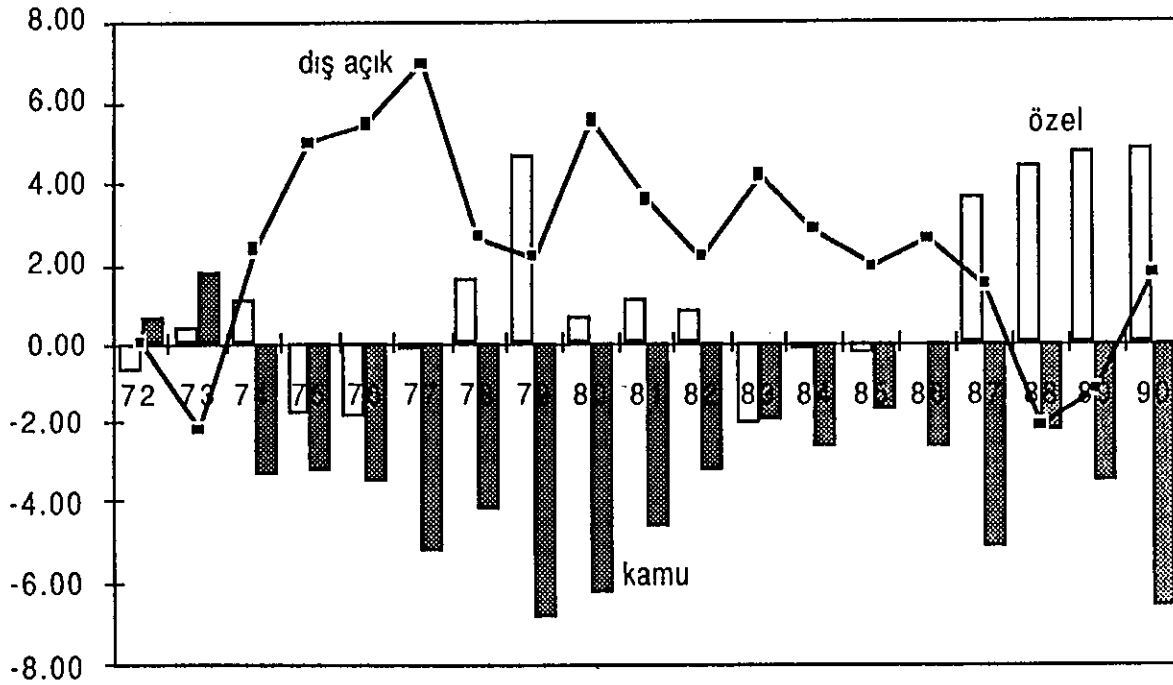
Kaynak: DPT

Kamu tasarruf-yatırım açığı ile enflasyon oranı arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki mevcuttur. 1972-1990 verileri kullanılarak yapılan hesaplamalar gayri safi milli hasıladaki payı yüzde 1 artan kamu tasarruf-yatırım fazlasının enflasyon oranında yüzde 5.43'lük bir azalmaya neden olacağını göstermektedir.

Kamu tasarruf-yatırım açığı ile büyüme oranı arasındaki istatistiki ilişki ise bu denli güçlü değildir.

Bu iki sonuç, kamu açıklarının azaltılmasının enflasyonu kontrol altına alma yönündeki etkisinin büyüme oranı üzerindeki etkisinden daha önemli olduğunu istatistiki olarak göstermektedir.

**TASARRUF-YATIRIM FAZLASI/AÇIĞI
ve
DİŞ AÇIĞIN GSMH İÇİNDEKİ PAYLARI
(%)**

3. YATIRIMLAR

Sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı 1988 yılından başlayarak 1991 yılına kadar düşmüştür. Ancak 1991 yılında durumda bir düzelme olduğu gözlenmektedir. Cari fiyatlarla GSMH içindeki payı 1988'de yüzde 24.0 olan sabit sermaye yatırımlarının payı 1990'da yüzde 21.2 olmuşken, bu oranın 1991'de yüzde 22.8 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 1988'de özel kesimin toplam yatırımlardaki payı yüzde 52.4 iken bu oran 1991'de yüzde 55.4'e yükselmiştir.

Ancak 1988 fiyatlarıyla sabit sermaye yatırımlarına gözetildiğinde, 1991'de hafif bir düşme olduğu saptanmaktadır. Sağlık ve ulaştırma , eğitim yatırımları 1991'de artış göstermişlerdir. Sağlık sektörü yatırımlarında yüzde 22.0, ulaşırmada 8.6 ve eğitimde yüzde 1.6 artış olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda eğitim yatırımlarının toplam içindeki payı 1990'da yüzde 3.3 iken, 1991'de yüzde 3.4, sağlık sektörünün payı 1990'da 1.7 iken 1991'de yüzde 2.1, ulaştırma sektörünün payı ise yüzde 21.9 iken 23.9 olmuştur.

Enerji ve konut sektörleri sabit sermaye yatırımları 1990 yılında olduğu gibi, 1991 yılında da azalma göstermişlerdir. Enerji sektörü yatırımları yüzde 12.5, konut yatırımları ise yüzde 8.6 oranında azalmıştır. İlginç bir gelişmede diğer yatırımlarda izlenen yüzde 24.4 oranındaki artıştır.

1991 yılında imalat sanayi yatırımları yüzde 4.7 azalmıştır. 1990 yılında önemli bir oranda artmış olan imalat sanayi yatırımlarının toplam içindeki payı 1991'de yüzde 18.4 olabilmıştır. Bu pay 1990'da yüzde 19.2 idi.

GSMH İÇİNDE SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ PAYI (Cari Fiyatlarla,Milyar TL)

Yıl	GSMH*	Sabit Sermaye Yatırımları	% Pay
1979	2199.5	479.0	21.8
1980	4435.1	864.0	19.5
1981	6553.6	1254.0	19.1
1982	8735.0	1664.0	19.0
1983	11551.9	2192.0	19.0
1984	18374.8	3285.7	17.9
1985	27796.8	5554.2	20.0
1986	39369.5	9114.5	23.2
1987	58564.8	14128.1	24.1
1988	100582.2	24165.9	24.0
1989	170412.4	38304.2	22.5
1990	287254.2	60927.5	21.2
1991**	441093.0	100700.0	22.8

* DPT Rakamları

**DPT GSMH Tahmini

Kaynak: DİE, DPT

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(GSMH'nın Oranı Olarak)

Yıl	Özel	Kamu	Toplam
1981	7.2	11.9	19.1
1982	7.3	11.7	19.0
1983	8.3	10.6	18.9
1984	8.2	9.7	17.9
1985	8.4	11.6	20.0
1986	9.8	13.4	23.2
1987	11.2	13.0	24.2
1988	12.6	11.5	24.1
1989	12.3	10.2	22.4
1990	12.5	9.8	22.3
1991*	12.6	10.2	22.8

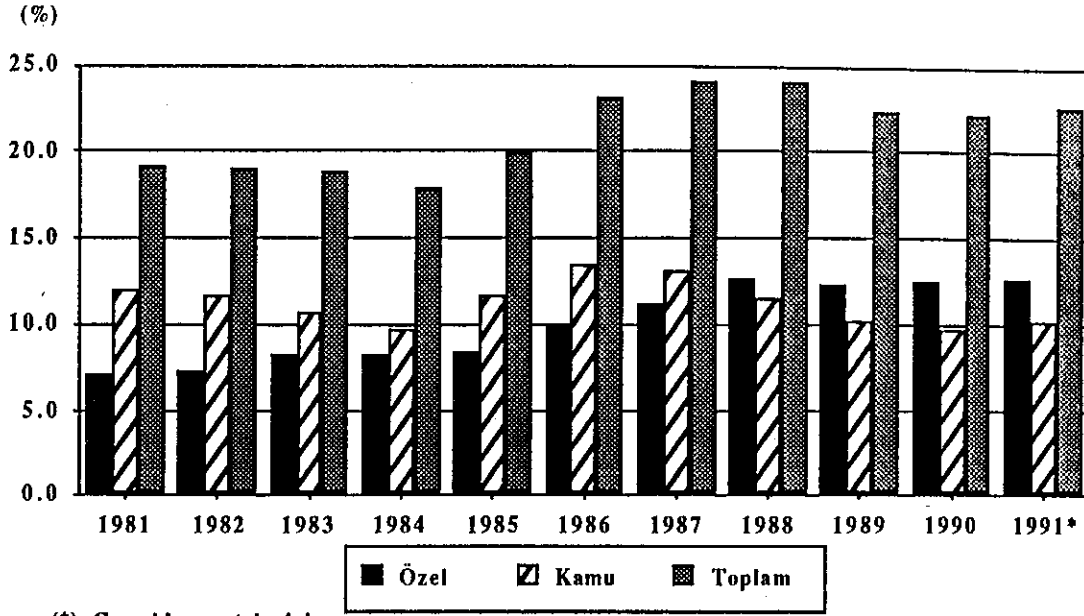
(*)Gerçekleşme tahmini
Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI İÇİNDE
KAMU VE ÖZEL SEKTÖR PAYLARI
(Milyar TL)

Yıl	Toplam Sabit Sermaye Yatırımı	Kamu		Özel	
		TL	(%)	TL	(%)
1974	73.0	35.0	47.9	38.0	52.1
1975	106.7	53.8	50.4	52.9	49.6
1976	146.0	75.2	51.5	70.8	48.5
1977	195.0	108.0	55.4	87.0	44.6
1978	280.0	135.0	48.2	145.0	51.8
1979	479.0	238.0	49.7	241.0	50.3
1980	864.0	482.0	55.8	382.0	44.2
1981	1,254.0	780.0	62.2	474.0	37.8
1982	1,664.0	1,023.0	61.5	641.0	38.5
1983	2,192.0	1,226.1	55.9	965.9	44.1
1984	3,285.8	1,775.5	54.0	1,510.3	46.0
1985	5,554.2	3,228.5	58.1	2,325.7	41.9
1986	9,114.5	5,258.2	57.7	3,856.3	42.3
1987	14,128.1	7,557.5	53.5	6,570.6	46.5
1988	24,165.8	11,510.3	47.6	12,655.5	52.4
1989	38,310.9	17,355.5	45.3	20,955.4	54.7
1990	64,165.4	28,096.5	43.8	36,068.9	56.2
1991*	100,700.0	44,886.3	44.6	55,813.7	55.4

(*)Gerçekleşme tahmini
Kaynak:Devlet Planlama Teşkilatı

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(GSMH'nın Oranı Olarak)

(*) Gerçekleşme tahmini

ÖZEL SEKTÖR KONUT YATIRIMLARI
(Milyar TL)

Yıl	Konut Yatırımları	GSMH	GSMH'nın Yüzdesi
1973	9.4	309.8	3.0
1974	11.6	427.1	2.7
1975	17.8	535.8	3.3
1976	21.3	675.0	3.2
1977	29.4	872.9	3.4
1978	67.7	1,290.7	5.2
1979	134.5	2,199.5	6.1
1980	186.8	4,435.1	4.2
1981	145.3	6,553.9	2.2
1982	195.3	8,735.1	2.2
1983	262.5	11,551.9	2.3
1984	427.2	18,375.0	2.3
1985	712.1	27,796.8	2.6
1986	1,355.5	39,369.5	3.4
1987	2,857.0	58,564.5	4.9
1988	6,140.6	100,582.2	6.1
1989	10,732.4	170,412.4	6.3
1990	16,122.7	287,254.2	5.6
1991*	23,472.5	441,093.0	5.3

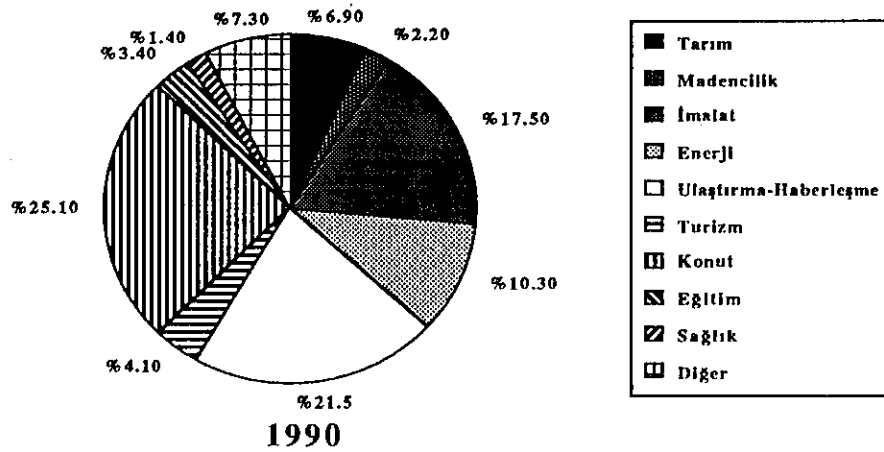
(*)Gerçekleşme tahmini

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(Yüzde Dağılımı)

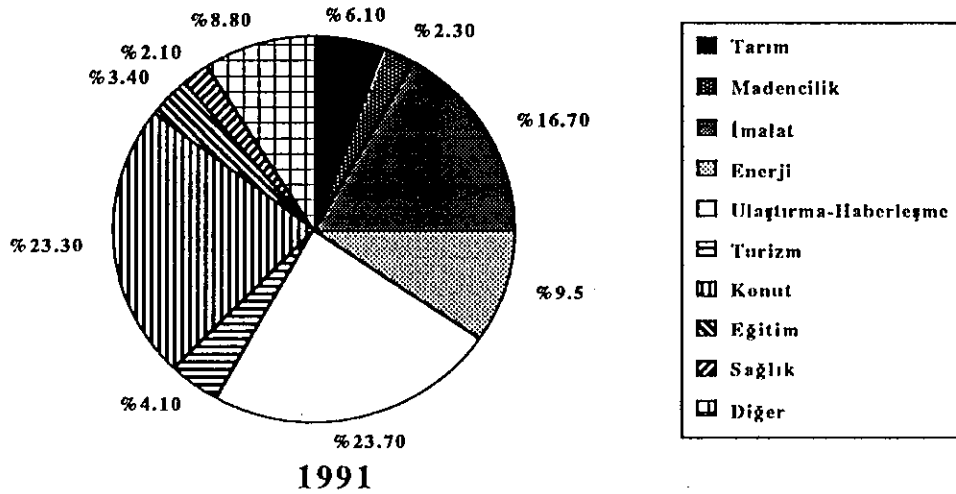
Sektörler	1990			1991*		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	9.5	4.9	6.9	8.0	4.6	6.1
Madencilik	3.4	1.2	2.2	3.4	1.4	2.3
İmalat	4.5	27.8	17.5	4.5	26.5	16.7
Enerji	21.4	1.6	10.3	19.1	1.8	9.5
Ulaştırma-Haberleşme	34.1	11.7	21.5	36.8	13.2	23.7
Turizm	1.3	6.2	4.1	1.6	6.1	4.1
Konut	4.0	41.6	25.1	2.0	40.5	23.3
Eğitim	6.9	0.6	3.4	6.6	0.8	3.4
Sağlık	2.8	0.9	1.7	2.7	1.6	2.1
Diğer	12.1	3.5	7.3	15.3	3.5	8.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(*)Gerçekleşme tahmini

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

SABİT SERMAYE YATIRIMLARI

SEKTÖRLER İTİBARIYLA SABİT SERMAYE YATIRIMLARI
(1988 Fiyatlarıyla, Milyar TL)

	1987	1988	1989	1990	1991 ⁽¹⁾	% Değişim				% Dağılım				
						1988	1989	1990	1991	1987	1988	1989	1990	1991
Tarım	1,863.3	1,726.5	1610.5	1789.8	1589.9	-7.3	-6.7	11.1	-11.2	7.6	7.2	6.7	6.6	5.9
Madencilik	715.4	689.6	524.1	576	576.9	-3.6	-24.0	9.9	0.2	2.9	2.9	2.2	2.1	2.1
İmalat Sanayi	3,869.1	3,656.5	3342.5	5186.2	4944.7	-5.5	-8.6	55.1	-4.7	15.8	15.1	13.9	19.2	18.4
Enerji	3,254.8	3,258.1	3441.9	2764	2417.6	0.1	5.6	-19.7	-12.5	13.3	13.5	14.3	10.2	9.0
Ulaştırma	5,883.1	4,766.8	4736.9	5921.1	6429.6	-19.0	-0.6	24.9	8.6	24.1	19.7	19.7	21.9	23.9
Turizm	634.9	784.1	954.9	1068.8	1094.1	23.5	21.8	11.9	2.4	2.6	3.2	4.0	3.9	4.1
Konut	4,950.9	6,345.4	6728.5	6449.8	5896.6	28.2	6.0	-4.1	-8.6	20.3	26.3	28.0	23.8	22.0
Eğitim	670.0	693.3	726.3	894.1	908.7	3.5	4.8	23.1	1.6	2.7	2.9	3.0	3.3	3.4
Sağlık	262.8	259.0	322.1	463.6	565.4	-1.4	24.4	43.9	22.0	1.1	1.1	1.3	1.7	2.1
Diğer	2,342.6	1,959.4	1609.2	1960.9	2439.4	-16.4	-17.9	21.9	24.4	9.6	8.1	6.7	7.2	9.1
TOPLAM	24446.9	24138.7	23996.9	27074.3	26862.9	-1.3	-0.6	12.8	-0.8	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

(1) Gerçekleşme tahmini
Kaynak: DPT

SEKTÖRLER İTİBARI İLE SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (Özel)
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991 ⁽¹⁾
Tarım	257.2	444.6	680.9	822.7	1,755.7	2,548.7
Madencilik	51.4	99.5	179.1	285.9	445.0	784.2
İmalat	1,271.4	1,721.7	2,974.6	4,381.4	10,015.6	14,792.0
Enerji	48.0	63.2	173.7	359.5	570.9	1,025.5
Ulaştırma	560.1	831.5	1,341.8	2,321.9	4,248.7	7,379.0
Turizm	115.0	244.3	607.8	1,356.4	2,246.1	3,423.4
Konut	1,355.5	2,857.0	6,140.6	10,412.5	15,008.2	22,583.9
Eğitim	16.4	29.6	54.7	113.0	209.9	442.1
Sağlık	23.4	37.7	55.9	132.8	317.4	879.7
Diğer Hizmetler	157.9	241.6	446.6	769.4	1,251.4	1,955.2
Toplam	3,856.3	6,570.7	12,655.7	20,955.5	36,068.9	55,813.7

SEKTÖRLER İTİBARI İLE SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (Kamu)
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991 ⁽¹⁾
Tarım	341.9	685.2	1,046.2	1,788.5	2,664.2	3,605.0
Madencilik	349.2	299.5	510.4	550.5	947.7	1,514.6
İmalat	514.3	475.4	677.9	789.1	1,257.1	2,005.2
Enerji	1,252.2	1,839.1	3,080.0	5,177.4	6,008.0	8,560.3
Ulaştırma	1,641.1	2,472.2	3,420.7	5,220.3	9,594.6	16,519.8
Turizm	95.4	134.2	180.6	190.7	362.4	731.8
Konut	74.4	97.4	208.2	319.9	1,114.6	888.6
Eğitim	202.9	346.0	653.7	1,068.1	1,958.4	2,967.1
Sağlık	67.3	106.8	204.7	372.7	777.2	1,231.3
Diğer Hizmetler	719.6	1,101.7	1,527.8	1,878.3	3,412.3	6,862.6
Toplam	5,258.3	7,557.5	11,510.2	17,355.5	28,096.5	44,886.3

SEKTÖRLER İTİBARI İLE SABİT SERMAYE YATIRIMLARI (Toplam)
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1986	1987	1988	1989	1990	1990 ⁽¹⁾
Tarım	599.1	1,129.8	1,727.1	2,611.2	4,419.9	6,153.7
Madencilik	400.6	399.0	689.5	836.4	1,392.7	2,298.8
İmalat	1,785.7	2,197.1	3,652.5	5,170.5	11,272.7	16,797.2
Enerji	1,300.2	1,902.3	3,253.7	5,536.9	6,578.9	9,585.8
Ulaştırma	2,201.2	3,303.7	4,762.5	7,542.2	13,843.3	23,898.8
Turizm	210.4	378.5	788.4	1,547.1	2,608.5	4,155.2
Konut	1,429.9	2,954.4	6,348.8	10,732.4	16,122.8	23,472.5
Eğitim	219.3	375.6	708.4	1,181.1	2,168.3	3,409.2
Sağlık	90.7	144.5	260.6	505.5	1,094.6	2,111.0
Diğer Hizmetler	877.5	1,343.3	1,974.4	2,647.7	4,663.7	8,817.8
Toplam	9,114.6	14,128.2	24,165.9	38,311.0	64,165.4	100,700.0

(1) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: DPT

İNŞAAT RUHSATNAMELERİ VE YAPI KULLANMA İZİN BELGELERİ

	Ocak/Eylül 1990	Ocak/Eylül 1991	Değişme Oranı (%)
İnşaat Ruhsatnameleri			
Sayı	91,315	88,075	-3.5
Yüzölçümü (Bin m2)	43,427	45,375	4.5
Değer (Milyon TL)	17,545,885	30,662,166	74.8
Birim Değ. (m2/TL)	404,032	675,750	67.3
Yapı Kullanma İzin Belgeleri			
Sayı	67,751	63,209	-6.7
Yüzölçümü (Bin m2)	22,931	22,473	-2.0
Değer (Milyon TL)	9,262,688	15,185,247	63.9
Birim Değ. (m2/TL)	403,937	675,711	67.3

Kaynak : DİE

İnşaat Faaliyetleri

1991 yılının Ocak-Eylül döneminde inşaat ruhsatnamesi alınan bina sayısı azalırken, bunların toplam yüzölçümlerinin arttığı belirlenmiştir. İnşaat ruhsatnamesi verilen bina sayısı yüzde 3.5 düşerek 88,075'e inerken, bunların yüzölçümlerinin toplamı yüzde 4.5 artarak 45 milyon 374 bin 605 metrekareye ulaşmıştır.

Ruhsatname alınan bina sayısının 47,979'unu evler, 31,043'ünü apartmanlar, 4,662'sini ticari yapılar, 1,423'ünü sınai yapılar, 2,272'sini de diğer yapılar oluşturmuştur. Ruhsatname sayısı evlerde yüzde 7,5, sınai yapılarda yüzde 58.6 azalırken, apartmanlarda yüzde 6.7, ticari yapılarda yüzde 33.8 artmıştır. Diğer yapılar için alınan ruhsatnamelerin sayısı da yüzde 12.9 azalmıştır.

Bu arada, aynı dönemde toplam 22 milyon 473 bin metrekare yüzölçümünde 63,209 bina için de yapı kullanma izni verilmiştir. Bunların toplam değeri 15 trilyon 185.3 milyar lira düzeyindedir. Yapı kullanma izni alınan binaların 34,768'ini apartmanlar, 25,202'sini evler, 1,516'sını ticari yapılar, 767'sini sınai yapılar, 164'ünü sıhhi, sosyal ve kültürel yapılar ve 792'sini de diğer yapılar oluşturmuştur.

YENİ İNŞAAT
(İnşaat Ruhsatnameleri)

Yıl	Milyon TL	Yüzölçüm (1000 m ²)	Zincirleme Endeks	Birim Değeri (m ² /TL)	Zincirleme Endeks
1970	8,120.2	19,741.7	115.10	411	105.90
1971	7,171.4	16,909.5	85.65	424	103.16
1972	8,686.4	19,230.9	113.73	452	106.60
1973	13,351.1	24,485.0	127.32	545	120.58
1974	15,136.0	20,347.6	83.10	744	136.51
1975	23,669.1	23,337.5	114.69	1,014	136.29
1976	32,682.9	29,618.7	126.91	1,103	108.78
1977	40,339.0	28,972.6	97.82	1,392	126.20
1978	92,729.1	32,237.3	111.27	2,876	206.61
1979	76,700.8	34,080.0	105.72	2,251	78.27
1980	249,539.0	28,422.4	83.40	8,780	390.05
1981	209,336.5	19,884.3	69.96	10,528	119.91
1982	288,052.0	21,728.7	109.28	13,257	125.92
1983	485,336.4	25,554.9	117.61	18,992	143.26
1984	7,999,095.0	28,888.0	113.04	27,661	145.65
1985	1,615,191.0	37,251.0	128.95	43,360	156.75
1986	3,881,419.0	55,624.0	149.32	69,780	160.93
1987	6,668,935.6	70,912.1	127.48	94,045	134.77
1988	12,174,500.0	67,861.3	95.70	179,403	190.76
1989	17,232,578.7	62,923.9	92.72	273,864	152.65
1990	26,003,340.5	59,991.6	95.34	433,450	158.27
1991*	30,662,165.7	45,374.6	75.63	675,756	155.90

YENİ İNŞAAT
(Yapı Kullanma İzin Kağıtları)

Yıl	Milyon TL	Yüzölçüm (1000 m ²)	Zincirleme Endeks	Birim Değeri (m ² /TL)	Zincirleme Endeks
1970	3,004.6	8,092.8	100.90	371	106.90
1971	3,308.3	8,068.7	99.70	410	110.51
1972	4,247.8	9,676.3	119.92	439	107.07
1973	5,598.1	10,879.8	112.44	515	117.31
1974	7,318.1	9,808.3	90.15	746	144.85
1975	11,648.0	11,551.4	117.77	1,008	135.12
1976	13,306.2	12,273.6	106.25	1,084	107.54
1977	18,818.6	14,158.6	115.36	1,329	122.60
1978	44,643.2	14,934.1	105.48	2,989	224.91
1979	80,261.5	15,635.9	104.70	5,133	171.73
1980	145,303.5	17,835.1	114.07	8,147	158.72
1981	166,449.9	15,469.9	86.74	10,760	132.07
1982	210,283.6	15,945.1	103.07	13,188	122.57
1983	297,300.0	15,931.0	99.91	18,662	141.51
1984	445,820.0	15,882.0	99.69	28,071	150.42
1985	675,054.0	15,489.0	97.53	43,583	155.26
1986	1,524,261.0	22,295.0	143.94	68,368	156.87
1987	2,421,119.3	26,385.6	118.35	91,759	134.21
1988	5,131,898.3	28,777.4	109.06	178,331	194.35
1989	9,761,683.4	35,588.1	123.67	274,296	153.81
1990	14,542,782.2	33,322.6	93.63	436,424	159.11
1991*	15,185,246.6	22,473.3	67.44	675,702	154.83

* Ocak-Eylül

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Yatırım Teşvik Belgeleri

1991 yılının Ocak-Ekim döneminde yatırım teşvik belgelerinin dağılımında çok önemli bir değişiklik göze çarpmamaktadır. Bu yılın ilk on aylık döneminde verilen yatırım teşviklerinin yüzde 72.2'si imalat sanayiinde, yüzde 22.8'i hizmetlerde, yüzde 5'i de diğer sektörlerdeki yatırımlara verilmiştir. 1990'da imalat sanayii yatırımlarının toplam içindeki payı yüzde 68.8, hizmet sektörünün payı yüzde 15.9 olmuştur. Teşvik sağlanan yatırımların tutarı yılın ilk on aylık döneminde yüzde 47 oranında artarak 23, 946.6 milyar lira düzeyine ulaşmıştır.

Tarım sektöründeki yatırımlara verilen teşvikler ise yüzde 2.0 ile sınırlı kalmıştır. Hizmetler sektörü içinde en büyük payı yüzde 7.8 ile ulaştırma, yüzde 5.3 ile turizm ve yüzde 1.4 ile ticaret alt sektörleri almaktadır.

YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN SEKTÖREL DAĞILIMI (%)

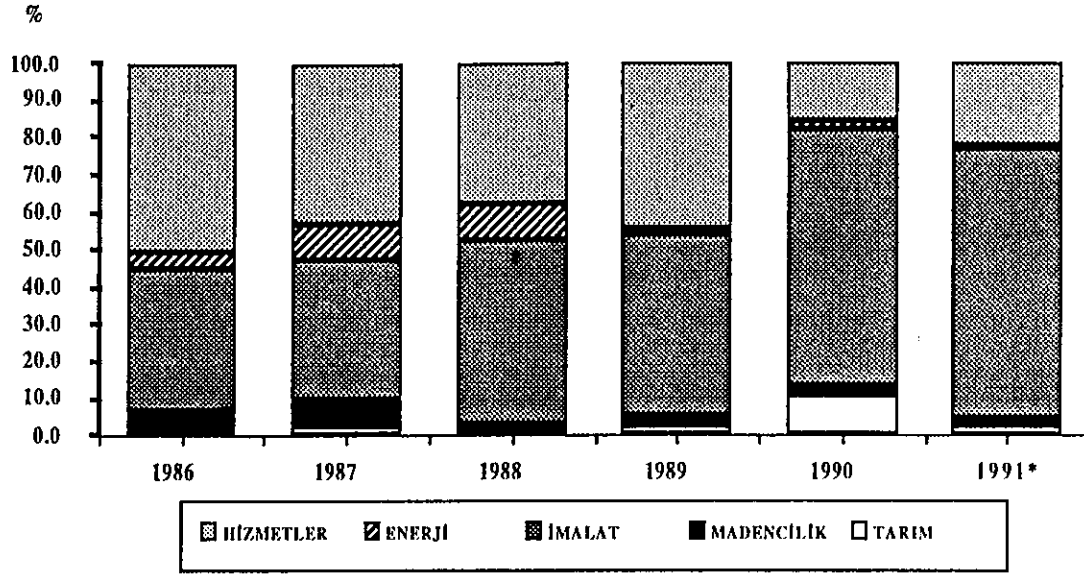
	1986	1987	1988	1989	1990	1991*
Tarım	0.7	2.3	1.1	2.6	10.6	2.0
Madencilik	5.9	7.6	2.0	2.7	2.7	2.6
İmalat	38.7	37.5	49.2	48.3	68.8	72.2
Enerji	4.0	9.4	9.3	1.9	2.0	0.4
Hizmetler	50.7	43.2	38.4	44.5	15.9	22.8
Ulaştırma	30.2	19.0	17.2	14.3	2.7	7.8
Turizm	6.0	12.2	16.8	18.5	7.4	5.3
Ticaret	1.3	3.9	0.7	3.2	0.0	1.4
İhracat	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Diğer	13.2	8.1	3.7	8.5	5.7	8.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Ocak-Ekim 1991

Teşviklerin önemli bir bölümü 1990'da olduğu gibi 1991'de (yüzde 76.5) komple yeni yatırımlara ve tevsi yatırımlara ayrılmıştır. Modernizasyon yatırımları için verilen teşviklerin payı yüzde 4.0'tür.

Teşviklerin bölgesel dağılımında çok fazla bir değişiklik gözlenmemektedir. Yatırım teşviklerinin yüzde 19.7'si Güneydoğu, yüzde 15.9'u Akdeniz, yüzde 9.7'si İç Anadolu Bölgelerindeki yatırımlara verilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesi'ne verilen teşviklerin toplam içindeki payı 1990 yılında yüzde 10.9'dan 1991'de yüzde 6.2'ye inmiştir. En fazla yatırım teşviklerinin verildiği bölge Marmara (yüzde 34.7) bölgesidir.

**YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN
SEKTÖREL DAĞILIMI**

*Ocak-Ekim

YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN İÇERİKLERİNE GÖRE DAĞILIMI (%)

	1986	1987	1988	1989	1990	1991*
Komple Yeni Yatırımlar	72.4	63.9	74.4	78.7	76.7	72.7
Tevsii	15.3	9.1	12.0	7.9	11.3	19.0
Tamamlama	1.9	0.6	1.5	1.1	1.4	1.3
Modernizasyon	4.5	20.6	7.4	7.9	0.8	4.0
Darboğaz Giderme	2.1	1.5	2.0	1.0	1.6	0.1
Yenileme	1.0	3.0	0.7	1.2	5.4	1.4
Kalite Düzeltme	1.6	0.4	0.3	0.1	0.2	0.1
Entegrasyon	1.2	0.8	1.6	2.0	1.6	0.3
Finansal Kiralama	0.0	0.1	0.1	0.0	0.5	0.1
Nakil	0.0	0.0	0.0	0.1	0.5	0.9
Restorasyon	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Ocak-Ekim 1991

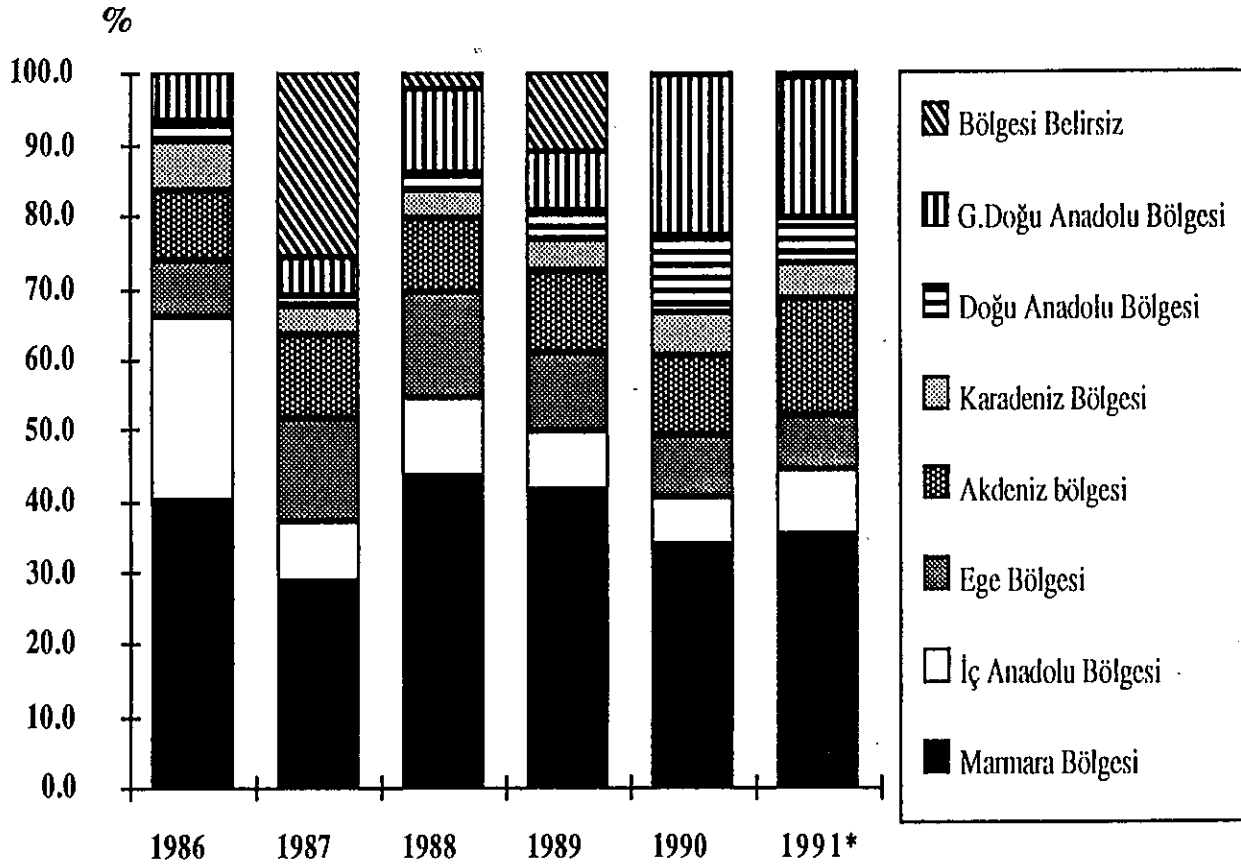
Kaynak: DPT

YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

	1986	1987	1988	1989	1990	1991*
Marmara Bölgesi	39.9	28.6	43.1	41.2	33.6	34.7
İç Anadolu Bölgesi	25.9	8.2	11.5	8.5	6.6	9.7
Ege Bölgesi	8.1	14.8	14.5	11.2	8.7	7.9
Akdeniz bölgesi	9.8	11.6	10.5	11.4	11.7	15.9
Karadeniz Bölgesi	6.6	4.3	3.7	4.4	5.6	5.2
Doğu Anadolu Bölgesi	3.1	1.4	2.6	3.9	10.9	6.2
G.Doğu Anadolu Bölgesi	6.6	5.4	11.7	8.2	22.7	19.7
Bölgesi Belirsiz	0.0	25.7	2.4	11.3	0.2	0.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Ocak-Ekim 1991

YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGESEL DAĞILIMI

* Ocak-Ekim 1991

Yatırım Teşvik Sistemi

1991 yılı Yatırım Teşvik Mevzuatı esasları ve yatırımların teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili teşvik tedbirleri şunlardır:

- Gümrük muafiyeti ve/veya ithalatı doğrudan teşvik edilen yatırım malları listesinden ithalat.
- Yatırım indirimi.
- Özel önem taşıyan sektörler ile kalkınmada öncelikli yörelerde çalışanların vergilendirilmesinde indirim.
- Yatırım finansman fonundan faydalanma.
- Bina inşaat harcı istisnası.
- Vergi, resim ve harç istisnası.
- Konut inşaatında ve kalkınmada öncelikli yörelerde yapılacak yatırımlarda vergi, resim ve harç istisnası.
- Kaynak kullanımını destekleme fonu kaynaklı kredi ve prim.
- Katma değer vergisi erteleme.
- Ulaştırma altyapıları resmi muafiyeti.

Yatırımları Teşvik Esaslarında 1991 Yılında Getirilen Değişiklikler

1991 yılı Yatırım Teşvik Mevzuatında, yatırımlarla ilgili teşvik uygulama esasları altı grup altında toplanmıştır.

- Teşvik Belgeli Yatırımlar
- Teşvik Belgesiz Yatırımlar
- Serbest Bölge Yatırımları
- Kalkınmada Öncelikli Yöre Yatırımları
- Kamu Yatırımları
- Özel Önem Taşıyan Yatırımlar

1991 yılında getirilen değişiklik ile, Teşvik Belgesi alabilmek için toplam sabit yatırım tutarı alt sınırı 2.5 milyar TL olarak belirlenmiştir.

1991 yılında Teşvik Belgesi alabilmek için gerekli olan asgari toplam sabit yatırım tutarları şöyledir:

- Kalkınmada Öncelikli Yörelerde	250 milyon TL
- Serbest Bölgelerde	1 milyar TL
- Diğer Yörelerde	2.5 milyar TL
- Finansal Kiralama Şirketleri için	100 milyon TL
- Üretime Dönük Olmayan ve Sadece Çevre Kirliliğini Önlemeye Yönelik Yatırımlarla, Araştırma ve Geliştirmeye Yönelik Yatırımlarda (Yöre farkı gözetilmeksizin)	150 milyon TL

1991 yılında Teşvik tedbirlerinden, sermaye şirketleri, kooperatifler ve iş ortaklıkları tarafından yapılan yatırımlar yararlanmaktadır. Ancak kamu kuruluşları ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlar ve vakıfların yapacağı yatırımlarda sermaye şirketi olma şartı aranmaktadır.

Teşvik Belgesi müracaatlarında istenen teminat miktarı, Kalkınmada Öncelikli Yörelere'de yapılacak ve üretime dönük olmayan ve sadece çevre kirliliğini önlemeye yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme yatırımları için 5 milyon TL, diğer yörelerde yapılacak yatırımlar için 20 milyon TL'dir.

Hizmetler sektörü yatırımlarında 1991 yılında Yatırım İndirimi ve Finansman Fonu teşvikleri uygulanmaktadır.

1991 Program döneminde Gümrük Muafiyeti uygulamasına geçilmiş, ithal makina ve teçhizat ihtiyaçlarının ithalat rejiminde yeralan "İthalat Doğrudan Teşvik Edilen Yatırım Malları Listesi" uygulaması sadece belgesiz yatırımların ihtiyaçları için geçerli olmuştur.

1991 yılı program döneminde sadece Organize Sanayi Bölgeleri'ne yapılacak taşımalar teşvik tedbirlerinden faydalandırılmıştır.

1991 yılında daha önce Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (KKDP) olarak uygulanan teşvik tedbirinin ismi Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi (KKDFKK) olarak değiştirilmiş ve uygulamada da bazı değişiklikler olmuştur. Bu değişiklikler şunlardır:

- Bu krediden faydalanabilmek için sözkonusu teşviğin belgede yer alması ve krediyi verecek bankanın yapacağı değerlendirmenin olumlu neticelenmesi gerekir.
- Bu kredi Türkiye Kalkınma Bankası veya bu Banka'nın uygun göreceği bankalar ile T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla kullandırılır.
- Sözkonusu krediye uygulanacak faiz oranları sektör ayırımı olmaksızın
 - 1. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde % 10
 - 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde % 15
 - Öncelikli Normal Yörelerde % 20
 - Normal Yörelerde % 25
 - Gelişmiş Yörelerde % 30
 - Organize Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgelerde Bulundukları Yöre Faiz Oranları

- KKDFKK 2 yılı ödemesiz toplam 5 yılda 4 eşit taksitle geri ödenirken, faiz ödemeleri yılda bir defa dönem sonunda yapılır.
- Kredinin miktarı harcanan özkaynağın belli bir oranı olarak belirlenmekte olup, bu oran yatırım sektör ve yöresine göre değişiklik göstermektedir.
- Teşvik Belgesi'ne konu yatırımlarda KKDFKK, toplam sabit yatırım tutarının 1. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde % 50'sini, 2. Derecede Kalkınmada Öncelikli Yörelerde % 40'ını, diğer yörelerde % 33'ünü geçemez.
- Seyahat acentaları dışındaki Teşvik Belgesiz yatırımlarda KKDP uygulamasına devam edilir. Buna göre toplam sabit yatırım harcaması bir yıllık süre içinde asgari 2,509 milyon TL olan yatırımlar Türkiye Kalkınma Bankası aracılığıyla % 10 oranında KKDP'den yararlanır.

Gümrük muafiyetinden faydalanarak ithal edilen ve Teşvik Belgesi'ne istinaden yerli temin edilen yatırım mallarının DPT Müsteşarlığı'nın uygun görüşü alınmadan, 5 yıl süreyle devir, temlik ve satış yapılamaz.

Yatırımın bütünlüğünün bozulmaması kaydı ile tesislerin kiralanabilmesi imkanı getirilmiştir.

Yatırımların izlenmesi ve tamamlanması ile ilgili işlemler DPT Müsteşarlığı tarafından yürütülmektedir.

1991 yılında kamu yatırımları, yatırım tutarları dikkate alınarak Teşvik Belgesi'ne bağlanmaktadır.

1991 yılında sadece Teşvik Belgeli bazı yatırım konuları Özel Önem Taşıyan Yatırım Konuları olarak sayılmıştır.

1991 yılı programında Serbest Bölge Yatırımları ve Kalkınmada Öncelikli Yöre Yatırımları ile ilgili yeni hükümler yer almaktadır.

4. KAMU MALİYESİ

1991 Yılı Konsolide Bütçe Uygulaması

Harcama tahmini 101,265.2 milyar TL, gelir hedefi ise 84,130.0 milyar TL olarak belirlenen ve 17,135.2 milyar liralık bir açıkla bağlanan 1991 yılı konsolide bütçesi, başlangıç ödenekleri itibariyle harcamalarda yüzde 57.2, gelirlerde ise yüzde 56.2 oranında bir artış öngörmüştür.

KONSOLİDE BÜTÇE BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ ve GELİR TAHMİNLERİ (Cari Fiyatlarla)

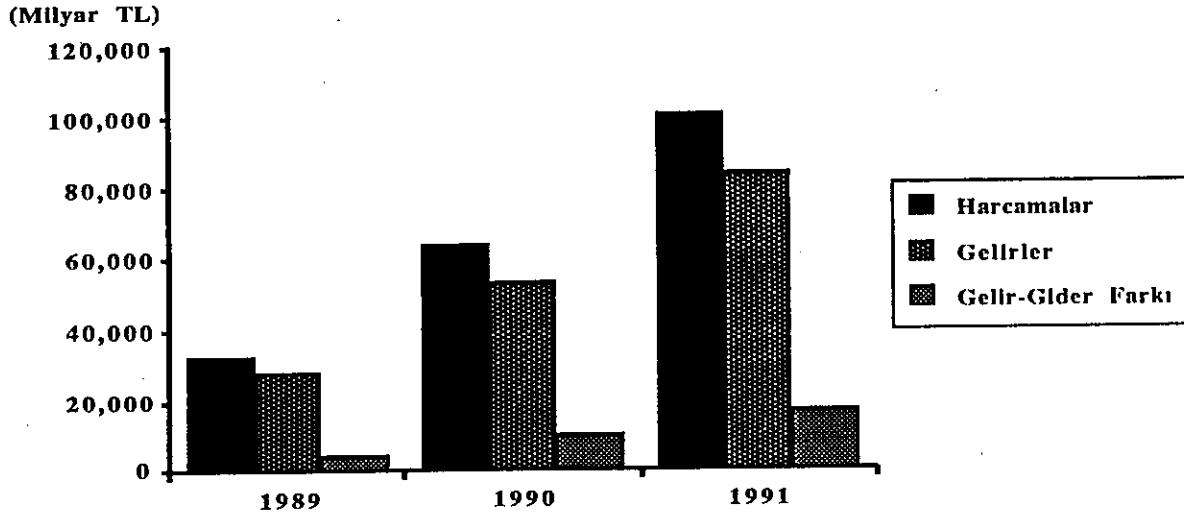
	Milyar TL			% Değişim	
	1989	1990	1991*	1990	1991*
Harcamalar	32,933.4	64,400.4	101,265.2	95.5	57.2
Cari	11,224.9	27,461.3	45,277.2	144.6	64.9
- Personel	6,996.1	19,999.5	33,663.0	185.9	68.3
- Diğer Cari	4,248.8	7,461.8	11,614.2	75.6	55.6
Yatırım	5,287.6	9,814.4	13,457.8	85.6	37.1
Transfer	16,400.9	27,124.7	42,530.2	65.4	56.8
Gelirler	28,456.3	53,860.0	84,130.0	89.3	56.2
Genel Bütçe	28,256.3	53,385.0	83,360.0	88.9	56.1
- Vergi	24,370.0	43,650.0	69,950.0	79.1	60.3
- Vergi Dışı Nor. Gel.	1,916.3	7,100.0	7,280.0	270.5	2.5
- Özel Gel. ve Fon	1,970.0	2,635.0	6,130.0	33.8	132.6
Katma Bütçe	200.0	475.0	770.0	137.5	62.1
Gelir-Gider Farkı	4,477.1	10,540.4	17,135.2	135.4	62.6

*Kesintili Bütçe

Kaynak:DPT

Buna göre başlangıç ödenekleri itibariyle en yüksek artış personel harcamalarında görülmektedir. 1991 Konsolide Bütçe tahminlerinde, 1990 yılına göre, personel harcamalarında ise yüzde 68.3 oranında bir artış hedeflenmiştir.

KONSOLİDE BÜTÇE BAŞLANGIÇ ÖDENEKLERİ

Ekim sonu itibariyle 1991 yılı Konsolide Bütçe uygulama sonuçlarına göre harcamalar yüzde 95.9 oranında artarken, gelirlerdeki artış yüzde 81.4 olarak gerçekleşmiştir. Gelirler içinde en yüksek artış özel gelirler ve fonlarda (yüzde 160.6) görülmüştür. Vergi gelirleri, yüzde 71.7, vergi dışı normal gelirler ise yüzde 44.4 oranında artmıştır.

1991 KONSOLİDE BÜTÇE UYGULAMA SONUÇLARI (Ocak-Ekim, Milyar TL)

	1990	1991	% Değişim
GELİRLER	43,062	78,130	81.4
-Vergi gelirleri	35,332	60,680	71.7
-Vergi Dışı Nor. Gel.	2,319	3,348	44.4
-Özel Gel. ve Fonlar	5,411	14,102	160.6
HARCAMALAR	50,116	98,194	95.9
-Personel	21,461	38,958	81.5
-Diğer Cari	3,821	6,673	74.6
-Yatırım	6,735	13,142	95.1
-Transferler	18,099	39,421	117.8
BÜTÇE AÇIĞI	7,054	20,064	184.4

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı

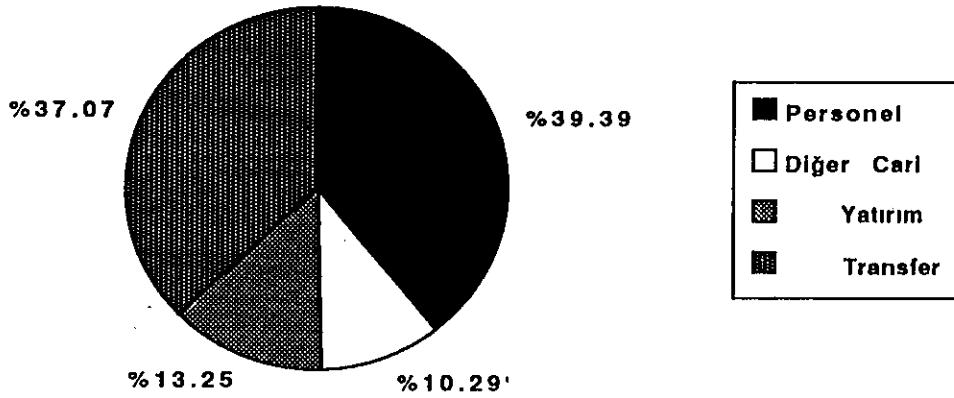
Yılın ilk 10 ayında harcama kalemleri içinde en yüksek artışı yüzde 117.8 ile transferler ve yüzde 95.1 ile yatırım harcamaları göstermiştir.

Bütçe gelir-gider farkı ise, 1990 yılının aynı dönemine göre yüzde 184.4 oranında artarak 1991 yılının ilk 10 ayında 20,064 milyar liraya ulaşmıştır.

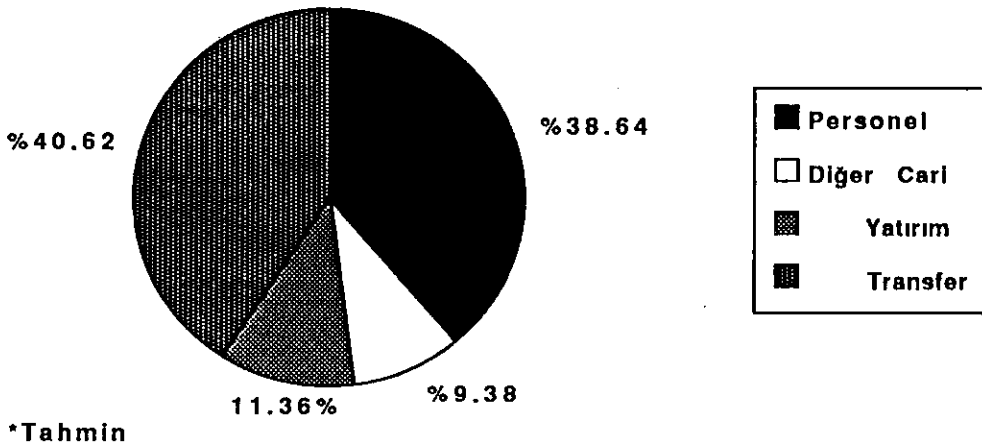
Gerçekleşme tahminleri, 1991 yılı bütçe harcamalarının hedeflenenden daha yüksek, gelirlerin ise daha düşük düzeyde olacağını göstermektedir.

DPT tahminlerine göre Konsolide Bütçe harcamaları 126.8 trilyon TL, bütçe gelirleri ise 97.4 trilyon TL'nin üzerinde gerçekleşecektir. Bütçe açığının ise 30 trilyon TL civarında olması beklenmektedir. Öngörülen bu açık 1991 yılı için tahmin edilen GSMH'nın yüzde 6.7'si düzeyindedir.

1990 KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI

1991 KONSOLİDE BÜTÇE HARCAMALARI*

1990 yılında Konsolide Bütçe harcamalarının büyük bir bölümünü yüzde 37.1 ile transferler tutarken bu eğilim 1991'de de devam etmiş ve transfer harcamaları yüzde 40.6'lık bir payla birinci sırada yer almıştır. Her iki yılda da ikinci sırayı personel harcamaları almaktadır.

KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ YIL SONU GERÇEKLEŞME TAHMİNİ
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

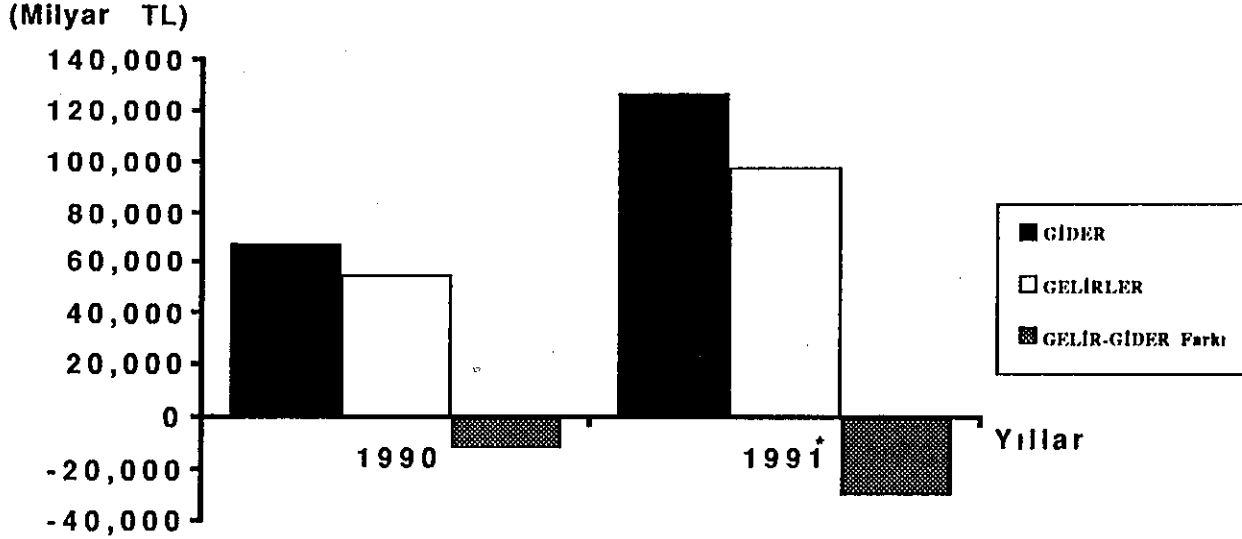
	% Artış			% Dağılım		GSMH Payı (%)	
	1990	1991	1991	1991	1991	1990	1991
HARCAMALAR	67,193.3	126,800.0	88.7	100.0	100.0	23.4	28.7
Carl	33,379.9	60,900.0	82.4	49.7	48.0	11.6	13.8
-Personel	26,464.9	49,000.0	85.2	39.4	38.6	9.2	11.1
-Diğer Carl	6,915.0	11,900.0	72.1	10.3	9.4	2.4	2.7
Yatırım	8,902.2	14,400.0	61.8	13.2	11.4	3.1	3.3
Transfer	24,911.2	51,500.0	106.7	37.1	40.6	8.7	11.7
GELİRLER	55,238.6	97,350.0	76.2	82.2	76.8	19.2	22.1
Genel Bütçe	54,575.7	96,500.0	76.8	81.2	76.1	19.0	21.9
-Vergi	45,399.5	78,650.0	73.2	67.6	62.0	15.8	17.8
-Vergi Dışı Normal Gel.	4,266.8	5,850.0	37.1	6.4	4.6	1.5	1.3
-Özel Gelir ve Fonlar	4,909.4	12,000.0	144.4	7.3	9.5	1.7	2.7
Katma Bütçe	662.9	850.0	28.2	1.0	0.7	0.2	0.2
GELİR-GİDER FARKI	-11,954.7	-29,450.0	146.3			-4.2	-6.7
Emanet ve Avans Net Değişimi	-400.0	1,504.0	476.0			-0.1	0.3
NAKİT AÇIĞI	-12,354.7	-27,946.0	126.2			-4.3	-6.3
BORÇ İDARESİ							
Borç Ödemesi	10,029.0	17,525.0	74.7	14.9	13.8	3.5	4.0
-Dış Borç Ödemesi	5,448.0	8,795.0	61.4	8.1	6.9	1.9	2.0
-İç Borç Ödemesi	4,581.0	8,730.0	90.6	6.8	6.9	1.6	2.0
Borçlanma	20,275.0	41,936.0	106.8	30.2	33.1	7.1	9.5
-Dış Borç Kullanımı	5,489.0	9,486.0	72.8	8.2	7.5	1.9	2.2
-İç Borçlanma	14,786.0	32,450.0	119.5	22.0	25.6	5.1	7.4
Tahvil	12,523.0	8,257.0	-34.1				
Bono (Net)	1,932.0	12,193.0	531.1				
Merkez Bankası	331.0	12,000.0	3,525.4				
FINANSMAN FAZLASI	10,246.0	24,411.0	138.2				
DİĞER	2,108.7	3,535.0	67.6				

*DPT Tahmini

Yılın ilk 10 ayında vergi gelirlerinin Konsolide Bütçe gelirleri içindeki payı 1990'daki yüzde 82.1 düzeyinde 1991'de yüzde 77.6'ya gerilemiştir. 1985-90 yılları için, vergi gelirlerinin Konsolide Bütçe gelirlerine oranı ortalaması yüzde 83.5'dir. Buna göre vergi gelirlerinin, Konsolide Bütçe gelirleri içindeki göreceli önemi gerilemektedir.

Gelirlerden alınan vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı 1985-89 döneminde ortalama yüzde 48.9 iken, 1991 Ekim ayı itibariyle yüzde 51.4'e yükselmiştir. Servet vergileri ile mal ve hizmetlerden alınan vergilerin payı da aynı yıllar itibariyle yüzde 0.9'dan yüzde 1.0'e çıkmıştır. Dış ticaretten alınan vergilerin payı yüzde 18.8'den yüzde 16.4'e inerken, mal ve hizmetlerden alınan vergilerin payı da yüzde 30.3'ten yüzde 31.2'ye yükselmiştir.

KONSOLİDE BÜTÇE DENGESİ

* Yıl sonu gerçekleşme tahmini

Bütçe ödenekleri içinde borç ödemeleri önemli yer tutmaktadır. 1990 yılı bütçesinde 10 trilyon borç ödemesi yapılmış iken 1991 bütçe teklifinde borç ödemesine ilişkin olarak öngörülen ödenek 17.5 trilyon TL'dir.

Vergi Gelirleri

Yılın ilk 10 aylık Bütçe geliri tahsilatı geçen yıla göre yüzde 81.4 oranında artarak 78,130 milyar liraya ulaşmıştır. Vergi gelirlerindeki artış oranı yüzde 71.7 olmuş; Bütçe Dışı Fonlar'dan Konsolide Bütçe'ye yapılan gelir aktarması sonucunda Özel Gelirler ve Fonlar yüzde 160.6 oranında artış göstermiştir.

Yılın ilk on ayında vergi gelirleri içinde dolaysız vergilerin artış oranı oranı yüzde 68.9 olurken, dolaylı vergiler yüzde 56.6 oranında artmıştır.

Ekim sonu itibariyle 60,600 milyar TL olan vergi gelirleri tahsilatı içinde dolaysız vergilerin payı yüzde 52.4 olmuştur. 1990 yılında bu oran yüzde 53.70 olarak gerçekleşmiştir.

GENEL BÜTÇE GELİRLERİ
(Ocak-Ekim, Milyar TL)

	1990	1991	% Değişim
VERGİ GELİRLERİ	35,307.0	60,600.0	71.6
-Gelirlerden Alınan Ver.	18,582.0	31,161.0	67.7
-Servetten Alınan Ver.	376.0	606.0	61.2
-Mal ve Hizmetten Alınan	10,500.0	18,913.0	80.1
-Dış Ticaretten Alınan V.	5,836.0	9,914.0	69.9
-Kaldırılan Vergiler	13.0	6.0	-53.8
VERGİ DIŞI NORMAL GELİRLER	2,096.0	2,966.0	41.5
ÖZEL GELİR VE FONLAR	4,290.0	12,220.0	184.8
-Özel Gelirler	2,023.0	8,479.0	319.1
-Fonlar	2,267.0	3,741.0	65.0
Toplam	41,693.0	75,786.0	81.8

Kaynak: DPT

VERGİ GELİRLERİNİN DAĞILIMI
(Yüzde Dağılımı)

	1987	1988	1989	1990	1991*
DOLAYSIZ VERGİLER	49.6	49.6	53.6	53.7	52.4
-Gelirden Alınan	48.9	48.6	52.8	52.5	51.4
-Servetten Alınan	0.7	1.0	0.8	1.2	1.0
DOLAYLI VERGİLER	50.2	50.3	46.2	46.3	47.6
-Mal ve Hizm. Alın.	30.6	31.5	29.8	29.9	31.2
-Dış Tic. Alınan	19.6	18.8	16.4	16.4	16.4

*Ocak-Ekim

Kaynak:DPT

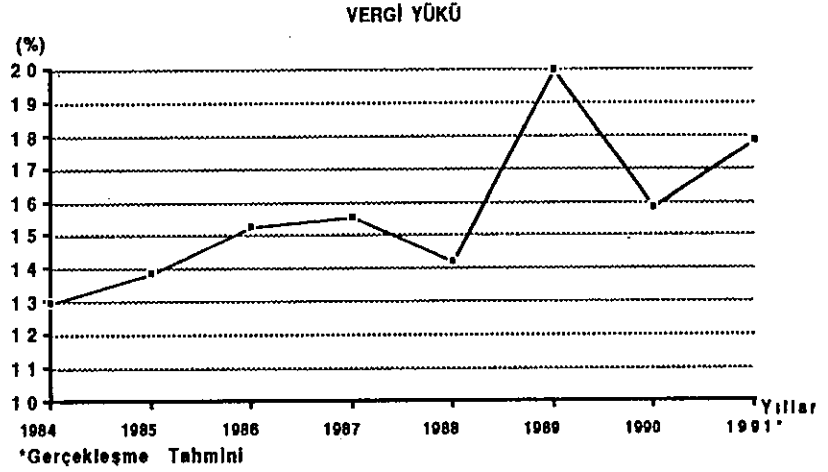
Vergi Yüğü

1984 yılında yüzde 13.0'e kadar inen vergi yüğü daha sonra sürekli artarak 1987 yılında yüzde 15.5'e yükselmiştir. 1988 yılında yüzde 14.2'ye inen bu oran 1989 yılında yüzde 20.0'ye çıkmıştır. 1990 yılında yeniden yüzde 15.8'e inen vergi yükünün 1991 yılında yüzde 17.8 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

VERGİ GELİRLERİNİN GSMH'YA ORANI (Milyar TL)

	GSMH	Vergi Gelir.	Vergi Yüğü
1984	18,316.8	2,375.8	13.0
1985	27,715.2	3,843.1	13.9
1986	39,190.5	5,974.2	15.2
1987	58,387.2	9,051.0	15.5
1988	100,154.2	14,231.8	14.2
1989	170,633.2	34,058.6	20.0
1990	287,254.0	45,399.5	15.8
1991*	441,093.0	78,650.0	17.8

(*) Program

Konsolide bütçe dışında toplanan ve vergi benzeri mükellefiyetler niteliğinde olan gelirler de gözönüne alındığında yukardaki vergi yüğü rakamları artmaktadır. Bu mükellefiyetler şunlardır:

- Bütçe Dışı Fonlara (Savunma Sanayii Destekleme, Kamu Ortaklığı, Toplu Konut, Geliştirme ve Destekleme Akaryakıt Tüketim, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma, Vergi İadesini Geliştirme, Destekleme ve Fiyat İstikrar, Akaryakıt Fiyat İstikrar, Kaynak Kullanımını Destekleme ve Petrol Arama Fonları) yapılan kesintiler,
- Mahalli İdare vergi gelirleri
- Parafiskal gelirler (Sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenen primler)

Bütçe Açıkları - GSMH İlişkisi

Devletin ekonomiye getirdiği ilave yükün ve bunun yolaçtığı enflasyonist baskıların bir göstergesi niteliğinde olan bütçe açığının GSMH'ya oranı 1985-86 yıllarında yüzde 2.8 düzeyinde kazandığı belli bir istikrardan sonra 1987 yılında hızla yükselerek yüzde 4.4'e çıkmıştır. 1988 yılında ise bir miktar düşerek yüzde 4.0 düzeyine inmiştir. 1989 yılı için bu rakam yüzde 4.5'e çıkmış, 1990 yılında ise yüzde 4.2'ye inmiştir. Bu oranın 1991 yılında yüzde 6.7'ye çıkacağı tahmin edilmektedir.

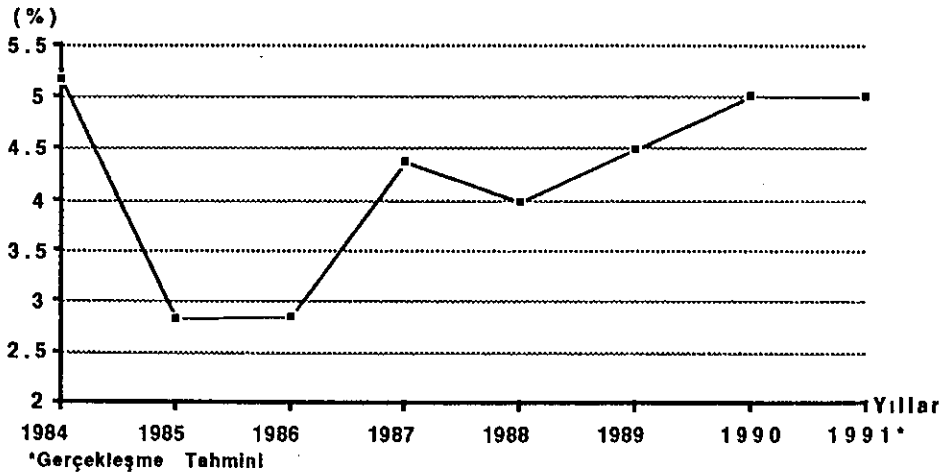
Bütçe açıklarının kontrol edilememesi, devlet harcamalarından kaynaklanan enflasyonist baskının ekonomiyi etkilemesine yolaçmakta ve ekonominin genel dengelerini bozmaktadır. Bütçe açıklarından kaynaklanan yüksek faizli iç borçlanma ise özel kesimin finansman olanaklarını sınırlamakta ve finansman maliyetlerinin aşırı derecede yükselmesine yol açmaktadır.

BÜTÇE AÇIĞI-GSMH İLİŞKİSİ (Milyar TL)

	Gider	Gelir	Açık	Açık/GSMH
1984	3,784.4	2,839.7	944.7	5.2
1985	5,395.5	4,613.9	781.6	2.8
1986	8,309.1	7,197.1	1,112.0	2.8
1987	12,690.1	10,139.0	2,551.1	4.4
1988	21,006.4	17,016.2	3,990.2	4.0
1989	38,051.4	30,378.9	7,672.5	4.5
1990	67,193.3	55,238.6	11,954.7	4.2
1991*	126,800.0	97,350.0	29,450.0	6.7

(*) Program

AÇIK/GSMH ORANI

Bütçe açıklarının kontrol altına alınabilmesi, bir taraftan kamu harcamalarının disiplin altına alınarak giderlerdeki artışın sınırlandırılmasına, öte yandan vergi kayıp ve kaçaklarının asgariye indirilmesi suretiyle vergi gelirlerinin artırılmasına bağlıdır. Böylece kamu kesiminden kaynaklanan talep baskısı hafifletilmiş olurken vergi gelirleri artırılmak suretiyle zorunlu tasarrufların milli gelir içindeki payı da yükseltilmiş olacaktır.

İç Borçlar

1991 yılı sonunda toplam iç borçların 80.1 trilyon TL'sına ulaşması hedeflenmekteydi. 1991 yılı programına göre saptanan yıllık artışın yüzde 50.3 ve bu tutarın GSMH içindeki payının yüzde 18.2 olacağı öngörülmektedir. Ancak iç borç stoku Ekim ayı sonu itibariyle 80.9 trilyon TL'ye ulaşırken, bu rakamın yıl sonunda 88.4 trilyon TL'yi bulacağı tahmin edilmektedir. Yıl sonu için tahmin edilen stokun 33.5 trilyon liralık bölümünün tahvillerden, 16.6 trilyon lirasının bonolardan, 14.8 trilyon lirasının da Hazine avansından oluşması beklenmektedir.

İÇ BORÇ STOKU (Milyar TL)

	1987	1988	1989	1990	1991*
-Tahvil	2.4	4.9	10.9	18.9	27.5
-Bono	1.9	2.5	3.5	5.5	10.8
TOPLAM	4.3	7.4	14.5	24.3	38.3
-Konsolide Borç	11.5	19.0	25.0	30.0	34.0
-Merbank Avansı	1.4	2.1	2.5	2.9	7.8
GENEL TOPLAM	17.2	28.5	42.0	57.3	80.1
Yıllık Artış Oranı	63.8	65.3	47.6	36.3	39.9
İÇ BORÇ/GSMH Oranı	29.4	28.3	24.6	19.9	18.2

*Program

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

BORÇ İDARESİ (Milyar TL)

	1990	1991(*)	% Değişme	GSMH içindeki Payı	
				1990	1991
Borç Ödemesi	10,029.0	17,525.0	74.7	3.5	4.0
-Dış Borç Ödemesi	5,448.0	8,795.0	61.4	1.9	2.0
-İç Borç Ödemesi	4,581.0	8,730.0	90.6	1.6	2.0
Borçlanma	20,275.0	41,936.0	106.8	7.1	9.5
-Dış Borç Kullanımı	5,489.0	9,486.0	72.8	1.9	2.2
-İç Borçlanma	14,786.0	32,450.0	119.5	5.1	7.4

*DPT Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: DPT

Kamu İktisadi Tesebbüsleri

KİT'lerin sabit sermaye yatırımlarında 1986'dan sonra başlayan reel gerilemenin 1991 yılında da devam ettiği tahmin edilmektedir. 1987 yılında yüzde 6.1 olan KİT sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1987'de yüzde 5.7'ye, 1989'de yüzde 4.1'e, 1990'da ise yüzde 3.6'ya genilemiştir. 1991'de ise yüzde 2.9'a genilemesi beklenmektedir

1990 yılında işletmecî KİT'lerin faktör gelirlerinin sabit sermaye yatırımlarını karşılama oranı yüzde 69.3 iken, 1991'de bu oranın yüzde 70.6 olacağı tahmin edilmektedir.

İşletmecî KİT'lerin temini gerekli finansman ihtiyacının GSMH'ya oranında ise 1986 yılında bir düşme olmuştur. 1987 yılında yüzde 4.4 ve 1988'de yüzde 2.6 olarak gerçekleşen bu oran 1989'da yüzde 1.6'ya genilemiştir. Bu oranın 1990 yılında yüzde 1.4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

İşletmecî KİT'lere Bütçe'den yapılan transferlerin toplam kaynaklar içindeki payının 1990 yılındaki yüzde 6.3 düzeyinden 1991 yılında yüzde 10.2'ye yükseleceği öngörülmektedir. Toplam finansman kaynakları içinde işletmecî KİT'lere bütçeden yapılan transferlerin GSMH'ya oranı, 1989 yılında yüzde 0.7'den 1990'da yüzde 0.4'e düşmüş 1991'de ise 0.45'e yükselmiştir.

İŞLETMECİ KİT'LERİN FİNANSMAN DENGESİ (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)

	1990	1991 ⁽¹⁾
Vergi ve Vergi Dışı Ödemeler	-1,323.1	-1,311.6
Faktör Gelirleri	7,266.1	9,237.2
Stok Değişimi	-2,971.3	35.3
Sabit Değer Artışı	-1,700.2	-1,920.5
İştiraklerde Sermaye Artışı	-78.6	-176.7
Sermaye Artışı (HDO) (2)	393.0	0.0
Kasa Banka Değişimi	-495.3	2,200.7
Dış Borç Ödemesi	-5,098.5	6,127.2
Dış Borçlanma	4,870.6	1,578.6
İç Borç Alacak İlişkisi	10,295.9	13,304.1
Stok Değer Artışı	-5,491.6	-5,982.5
Kaynak Ödeme Farkı	5,666.9	6,536.3
S.S. Yatırımları	-10,490.9	-13,074.4
Temini Gerekli Finansman	-4,824.1	-6,538.1
-Bütçe	1,560.4	2,499.0
-DPK	2,467.5	2,788.5
-DFİF (3)	21.6	30.0
-Diğer Kaynak	774.5	1,220.5

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Hazine Dışı Ortaklar

(3) Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu

Kaynak:DPT

İŞLETMECİ KİT KAYNAK VE ÖDEMELERİ (Yüzde Dağılımı)

	1989	1990	1991 ⁽¹⁾
ÖDEMELER	100.0	100.0	100.0
Yatırımlar	49.6	63.2	58.8
-S.S. Yatırımları	51.6	49.0	59.0
-Stok Değişimi	-0.2	14.2	-0.2
Stok Değerleme	29.8	26.2	27.7
Sabit Kıymetler	3.1	5.2	6.5
Kanuni Ödemeler	8.4	6.1	5.4
Kasa Banka	8.8	-0.8	1.1
İştirak Sermaye Artışı	0.4	0.2	0.5
KAYNAKLAR	100.0	100.0	100.0
Faktör Gelirleri	43.9	29.9	35.9
Bütçe	9.4	6.3	10.2
Sermaye (HDO)	1.4	1.9	0.0
Devlet Yatırım Bankası	0.0	0.0	0.0
Fonlar	3.0	3.2	4.8
Borçlanma	42.3	58.8	49.1
-İç (Net)	35.1	48.0	57.3
-Dış (Net)	-4.6	-1.0	-21.0
-DPK (2)	11.7	11.8	12.9

(1) Gerçekleşme tahmini

(2) Dış Proje Kredisi

5. ÜRETİM

Tarımsal Ürün

*Tarım Ürünleri Tahmin Komitesi*nce yapılan üretim tahminlerine göre 1990 yılında 1989 yılına göre 104 tarımsal üründen 70'inde önemli artışlar görülmüştür. Veriler incelendiğinde 1990 yılı ülkemizde tarımsal ürünlerin üretimleri açısından iyi bir yıl olmuştur.

Ancak 1991 yılında tarım üretiminde hafif bir düşüş izlenmektedir. Tablolardan görüldüğü gibi, üretimi azalan ürünlerin başında zeytin, yer fıstığı, mercimek ve çeltik gelmektedir.

Buğday üretimi 1990'da 20 milyon ton iken, bu miktarın 1991'de 20.4 milyon tona ulaşması beklenmektedir. Arpa üretiminde ise yüzde 6.8'lik bir artış vardır. Şekerpancarı üretimi 1990'da 14 milyon ton civarındayken, 1991'de bu miktarın 14,9 milyon tona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Pamuk üretiminde yüzde 3'lük bir azalış vardır. Tütün üretimi 1990'daki 288 bin ton düzeyinden 1991'de 247.4 bin tona düşmüştür.

1991 geçici tahminlerine göre üretimi artan tarımsal ürünlerin başlıcaları şunlardır:

<u>Ürün</u>	<u>Artış (%)</u>
Kayısı	25.0
Hıyar	10.0
Çay	9.8
Soğan (kuru)	9.7
Biber (dolmalık)	9.4
Kiraz	8.4
Soğan (taze)	7.5

1991 geçici tahminlerine göre üretimi azalan tarımsal ürünlerin bazıları şunlardır:

<u>Ürün</u>	<u>Azalış (%)</u>
Zeytin	27.3
Mercimek	17.5
Yer Fıstığı	15.9
Tütün	14.1
Çeltik	13.0
Fındık	12.0

TARIMSAL ÜRÜNLERİN ÜRETİM MİKTARLARI
TAHMİNLERİ
(Bin Ton)

	1990	1991	(%) Değişme
Tahıllar			
Buğday	20,000.0	20,400.0	2.0
Arpa	7,300.0	7,800.0	6.8
Çavdar	240.0	250.0	4.2
Yulaf	270.0	265.0	-1.9
Mısır	2,100.0	2,100.0	0.0
Çeltik	230.0	200.0	-13.0
Baklagiller			
Bakla	75.0	72.0	-4.0
Nohut	860.0	860.0	0.0
Fasulye	210.0	220.0	4.8
Mercimek	630.0	520.0	-17.5
Fiğ	175.0	175.0	0.0
Endüstriyel Bitkiler			
Tütün	288.0	247.4	-14.1
Şeker Pancarı	13,986.0	14,900.0	6.5
Pamuk-kütlü	1,650.0	1,600.0	-3.0
Yağlı Tohumlar			
Ayçiçeği	860.0	800.0	-7.0
Yer Fıstığı	63.0	53.0	-15.9
Soya	162.0	150.0	-7.4
Yumru Bitkiler			
Soğan (kuru)	1,550.0	1,700.0	9.7
Sarımsak (kuru)	70.0	72.0	2.9
Patates	4,300.0	4,600.0	7.0
Yumuşak Çekirdekli			
Armut	413.0	420.0	1.7
Ayva	79.0	80.0	1.3
Elma	1,900.0	2,000.0	5.3
Taş Çekirdekli			
Erik	188.0	190.0	1.1
Kayısı	240.0	300.0	25.0
Kiraz	143.0	155.0	8.4
Şeftali	350.0	360.0	2.9
Zeytin	1,100.0	800.0	-27.3
Turuncgiller			
Limon	357.0	357.0	0.0
Mandalina	345.0	345.0	0.0
Portakal	735.0	735.0	0.0

	1990	1991	(%)Değişme
Sert Kabuklular			
Ceviz	115.0	115.0	0.0
Fındık	375.0	330.0	-12.0
Üzümsü Meyveler			
Dut	80.0	80.0	0.0
İncir	300.0	320.0	6.7
Üzüm	3,500.0	3,600.0	2.9
Çay	608.4	668.0	9.8
Yaprağı Yenen Sebzeler			
Lahana (baş)	575.0	575.0	0.0
Lahana (yaprak)	124.0	125.0	0.8
Ispanak	160.0	161.0	0.6
Pırasa	340.0	336.0	-1.2
Meyvesi Yenen Sebzeler			
Kavun-Karpuz	4,950.0	5,300.0	7.1
Kabak (sakız)	294.0	266.0	-9.5
Hıyar	1,000.0	1,100.0	10.0
Patlıcan	735.0	731.0	-0.5
Domates	6,000.0	6,200.0	3.3
Biber (dolmalık)	320.0	350.0	9.4
Biber (sivri)	580.0	600.0	3.4
Baklagil Sebzeler			
Fasulye	430.0	450.0	4.7
Bakla	62.0	63.0	1.6
Barbunya	31.0	31.0	0.0
Soğansısı Yumru-Kök Se.			
Sarımsak (taze)	25.0	25.0	0.0
Soğan (taze)	186.0	200.0	7.5
Havuç	168.0	180.0	7.1

Kaynak:DİE

Sanayi Ürünleri Üretimi

DİE verilerine göre yılın ilk dokuz ayında sınai üretim, geçen yılın aynı dönemindeki üretime göre yüzde 3.2 artmıştır. Dokuz aylık üretim artışı madencilik sektöründe yüzde 11.2, imalat sanayiinde yüzde 2.5, enerji sektöründe yüzde 3.5 olmuştur.

1991'in ilk dokuz aylık verilerine göre üretimi azalan oranı gösteren başlıca sanayi ürünleri boru (-100.0), gazete kağıdı (-38.2), sülfirik asit (yüzde 35.0), pik (yüzde 31.8) ve amonyum sülfat (yüzde 30.4)'tür.

SEÇİLMİŞ SANAYİ MADDELERİNİN ÜRETİMİ

Maddeler	Kümülatif Üretim Miktarı Ton Ocak-Eyl.90	Kümülatif Üretim Miktarı Ton Ocak-Eyl.91	Değişme Oranı (%)
Yazı Kağıdı	63,064	53,106	-15.8
Gazete Kağıdı	120,600	74,545	-38.2
Sülfirik Asit	521,926	339,174	-35.0
Boraks	97,654	117,602	20.4
Amonyum Sülfat	211,690	147,270	-30.4
Azotlu Gübre. D.	2,249,112	1,779,779	-20.9
Fosfatlı Gübre. D.	2,212,066	1,595,203	-27.9
Ham Petrol	2,586,156	3,366,222	30.2
Sıvılaştır. Pet. Gazı (L.P.G)	525,381	529,674	0.8
Benzin (Normal)	1,302,875	1,442,066	10.7
Benzin (süper)	866,968	612,300	-29.4
Gazyağı	104,989	92,653	-11.7
Motorin	4,892,514	4,720,129	-3.5
Fuel Oil (5,6)	6,063,745	6,304,987	4.0
Çimento (Toplam)	18,077,758	19,517,687	8.0
Ham Demir	3,650,029	3,502,014	-4.1
Sıvı Çelik	6,964,252	7,023,353	0.8
Pik	415,106	283,058	-31.8
Slap	1,289,295	1,340,524	4.0
Blum	1,806,083	1,921,071	6.4
Kütük	1,637,602	1,681,459	2.7
Yuvarlaklar	990,739	792,057	-20.1
Kögebentler	20,433	15,785	-22.7
Profil	40,372	57,208	41.7
Levha	240,250	199,328	-17.0
DKP Saç	905,992	885,784	-2.2
Boru	4,517	0	-100.0
Blister Bakır	12,391	20,053	61.8

Kaynak:DİE

En yüksek üretim artışları ise blister bakır (yüzde 61.8), profil (yüzde 41.7), boraks (yüzde 20.4) ve benzinde (yüzde 10.7) gerçekleşmiştir.

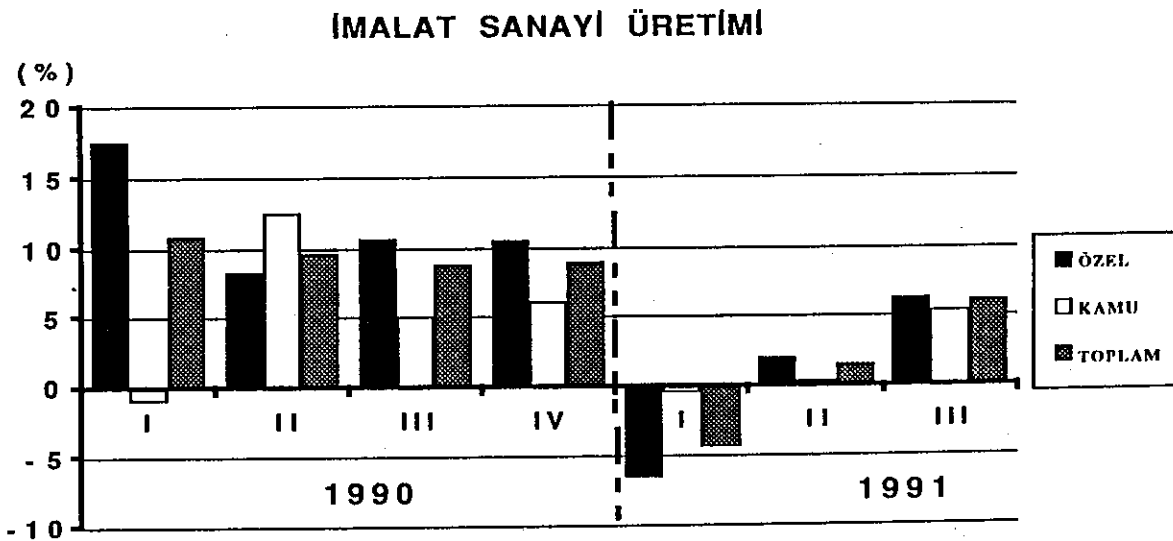
1990 yılında yüzde 10.8 artmış olan elektrik enerji üretimi, 1991 yılının ilk çeyreğinde yüzde 3.9, ikinci çeyreğinde yüzde 0.4 yükselme kaydetmiştir.

İmalat Sanayiinde Gelişmeler

Körfez Krizi sebebiyle artan petrol fiyatları, maliyetlerin yüksekliği ve talebin daralmasıyla birlikte üretimde görülen gerileme dolayısıyla, 1991 yılının ilk üç aylık döneminde olumsuz bir görüntü sergileyen imalat sanayiinde, yılın ikinci döneminde nispi bir hareketlenme görülmüştür. 1991 yılının birinci üç aylık döneminde yüzde 4.5 düşme gösteren imalat sanayi üretim endeksi yılın ikinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1.5 oranında artmıştır. Üçüncü üç aylık dönemde ise bu artış yüzde 6.0 civarında gerçekleşmiştir.

Özel kesim imalat sanayi üretiminde 1991 yılının ilk üç ayında yüzde 6.6'lık bir azalma kaydedilmesine rağmen, ikinci üç ayda yüzde 2.1'lik ,üçüncü üç ayda ise yüzde 6.3'lük bir yükselme olmuştur. Kamu kesiminde ise 1991 yılının birinci çeyreğinde yüzde 0.4'lük bir gerileme izlenmesine rağmen, bu durum ikinci üç aylık dönemde yerini yüzde 0.4'lük pozitif bir büyümeye terketmiştir. Üçüncü üç aylık dönemde ise kamu kesimi büyümesi yüzde 5.4'ü bulmuştur.

Yılın ilk dokuz aylık döneminde üretim artışı kaydeden sektörlerin başında gıda (birinci çeyrek yüzde 3.6, ikinci çeyrek yüzde 1.3, üçüncü çeyrek 24.2) ve makina sanayii (birinci çeyrekte yüzde 4.1 azalış, ikinci çeyrekte yüzde 8.7, üçüncü çeyrekte yüzde 22.5 artış) gelmektedir. Diğer tüm imalat sanayii sektörlerinde durgunluk, ya da gerileme gözlenmektedir.

ÖZEL İMALAT SANAYİİ ÜRETİMİ

(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)

	1990 Üç Aylık Dönemler				1991Üç Aylık Dönemler		
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Gıda, İçki ve Tütün	10.6	20.6	-0.6	16.1	4.2	-5.7	22.6
Dokuma-Giyim-Derî	7.0	7.5	-9.3	-1.8	-8.5	-9.2	0.4
Ağaç Mamülleri	39.7	30.3	19.8	10.0	-12.9	-9.1	-0.2
Kağıt ve Basım Sanayii	12.5	19.1	13.3	20.6	1.8	-12.2	1.1
Kimya, Petrol Ürünleri ve Plastik	15.6	-20.2	19.0	6.7	-8.0	18.4	-7.7
Taş ve Toprak Mamülleri	6.5	0.6	6.3	7.5	2.5	-6.3	12.4
Ana Metal Sanayii	20.2	9.4	9.1	2.9	-21.1	-3.0	-3.6
Makina ve Ulaşım Araçları	38.0	45.1	26.5	23.8	-7.2	7.3	21.5
İmalat Sanayii	17.5	8.3	10.6	10.5	-6.6	2.1	6.3

Kaynak:DİE

KAMU İMALAT SANAYİİ ÜRETİMİ

(Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Yüzde Değişme)

	1990 Üç Aylık Dönemler				1991Üç Aylık Dönemler		
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.
Gıda, İçki ve Tütün	6.8	8.2	-5.8	3.9	3.1	10.3	26.5
Dokuma-Giyim-Derî	32.9	13.0	31.2	5.7	-29.8	-13.6	-26.3
Ağaç Mamülleri	6.1	4.6	13.2	3.9	-6.1	-20.5	-7.8
Kağıt ve Basım Sanayii	16.0	-3.5	19.7	14.8	-20.0	-20.3	-16.5
Kimya, Petrol Ürünleri ve Plastik	-10.8	12.9	2.1	4.6	2.4	-5.7	-1.4
Taş ve Toprak Mamülleri	-4.0	-22.1	-1.4	13.5	-12.3	38.3	13.9
Ana Metal Sanayii	20.1	41.1	54.0	17.2	-19.9	0.7	-2.5
Makina ve Ulaşım Araçları	32.9	28.8	30.0	12.0	42.3	28.0	37.0
İmalat Sanayii	-1.0	12.4	5.0	6.1	-0.4	0.4	5.4

Kaynak:DİE

1990 yılının üçüncü üç aylık döneminde yüzde 72.9 olan kapasite kullanım oranı, 1991 yılının üçüncü üç aylık döneminde yüzde 71.6'ya gerilemiştir. 1991 yılının ikinci üç aylık dönemine ilişkin kapasite kullanım oranının da gerisinde kaldığı gözlenen üçüncü üç aylık dönemde kapasite kullanım oranı, kamu kesiminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 68.6'tan yüzde 68.0'a, özel kesimde yüzde 75.1'ten yüzde 73.4'e düşmüştür. Alt sektörler itibariyle üçüncü dönemde taş ve toprağa dayalı sanayi, metal ana sanayii ve kağıt-basım sanayiinde yüzde 80'in üzerinde kapasite kullanımı gerçekleşirken, bu oran dokuma ve kimya sanayiinde yüzde 69, makina sanayiinde yüzde 64 olmuştur.

1991'de imalat sanayiinde tam kapasiteyi kullanmama nedenlerinin başında yine talepteki yetersizlik, mali güçlükler ve hammadde yetersizliği gelmektedir. Ancak, diğer nedenlerin ağırlığı üçüncü üç aylık dönemde önemli bir şekilde yükseldiği görülmektedir.

**İMALAT SANAYİİ ALT SEKTÖRLERİNDE
KAPASİTE KULLANIM ORANLARI (%)**
(Üretim Değeri Ağırlıklı)

	1990				1991		
	I.Üç Ay	II. Üç Ay	III. Üç Ay	IV. Üç Ay	I.Üç Ay	II. Üç Ay	III. Üç Ay
Gıda, İçki ve Tütün	70.0	60.1	66.6	78.9	70.1	71.5	72.4
Dokuma-Giyim-Deri	79.8	78.8	76.2	82.4	71.9	75.6	69.0
Orman Ürünleri	77.7	79.9	74.5	80.3	59.4	74.5	78.9
Kağıt ve Basım Sanayii	82.0	72.9	78.4	84.5	87.1	80.9	80.7
Kimya, Petrol Ürünleri ve Plastik	75.0	75.9	74.0	77.8	66.8	72.6	68.9
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii	79.0	77.5	87.2	88.1	79.2	82.9	87.5
Metal Ana Sanayii	67.9	70.6	69.4	70.3	65.8	83.7	82.5
Metal Eşya, Mak. Tech.,Taşıt Araçl.	69.3	77.8	70.3	73.7	70.1	69.8	63.7
Diğer İmalat Sanayii	60.3	57.3	60.2	62.6	39.4	55.1	76.7
İmalat Sanayii	73.5	73.5	72.9	77.4	69.7	74.3	71.6

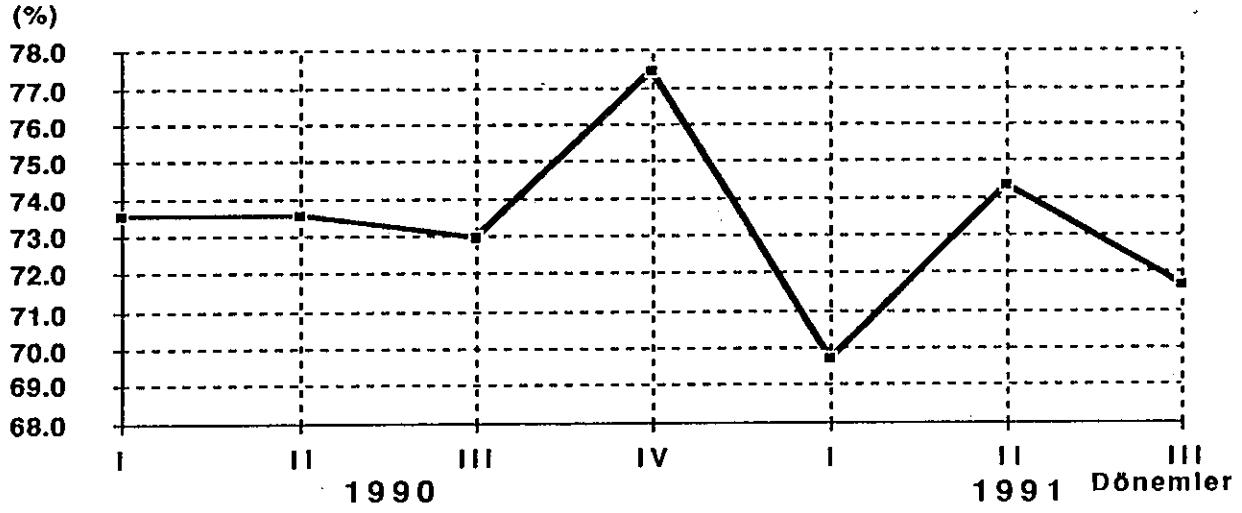
Kaynak:DİE

**İMALAT SANAYİİNDE TAM KAPASİTEYİ
KULLANAMAMA NEDENLERİ (%)**

	1990				1991		
	I.Üç Ay	II. Üç Ay	III. Üç Ay	IV.Üç Ay	I.Üç Ay	II. Üç Ay	III. Üç Ay
Talepteki Yetersizlik							
İç Talep	47.2	38.1	40.2	41.2	45.5	42.6	45.0
Dış Talep	21.6	22.4	25.7	26.0	11.9	12.3	17.7
Mali Güçlükler	9.5	8.1	8.2	6.6	16.0	15.5	4.4
Hammadde Yetersizliği							
Yerli	6.4	9.4	5.7	4.5	7.0	7.1	2.6
İthal	4.0	8.7	8.0	6.9	1.8	1.5	1.2
Enerji	3.5	2.0	1.6	1.6	1.2	1.1	1.2
İşçi Sorunu	4.9	8.9	11.1	6.6	8.1	6.6	3.9
Diğer	2.4	1.9	2.3	1.7	8.1	12.9	23.6

Kaynak:DİE

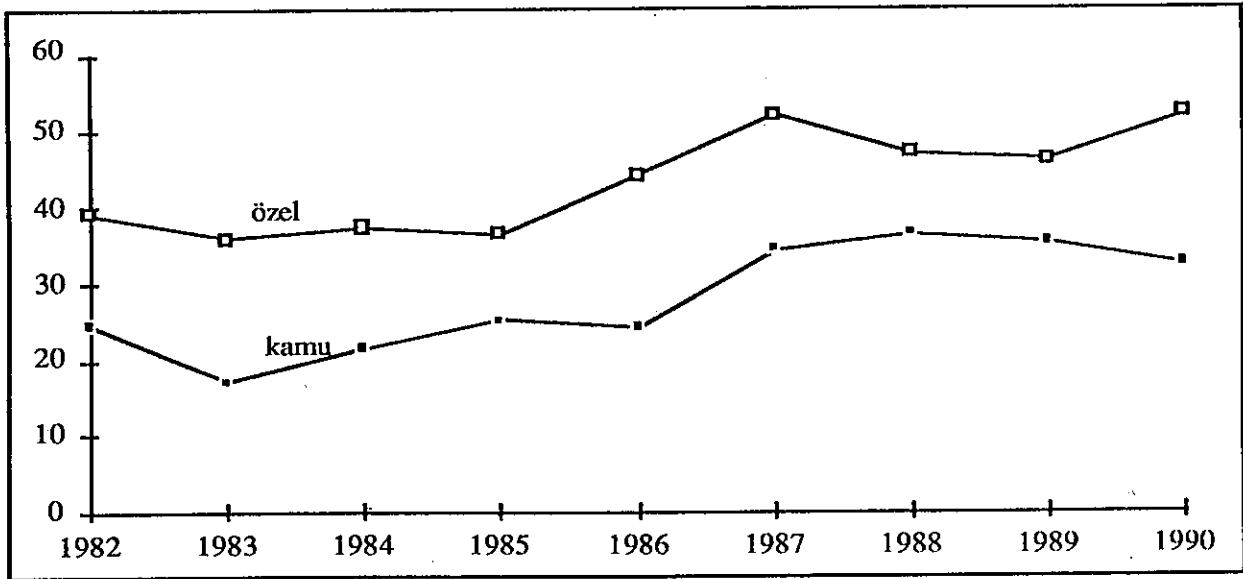
İMALAT SANAYİİNDE KAPASİTE KULLANIM ORANLARI

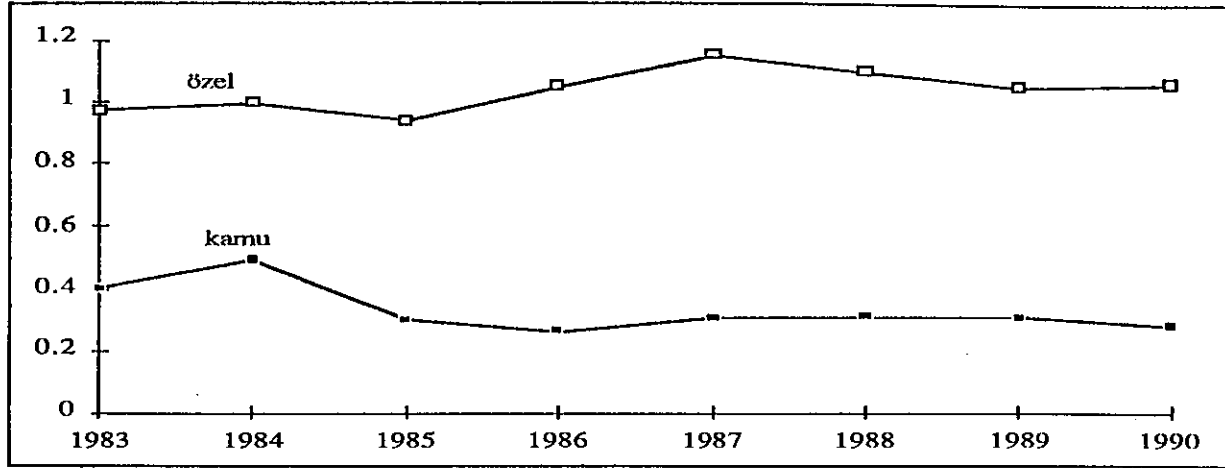
Verimlilik

İSO, tarafından her yıl yayınlanan 500 Büyük Firma ile ilgili verilere göre 1983-1990 döneminde ortalama işgücü verimliliği özel kesimde 43.88, kamu kesiminde ise 28.42 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Sermaye verimliliği olarak tanımlanabilecek net katma değer/sabit varlıklar oranı 1983-1990 döneminde özel kesimde 1.037, kamu kesiminde 0.337 olarak gerçekleşmiştir. Özel kesim en yüksek değere 1.152 ile 1987'de, kamu kesimi ise 0.496 ile 1984 yılında ulaşmışlardır.

500 Büyük Firmada İşgücü Verimliliği (1990 Fiyatlarıyla Net Katma Değer/Çalışan Sayısı)

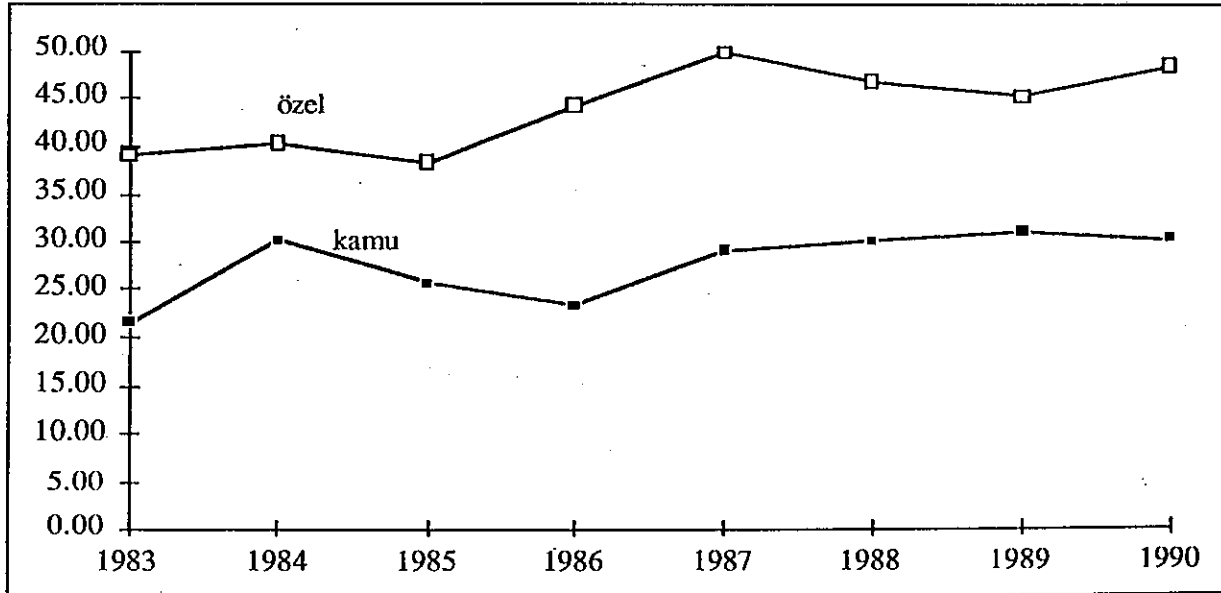
500 Büyük Firmada Sabit Sermaye Verimliliği
(1990 Fiyatlarıyla Net Katma Değer/1990 Fiyatlarıyla Sabit Varlıklar)

İşgücü ve sermaye verimliliklerinin ağırlıklı ortalamasından oluşan faktör verimliliği aynı dönemde özel sektörde 43.91 milyon TL, kamu sektöründe ise 27.74 milyon TL olmuştur.

Verimlilik düzeyleri endeks haline dönüştürülerek incelenir ise özel kesimin toplam faktör verimliliğinde en yüksek düzeye 1987 yılında ulaştığı görülmektedir. Kamu kesiminde ilk sıraları 1983 ve 1988 yılları almakta ve 1988 yılında başlayan düşme eğilimi devam etmektedir.

500 Büyük Firmada Toplam Faktör Verimliliği

İşgücü, Sermaye ve Toplam Faktör Verimliliği

	Net katma değer/Çalışan sayısı (Bin TL)			Net katma değer / Sabit varlıklar			Toplam faktör verimliliği (Bin TL)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1982	24,830	39,293	31,589						
1983	17,322	36,014	25,205	0.407	0.969	0.625	21,589	38,860	32,432
1984	21,641	37,366	28,671	0.496	0.992	0.700	30,239	40,199	38,147
1985	25,433	36,372	30,020	0.304	0.933	0.463	25,578	38,240	30,397
1986	24,450	44,066	32,871	0.268	1.046	0.468	23,409	44,184	31,713
1987	34,275	51,821	42,169	0.306	1.152	0.515	29,245	49,631	36,893
1988	36,570	47,135	41,271	0.316	1.096	0.495	30,183	46,615	35,645
1989	35,180	46,194	40,184	0.310	1.049	0.491	31,184	45,090	36,102
1990	32,463	52,099	41,611	0.287	1.063	0.499	30,475	48,426	38,193
Ortalama	28,417	43,883	35,250	0.337	1.037	0.532	27,738	43,906	34,940

İşgücü, Sermaye ve Toplam Faktör Verimliliği Endeksleri (1990=100)

	İşgücü verimliliği Endeksi			Sermaye verimi Endeksi			Toplam faktör verim Endeksi		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
1982	76.5	75.4	75.9						
1983	53.4	69.1	60.6	141.9	91.1	125.2	75.6	81.7	89.4
1984	66.7	71.7	68.9	173.0	93.3	140.1	111.9	85.0	107.1
1985	78.3	69.8	72.1	106.2	87.7	92.7	94.7	80.7	84.4
1986	75.3	84.6	79.0	93.4	98.4	93.7	85.4	93.9	88.1
1987	105.6	99.5	101.3	106.8	108.3	103.2	106.3	105.7	102.5
1988	112.7	90.5	99.2	110.3	103.1	99.2	111.1	99.1	99.2
1989	108.4	88.7	96.6	108.4	98.7	98.4	108.4	94.8	97.5
1990	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

6. İSTİHDAM

1991 yılı Eylül ayında işi olmayan, iş arayan ve iş bulduğunda onbeş gün içinde çalışmaya hazır kişiler olarak tanımlanan açık işsizlerin sayısı bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 9.8 azalmıştır.

Yılın ilk dokuz aylık döneminde İİBK'na başvuranların, işe yerleştirilenlerin sayısı ve işyerlerinin işgücü isteminde de azalma olmuştur.

DİE tarafından gerçekleştirilen Hanehalkı İşgücü Anketi (Nisan 1990) sonuçlarına göre Türkiye genelinde işsizlik oranı yüzde 8.5 olarak belirlenmiştir. Toplam işsizlerin yüzde 25.5'ini 15-19 yaş grubundaki kişiler oluşturmaktadır. 20-24 yaş grubundakiler de katılacak olursa işsizlerin yarısını çok genç bir nüfusun oluşturduğu ve bunun eğitim sisteminde bir çarpıklığa işaret ettiği anlaşılmaktadır. Eğitim durumuna göre incelendiğinde toplam işsizlerin yüzde 54'ünü ilköğretim mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. En düşük payı ise lise dengi meslek okulu mezunları oluşturmaktadır.

AÇIK İŞSİZLİK

	1988	(%) Değişim	1989	(%) Değişim	1990	(%) Değişim	1991	(%) Değişim
Ocak	1,143,240	4.5	1,170,864	2.4	1,011,711	-13.6	881,361	-12.9
Şubat	1,149,495	4.1	1,108,172	-3.6	1,018,890	-8.1	872,095	-14.4
Mart	1,155,081	2.6	1,119,171	-3.1	1,030,810	-7.9	874,874	-15.1
Nisan	1,154,503	1.5	1,112,148	-3.7	1,002,707	-9.8	887,115	-11.5
Mayıs	1,151,332	2.0	1,091,935	-5.2	1,014,035	-7.1	875,316	-13.7
Haziran	1,153,475	2.2	1,066,102	-7.6	1,008,803	-5.4	855,407	-15.2
Temmuz	1,153,762	2.7	1,056,214	-8.5	977,524	-7.5	841,946	-13.9
Ağustos	1,157,642	3.0	1,071,157	-7.5	966,825	-9.7	847,507	-12.3
Eylül	1,162,556	2.8	1,049,395	-9.7	955,831	-8.9	861,993	-9.8
Ekim	1,161,560	3.0	1,036,853	-10.7	953,126	-8.1	-	-
Kasım	1,159,496	2.8	1,022,469	-11.8	917,755	-10.2	-	-
Aralık	1,162,548	2.4	1,009,840	-13.1	896,132	-11.3	-	-

Kaynak: DİE

İŞ VE İŞÇİ BULMA KURUMUNA BAŞVURANLAR İŞE YERLEŞTİRİLENLER KAYITLI İŞSİZLER ve YURTDIŞINA GİDEN İŞÇİLER

		Kümülatif Ocak/Eylül 90	Kümülatif Ocak/Eylül 91	Değişme Oranı (%)
Başvuranlar	Toplam	522,711	511,316	-2.2
	Erkek	402,539	389,251	-3.3
	Kadın	120,172	122,065	1.6
İşyerlerinin İşgücü İstemi	Toplam	238,670	215,230	-9.8
	Erkek	166,759	149,751	-10.2
	Kadın	71,911	65,479	-8.9
İşe Yerleştirilenler	Toplam	227,501	214,669	-5.6
	Erkek	157,393	149,483	-5.0
	Kadın	70,108	65,186	-7.0
Kamu Kesimi	Toplam	124,906	120,661	-3.4
	Erkek	115,058	111,418	-3.2
	Kadın	9,848	9,243	-6.1
Özel Kesim	Toplam	102,595	94,008	-8.4
	Erkek	42,335	38,065	-10.1
	Kadın	60,260	55,943	-7.2
Tarım	Toplam	68,054	69,749	2.5
	Erkek	19,694	20,450	3.8
	Kadın	48,360	49,299	1.9
Tarım Dışı	Toplam	159,447	144,920	-9.1
	Erkek	137,699	129,033	-6.3
	Kadın	21,748	15,887	-26.9
Kayıtlı İşsizler*	Toplam	955,831	861,993	-9.8
	Erkek	791,043	707,512	-10.6
	Kadın	164,788	154,481	-6.3
Yurtdışına Giden İşçiler	Toplam	36,562	39,382	7.7
	Erkek	36,390	39,163	7.6
	Kadın	172	219	27.3

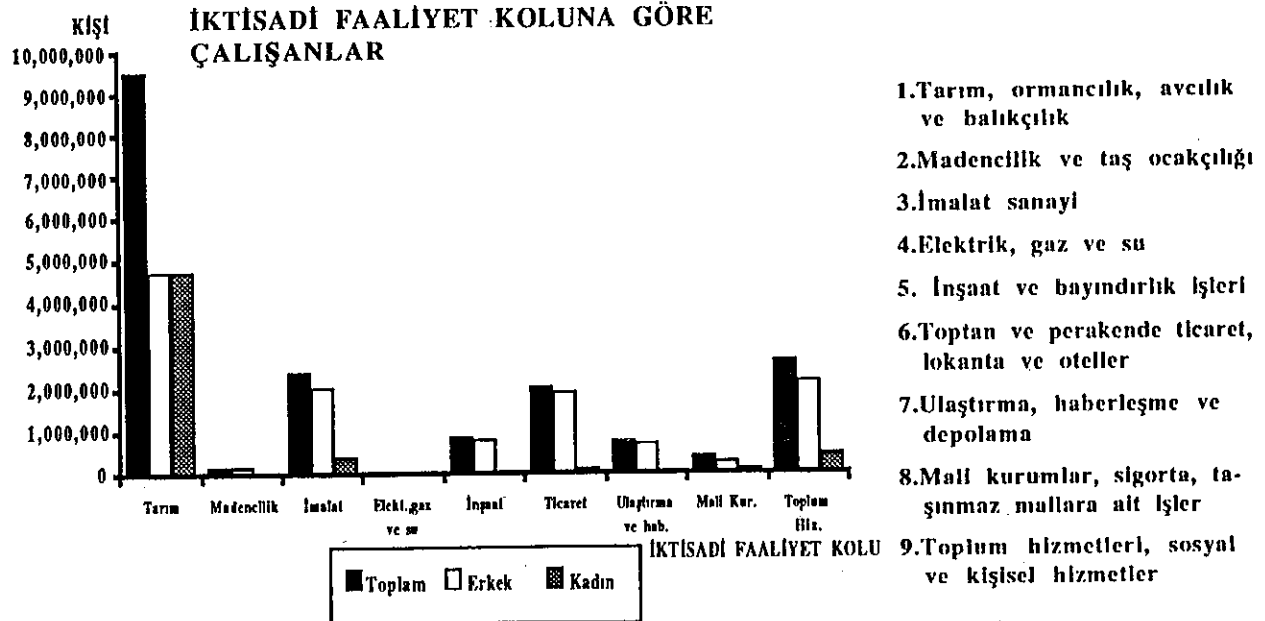
Kaynak : İş ve İşçi Bulma Kurumu

İKTİSADİ FAALİYET KOLUNA GÖRE ÇALIŞANLAR (Nisan 1990)

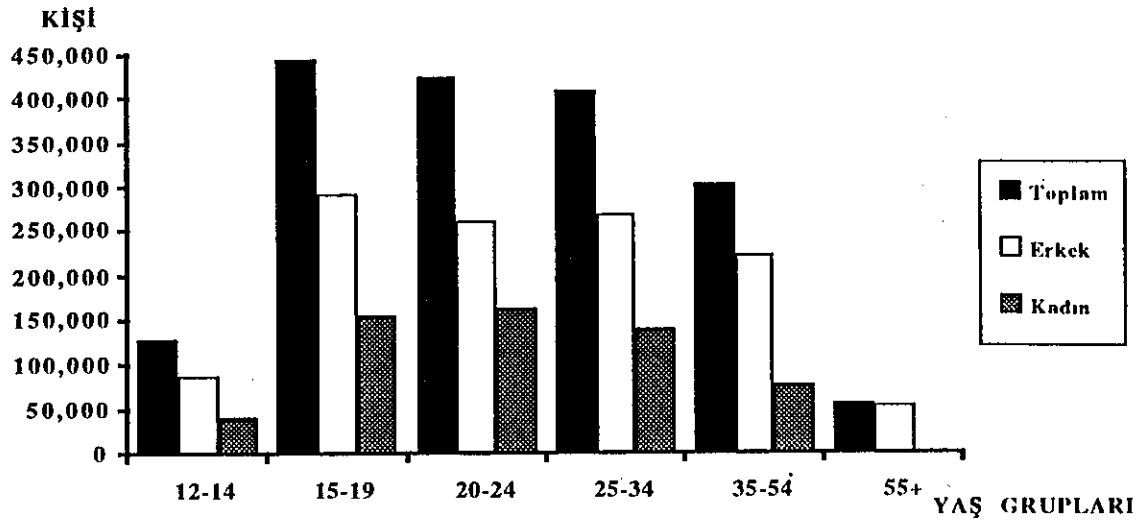
	TOPLAM	ERKEK	KADIN
Tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık	9,532,408	4,766,179	4,766,229
Madencilik ve taş ocakçılığı	171,483	169,949	1,534
İmalat sanayii	2,430,082	2,027,906	402,176
Elektrik, gaz ve su	41,415	41,415	0
İnşaat ve bayındırlık işleri	859,906	847,124	12,782
Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller	2,041,360	1,909,188	132,172
Ulaştırma, haberleşme ve depolama	762,958	729,969	32,989
Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler	391,046	289,499	101,547
Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler	2,659,713	2,201,986	457,727

YAŞ GRUBUNA GÖRE İŞSİZLİK (Nisan 1990)

İŞSİZLER	Toplam	(%) Pay	Erkek	(%) Pay	Kadın	(%) Pay
12-14	128,595	7.29	86,514	7.30	42,081	7.27
15-19	445,359	25.25	290,901	24.55	154,458	26.68
20-24	423,505	24.01	26,126	22.05	162,245	28.02
25-34	408,854	23.18	269,854	22.77	139	24.01
35-54	30,134	17.08	223,239	18.84	78,101	13.49
55+	56,395	3.20	53,281	4.50	3,114	0.54
TOPLAM	1,764,048	100.00	1,185,049	100.00	578,999	100.00

YAŞ GRUBUNA GÖRE İŞSİZLİK

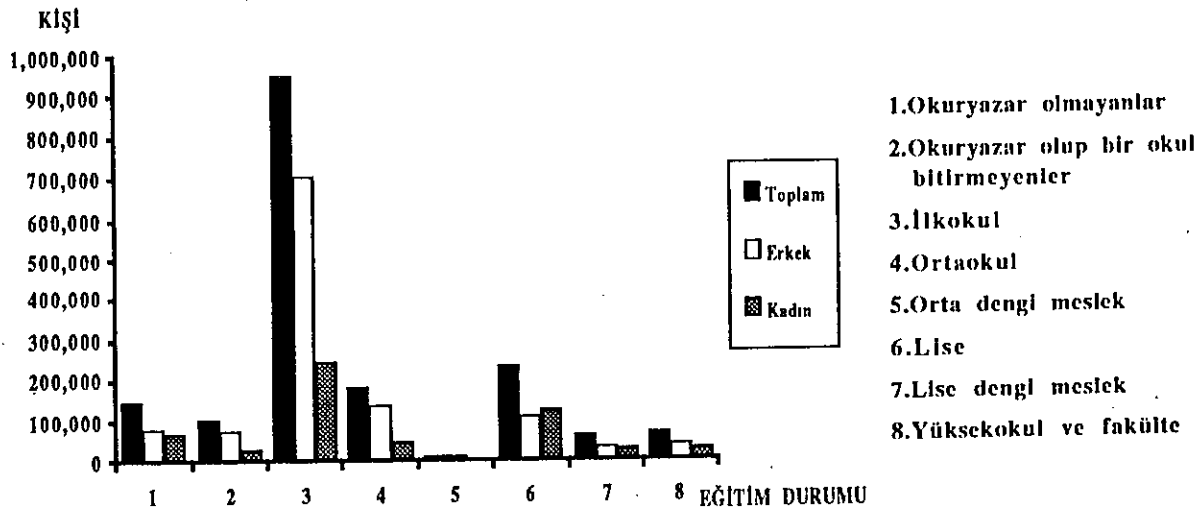

EĞİTİM DURUMUNA GÖRE İŞSİZLİK

	Toplam	(%) Pay	Erkek	(%) Pay	Kadın	(%) Pay
Okuryazar olmayanlar	150,616	8.54	82,278	6.94	68,338	11.80
Okuryazar olup bir okul bitirmeyenler	102,699	5.82	74,664	6.30	28,035	4.84
İlkokul	953,878	54.07	705,131	59.50	248,747	42.96
Ortaokul	183,617	10.41	136,602	11.53	47,015	8.12
Orta dengi meslek	12,131	0.69	8,604	0.73	3,527	0.61
Lise	234,481	13.29	107,646	9.08	126,835	21.91
Lise dengi meslek	6,069	3.44	32,711	2.76	27,979	4.83
Yüksekokul ve fakülte	65,936	3.74	37,413	3.16	28,523	4.93
TOPLAM	1,764,048	100.00	1,185,049	100.00	578,999	100.00

Kaynak: DİE

EĞİTİM DURUMUNA GÖRE İŞSİZLİK

İşgücü Maliyetleri

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu tarafından her yıl yayınlanan "Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti" Araştırmasının sonuçlarına göre sanayide çalışılan saat başına işgücü maliyeti 1990 yılı itibariyle ortalama 11,082 TL veya 6.84 DM'tir. İşgücü maliyetinin fazla çalışma ödemelerini kapsamadığı dikkate alınırsa, gerçek seviyenin 11,082 TL/saat'ın de üzerinde bulunduğu belirtilmektedir.

Öte yandan işgücü maliyeti seviyelerinin uluslararası planda sadece nominal kambiyo kurları kullanılarak karşılaştırılması, yanıltıcı sonuçlar doğurmaktadır. ABD Dolarının ya da Alman Markının satınalma gücü, ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu nedenle , kambiyo kurunun yanısıra, günümüzde Batı ülkeleri tarafından uygulanan OECD kaynaklı " Satınalma Gücü Paritesi Kuru"nun da kullanılması, ülkeler arasındaki karşılaştırmanın gerçekçi şekilde yapılmasına imkan vermektedir.

1990 yılı itibariyle dolar bazında nominal kambiyo kuru uygulandığında, işçi başına ortalama işgücü maliyeti seviyelerinde ülkemizle AT ülkeleri arasındaki fark, en fazla 3.5 kat olmaktadır. Karşılaştırma, satınalma gücü paritesi kuru kullanılarak yapıldığında ise, 1990 yılında Türkiye'deki işçilik maliyetinin tüm AT ülkelerinin üzerinde bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

NOMİNAL İŞGÜCÜ MALİYETLERİ(\$/YIL)

ÜLKELER	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Belçika	16,170	22,259	26,280	26,364	24,998	26,373
Danimarka	14,013	19,020	24,935	25,396	23,554	25,016
Fransa	13,410	18,252	21,935	22,292	21,149	21,330
Almanya	16,429	22,680	28,490	28,839	26,861	30,590
Yunanistan	6,778	7,566	8,642	9,264	9,532	10,151
İrlanda	10,938	14,571	16,948	17,176	15,764	11,237
İtalya	13,154	17,725	21,754	23,165	23,302	27,549
Hollanda	15,896	22,253	27,892	27,892	26,243	24,272
Portekiz	3,092	4,153	4,925	5,157	5,180	6,790
İspanya	8,758	11,674	14,103	15,364	15,856	18,654
İngiltere	10,973	13,374	15,863	18,341	18,395	23,222
Türkiye	3,206	3,252	3,913	3,896	5,736	8,771
Türkiye(1991) *						13,518

Kaynak:

1) International Economic Indicators 1991, Institut der Wirtschaft, Köln.

2) Türkiye için "TİSK Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti" araştırmaları, 1985-1990.

(*) Geçici tahmin

1991 Haziran ayı ABD Dolar kuru ortalaması kullanılmıştır.

1990 YILINDA FİİLEN ÇALIŞILAN SAAT BAŞINA İŞGÜCÜ MALİYETİ (TL/Saat)

İşkolu	İşçi Sayısı (Yıllık Ortalama)	Çıplak Ücret	Hafta Tatili ve Genel Tatil Ücretleri	İzin Ücretleri	İkramiye, Prim vb.	Sosyal Yardımlar	Diğer Giderler	Toplam İşgücü Maliyeti
Ağaç	693	3,378	603	190	1,498	3,683	189	9,541
Cam	10,567	5,236	1,086	312	2,633	5,444	164	14,875
Çimento	9,995	6,720	1,379	403	2,949	7,276	421	19,148
Deri	757	4,005	829	247	1,515	4,315	154	11,065
Gıda	3,152	4,614	953	168	1,920	5,625	340	13,620
İnşaat(INTES)	6,205	6,414	325	50	390	3,806	112	11,097
Kağıt	2,849	4,680	977	260	2,034	5,251	93	13,295
Kimya(KIPLAS)	13,975	5,581	1,180	344	2,725	6,287	298	16,415
Metal (MESS)	82,772	4,463	952	226	2,040	4,284	170	12,135
Şeker	25,999	3,250	679	181	1,673	3,546	229	9,558
Tekstil	59,612	2,232	511	219	1,169	2,754	62	6,947
Toprak	8,861	3,576	712	189	1,648	3,735	129	9,989
(%)	225,437	3,958	799	231	1,812	4,100	182	11,082
		(35.7)	(7.2)	(2.1)	(16.4)	(37.1)	(1.5)	(100.0)

Kaynak:TISK Çalışma İstatistikleri ve İşgücü Maliyeti Araştırması, 1990

**SATINALMA GÜCÜ PARİTESİNE GÖRE ÇALIŞAN BAŞINA İŞGÜCÜ MALİYETİ
(\$/YIL)**

ÜLKELER	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Belçika	21,547	22,106	22,052	21,883	22,083	19,851
Danimarka	15,143	15,465	16,887	16,594	16,556	15,181
Fransa	16,564	17,001	17,743	17,810	18,063	15,752
Almanya	19,476	19,765	20,762	20,888	20,954	20,735
Yunanistan	12,109	11,806	11,864	11,925	12,770	11,553
İrlanda	14,312	14,769	15,391	15,229	14,702	10,616
İtalya	19,286	19,361	20,168	20,815	21,529	21,501
Hollanda	20,696	21,808	23,079	23,107	23,878	19,123
Portekiz	7,936	7,962	8,245	8,146	8,228	8,864
İspanya	15,632	15,868	16,431	16,421	16,762	16,387
İngiltere	15,049	15,918	16,652	17,037	18,012	20,557
Türkiye	10,896	11,044	12,770	12,947	17,936	22,926

BÖLÜM II

PARASAL GELİŞMELER

1. PARA POLİTİKASI

Ekonomideki parasal yönetimi 1990 yılında belirli bir *parasal program* çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışan parasal otoritelerin benzer bir programı 1991 yılı içinde açıklayıp gerçekleştirmedikleri gözlenmiştir. Bunda; hemen tümüyle Türk Lirası'nın iç ve dış değerinin korunması işleviyle sınırlı bir para politikasının son yıllarda faiz oranı, döviz kuru vb. önemli bazı fiyatlar arasında yarattığı dengesizlik yanında, 1991 yılında -içine girilen *seçim ekonomisinin* de etkisiyle- fiskal gelişmelerle ilgili ortaya çıkan önemli belirsizliklerin etkin olduğu öne sürülebilir.

BAŞLICA PARASAL GÖSTERGELER

	Ekim 91* (Milyar TL)	Yüzde Değişim Ocak-Ekim	
		1990	1991
Emisyon	23,822	70.6	67.0
Rezerv Para	36,842	38.2	53.7
Para Arzı (M1)	42,535	36.6	45.0
Para Arzı (M2)	105,504	34.6	49.2
Merkez Bankası Kredileri	20,661	16.3	170.4
Kamu	16,282	-7.7	406.1
Özel	4,378	49.4	-1.0
Mevduat Banka Kredileri	71,292	49.8	38.7
Toplam Kredi Stoku	97,882	45.2	61.0
Toplam Konsolide Mevduat	87,137	27.0	41.0
Vadeli Mevduat	62,969	33.2	52.1
Vadesiz Mevduat	20,810	12.1	25.3
Toptan Eşya Fiyat Endeksi**	-	45.4	52.4
Tüketici Fiyat Endeksi**	-	57.7	64.0

*18 Ekim itibariyle

** Ocak-Kasım 11 aylık fiyat artışları

1991 yılında, ekonomideki parasal genişleme hızında geçen yıla oranla nisbi bir artış gözlenmiştir. Parasal genişleme hızındaki artış, esas itibariyle, Merkez Bankası'nın -geçmiş son bir kaç yıldaki trendin aksine- hemen tümüyle kamu kesimine yönelik olarak uyguladığı genişleyici para/kredi politikasından kaynaklanmıştır.

1990 yılında, döviz rezervlerindeki artışa karşılık, TL'nin dış değeri ile yurtiçi parasal genişleme arasında bir orta yol izlenmiş, bunun sonucu -parasal programın öngörülerine paralel olarak- nominal parasal genişleme hızında bir önceki yıla göre nisbi bir yavaşlama kaydedilmiştir.

Özellikle 1984 sonrası dönemde, konsolide bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklı finansmanın (emisyon) önemi giderek azalmış, bunun yerine iç borçlanma önem kazanmıştır. Ancak bu trendin 1991 yılında değiştiği, bütçe açıklarının finansmanında Merkez Bankası kaynaklarından sağlanan finansmanın öneminin tekrar arttığı gözlenmektedir.

1990 yılının ilk 8 aylık döneminde 7.1 trilyon olarak gerçekleşen konsolide bütçe nakit açığı, 1991'in aynı döneminde yaklaşık ikiye katlanarak 13.1 trilyon TL'ye ulaşmıştır. 1991 yılında bütçe nakit açığı büyük ölçüde (yüzde 80 oranında) kısa vadeli borçlanma ile finanse edilirken, kısa vadeli borçlanmanın yüzde 15'ini Merkez Bankası'ndan net borçlanma, yüzde 85'ini ise net hazine bonusu satışları teşkil etmiştir. (Buna mukabil; geçen yılın aynı döneminde Merkez Bankası'ndan bütçe nakit açığının finansmanına yönelik yapılan net borçlanma 638 milyar TL azalma göstermişti).

KONSOLİDE BÜTÇE AÇIĞININ FİNANSMANI (Milyar TL)

	1990 ⁽¹⁾	1991 ⁽¹⁾
Gelirler	32,144	57,689
Harcamalar	38,505	69,005
BÜTÇE DENGESİ (Açığı)	-6,361	-11,316
Bütçe Emanetleri	-328	-1,189
Avanslar	-427	-628
NAKİT DENGESİ (Açığı)	-7,116	-13,133
NAKİT AÇIĞININ FİNANSMANI		
• Dış Borçlanma (Net)	-214	578
• İç Borçlanma (Net)	7,107	-454
• Kısa Vadeli Borçlanma	575	10,699
Merkez Bankası (Net)	-638	1,586
Hazine Bonoları (Net)	-63	9,113
• Diğer ⁽²⁾	-352	2,310

(1) Ocak-Ağustos dönemi

(2) Nakit Değişmesi+Diğer Emanetler+Net Hata

Kaynak : HDTM

Rezerv para 1990 yılının ilk on aylık döneminde yaklaşık yüzde 38 artış gösterirken, bu artış hızı 1991'in aynı döneminde yaklaşık yüzde 54'e yükselmiştir. Bu hızlanmada Merkez Bankası iç kredi genişlemesi etkin olmuştur. Buna mukabil, Merkez Bankası iç kredi genişlemesi, tümüyle, kamu kesimine açılan kredilerdeki (yılbaşından bu yana yüzde 400'lük) artıştan kaynaklanmıştır. Merkez Bankası'nın özel kesime yönelik kredileri ise yıl içinde mutlak bir daralma göstermiştir.

1989 ve 1990 yıllarında döviz mevcutlarını TL'nin dış değerini desteklemeye yönelik olarak kullanan Merkez Bankası'nın; bu politikasını 1991 yılında büyük ölçüde terkettiği, bunun sonucu TL'nin dış paraları karşısında önemli bir değer kaybına uğradığı gözlenmiştir. Döviz rezervlerindeki artışın iç para stoku üzerindeki genişletici etkisi son bir kaç yılda TL'nin dış değerini destekleyici kur politikaları ile giderilmeye çalışılmıştır. 1991 yılında döviz rezervlerinde gözlenen kısmi azalma da, uygulanan kur politikasına rağmen, parasal genişleme hızını kontrolü nisbeten daha imkanı kılan bir gelişme olmuştur.

Döviz rezervlerinde gözlenen azalma, dış borç ana para ödemelerinin yeni borçlanma yerine rezervlerden karşılanması, kısmen de Merkez Bankası'nın zaman zaman piyasaya müdahaleleri ve döviz satışlarından kaynaklanmıştır. Döviz mevcutlarındaki azalmanın 1991 yılı içinde zaman zaman 2 milyar ABD Doları'na ulaştığı gözlenmiştir.

2. EMİSYON, REZERV PARA VE PARA ARZININ BELİRLENMESİ

Ekonomideki parasal yönetimin (en azından) ilan edilen belirli bir parasal program çerçevesinde yürütülmediği, 1991 yılında parasal genişleme hızının geçen yıla oranla daha yüksek düzeyde gerçekleştiği gözlenmiştir.

REZERV PARA ve MERKEZ BANKASI İÇ KREDİ GENİŞLEMESİ

	(Milyar TL)		Ocak-Ekim % Değişim	
	1990	1991 *	1990	1991
Rezerv Para	23,969	36,842	38.2	53.7
Merkez Bankası Kredileri	7,641	20,660	16.3	170.4
Kamu	3,217	16,282	-7.7	406.1
Özel	4,424	4,378	49.4	-1.0
MerkezBankası Kredileri/Rezerv Para (%)	31.9	56.0		

* 18 Ekim itibariyle

Rezerv para 1990 yılının ilk on aylık döneminde yaklaşık yüzde 38-40 oranında artarken, bu artış 1991'in aynı döneminde yüzde 55 civarında gerçekleşmiştir. Bu hızlanmada Merkez Bankası iç kredi genişlemesi etkin olmuş, Merkez Bankası kredilerinin rezerv paraya oranı, 1990 yılı sonunda yüzde 32'den Ekim 1991'de yüzde 56'ya yükselmiştir.

Emisyon geçen yıla yakın bir oranda artarken, tedavüldeki para miktarı -banka kasalarındaki önemli miktardaki artış sonucu- geçen yıla kıyasla daha düşük oranda (yüzde 70) artmıştır.

Tedavüldeki paranın (birincil para) para arzı içindeki payı (yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını dahil eden geniş tanımlı para arzı) yüzde 15 civarında kalmıştır.

Dar tanımlı para arzı (M1), vadesiz mevduatta 1991 yılı içinde gözlenen nisbi hızlanmaya paralel olarak, geçen yıla oranla daha hızlı bir artış göstermiştir.

PARA ARZININ BELİRLENMESİ

	(Milyar TL)		Ocak-Ekim % Değişim	
	31 Aralık 1990	Ekim 1991 **	1990 *	1991 **
Emisyon	14,265	23,822	70.6	67.0
(-) Banka Kasaları	1,566	2,274		
Tedavüldeki Para	12,699	21,548	83.0	69.7
(+) Vadesiz Tasarruf Mevduatı	6,833	9,098	16.3	33.1
(+) Vadesiz Ticari Mevduat	9,774	11,712	9.2	19.8
(+) Merkez Bankası'ndaki Mevduat	20	177	16.3	33.1
M1 PARA ARZI (Dar Tanım)	29,326	42,535	36.6	45.0
(+) Vadeli Tasarruf Mevduatı	36,563	56,771	58.3	25.1
(+) Vadeli Ticari Mevduat	2,455	3,072	34.6	49.2
(+) Mevduat Sertifikaları	2,363	3,126	16.3	32.3
M2 PARA ARZI	70,707	105,504	34.6	49.2
(+) Yurtiçi Kaynaklı Döviz Tevdiat Hesabı	19,282	37,659	43.6	95.3
M2Y PARA ARZI	89,989	143,163	36.3	59.1
M3A PARA ARZI ⁽¹⁾	74,114	108,862	35.1	46.9
M3 PARA ARZI ⁽²⁾	75,128	110,609	35.6	47.2

(1) M2 PARA ARZI + Resmi Mevduat

(2) M3A PARA ARZI + Diğer Mevduat

* 19 Ekim 1990

** 18 Ekim 1991

M2 para arzı yüzde 49.2 oranında artarken, yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesaplarını da dahil eden M2 Y para arzı yüzde 59 oranında artmıştır. Sabit fiyatlarla milli gelirin (1991'in üçüncü üç aylık dönemi itibariyle) yüzde 2.7 oranında arttığı hesaba katılırsa, bu dönemde gerçekleşen yüzde 50-55 fiyat artışlarının parasal genişleme hızı ile büyük bir paralellik içinde olduğu gözlenmektedir.

Para çarpanı, mevduat faiz oranlarında yılın önemli bir bölümünde gözlenen nisbi istikrarın da etkisiyle, oldukça istikrarlı bir seyir izlemiştir.

3. MEVDUAT GELİŞMELERİ

Geçen yılın ilk on aylık döneminde yüzde 27'lik bir artış gösteren toplam konsolide mevduat bu yılın aynı döneminde yüzde 41'lik bir genişleme göstermiştir.

MEVDUAT GELİŞMELERİ

	(Milyar TL)		Ocak-Ekim % Değişim	
	1990	Ekim 1991	1990	1991
Vadesiz Mevduat	16,607	20,810	12.1	25.3
Vadesiz Tasarruf	6,833	9,098	16.3	33.1
Vadesiz Ticari	9,774	11,712	9.2	19.8
Vadeli Mevduat	41,381	62,969	33.2	52.1
Vadeli Tasarruf	36,563	56,771	32.9	55.3
Vadeli Ticari	2,455	3,072	58.3	25.1
Mevduat Sertifikası	2,363	3,126	16.3	32.3
Diğer (Resmi) Mevduat	3,407	3,358	47.2	-1.4
Vadeli	163	106	151.4	-35.0
Vadesiz	3,244	3,252	43.0	0.2
TOPLAM KONSOLİDE MEVDUAT	61,395	87,137	27.0	41.0

Vadesiz mevduat yılın aynı döneminde yüzde 25, vadeli mevduat ise yüzde 52'lik bir artış göstermiş, bunun sonucu vadeli mevduatın toplam mevduat içindeki payı 1990 yılı sonunda yüzde 67.5'ten Ekim 1991 itibariyle yüzde 72'ye yükselmiştir.

Döviz tevdiat hesapları yılın ilk on aylık döneminde ABD Doları bazında yüzde 2.3'lük bir artış gösterirken, Türk Lirası'nın ABD Doları karşısındaki değer kaybı aynı dönemde yüzde 65 civarında gerçekleşmiştir; bunun sonucu döviz tevdiat hesaplarının Türk Lirası karşılığı yüzde 70 civarında artış göstermiştir.

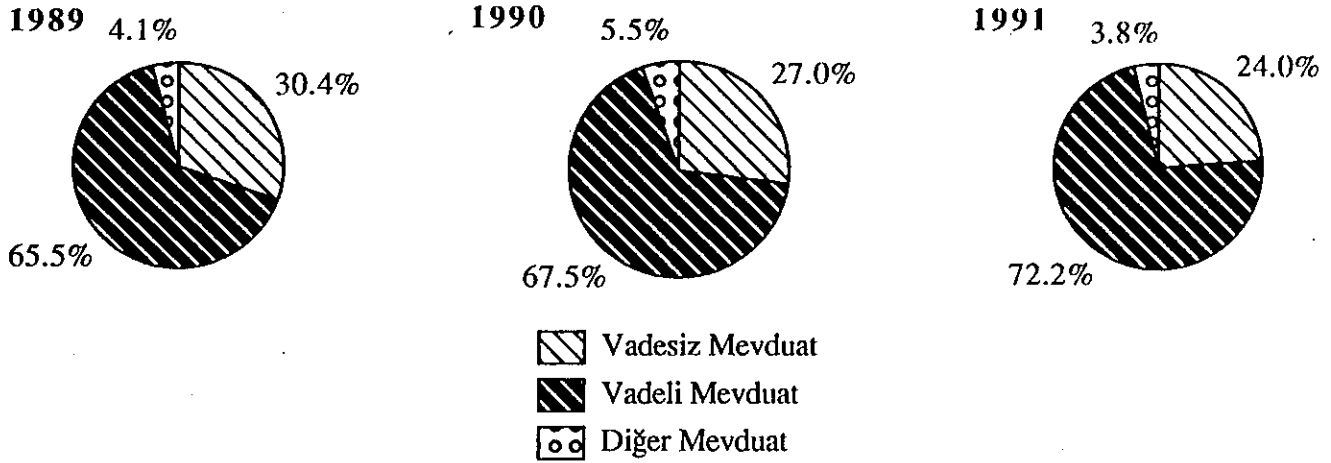
MEVDUATIN YAPISI *

	1989	1990	1991 **
Vadesiz Mevduat	30.4	27.0	24.0
Vadeli Mevduat	65.5	67.5	72.2
Diğer Mevduat	4.1	5.5	3.8
TOPLAM KONSOLİDE MEVDUAT	100.0	100.0	100.0

* Toplam Konsolide Mevduat'ın yüzdesi olarak

** 18 Ekim itibariyle

MEVDUATIN YAPISI

Diğer yandan; nominal mevduat faiz oranları yılın önemli bir bölümünde istikrarlı bir seyir izlemiş (1 yıl vadeli mevduata ödenen nominal mevduat faiz oranı ortalama yüzde 60-65 civarında seyretmiştir) buna mukabil beklentilerin üzerinde gerçekleşen kur artışları yurtiçi-yurtdışı faiz farklarını (faiz arbitrajı) azaltmıştır. Yurtdışı kaynaklı döviz tevdiat hesapları yılın ilk on aylık döneminde yüzde 30 civarında gerilerken, bu tür mevduatın toplam döviz tevdiat hesapları içinde payı da yüzde 25'e gerilemiştir.

Yurtiçi kaynaklı döviz tevdiat hesapları ise, döviz kurundaki hızlanma ve TL reel faiz oranlarının negatife dönüşmesi sebebiyle, TL mevduatındaki kısmi çözülme sonucu ABD Doları bazında yüzde 20 civarında bir artış göstermiştir. 1991 yılında tasarrufçu kesimden kaynaklanan döviz talebi, döviz piyasalarında baskı yaratarak hızlı kur artışlarını pekiştiren bir unsur olmuştur.

Mevduat faiz oranlarının vade yapısı incelendiğinde; değişik vadeler için teşekkül eden faiz oranlarının, cari enflasyon oranının yıl içinde gerileyeceğine dair beklentiler yarattığı gözlenmiştir. Nitekim; kısa vadeli mevduata (3 aylık mevduat) ödenen faiz oranı 1 yıllık mevduata ödenen faiz oranının yaklaşık 10 puan üzerinde gerçekleşmiştir.

MEVDUATA ÖDENEN NOMİNAL ve REEL FAİZ ORANLARI

	Nominal Faiz Oranı (1)	Enflasyon Oranı (2)	Reel Faiz Oranı (3)
Aralık 1990	51.3	60.4	-5.7
1991			
Ocak	52.5	62.0	-5.8
Şubat	55.8	63.5	-4.7
Mart	56.7	62.3	-3.4
Nisan	56.7	62.1	-3.4
Mayıs	59.7	62.5	-1.7
Haziran	54.6	64.9	-6.2
Temmuz	54.6	68.6	-8.3
Ağustos	54.6	71.0	-9.6
Eylül	54.6	66.9	-7.3

(1) 1 yıl vadeli tasarruf mevduatına ödenen net faiz oranı

(2) DİE'nin Kentsel Alanlar Tüketici Fiyat Endeksi'ne göre ölçülen enflasyon oranı
(Bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde değişme)

(3) Reel Faiz Oranı = $\frac{1 + \text{Nominal Faiz Oranı}}{1 + \text{Enflasyon Oranı}} - 1 \times 100$

Ancak; enflasyonun yavaşlayacağına dair beklentilere karşın enflasyon yılın ilk çeyreğinden itibaren yeniden hızlanma eğilimine girmiş, vadeli mevduata ödenen reel faiz oranları giderek artan oranda negatife dönüşmüştür. Bu ise, toplam mevduat artış hızının enflasyon hızının altında kalması yanında, mevduat kompozisyonunun döviz mevduatı lehinde gelişme göstermesine yol açmıştır.

MEVDUAT FAİZ ORANLARI VADE YAPISI *

	Yıllık Faiz Oranı	Yıllık Bileşik Faiz Oranı
3 ay Vadeli Tasarruf Mevduatı	58.33	72.35
6 ay Vadeli Tasarruf Mevduatı	59.00	67.70
1 yıl Vadeli Tasarruf Mevduatı	62.33	62.33

* Şubat 1991 ortalama faiz oranları

4. KREDİ GELİŞMELERİ

Toplam Kredi Stoku

Ekonomideki toplam nominal kredi stoku 1991'in ilk on aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine oranla daha hızlı bir genişleme göstermiştir. Yaklaşık yüzde 61 oranında gerçekleşen bu genişlemede Merkez Bankası doğrudan kredilerinde gözlenen yüksek orandaki artışlar etken olmuştur. Bunun sonucu, Merkez Bankası kredilerinin toplam kredi stoku içindeki son yıllarda azalan payı yeniden yüzde 20'lere yükselmiştir.

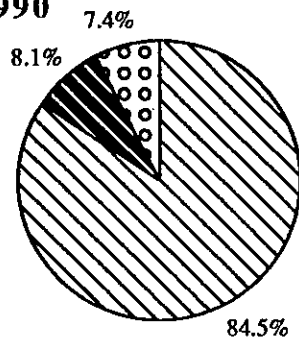
TOPLAM KREDİ STOKU

	(Milyar TL)		Ocak-Ekim % Değişim	
	1990	1991 *	1990	1991
I. Banka Kredileri	56,288	80,937	47.4	43.8
Mevduat Bankaları	51,385	71,292	49.8	38.7
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	4,903	9,645	28.9	96.7
II. Merkez Bankası Doğrudan Kredileri	4,526	16,945	26.0	274.4
I+II TOPLAM KREDİ STOKU	60,814	97,882	45.2	61.0

*18 Ekim itibariyle

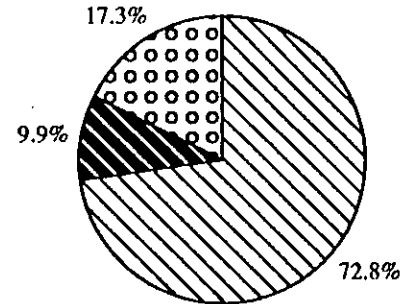
TOPLAM KREDİ STOKU

1990

■ Mevduat Bankaları
■ Kalkınma ve Yatırım Bankaları
□ II. Merkez Bankası Doğrudan Kredileri

1991

Merkez Bankası Kredileri

Merkez Bankası'nın, son yıllarda izlediği nisbeten muhafazakar kredi politikasını 1991 yılında terkettiği gözlenmektedir. Nitekim; Merkez Bankası'nca açılan dolaysız krediler toplamı yılın yaklaşık ilk on ayında yüzde 275, dolaylı krediler toplamı ise yüzde 175'lik bir artış göstermiştir. Merkez Bankası kredi-lerindeki genişleme tümüyle kamu kesimine açılan kredilerden kaynaklanmıştır. Nitekim; Merkez Bankası kamu kredileri ilk on aylık dönemde yüzde 400 artarken, özel kesim kredileri ise yüzde 1 daralma göstermiştir.

Merkez Bankası'nın kamu kesimine açtığı kredilerdeki genişleme, gerçekleşen yüksek boyuttaki bütçe açıklarının kısmen Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmasından kaynaklanmaktadır. Merkez Bankası finansmanının (*para basma*) bütçe açıklarının kapatılmasında son yıllarda azalan önemi, 1991 yılında tekrar artmıştır. Konsolide bütçedeki nakit açığı 1991'in ilk sekiz aylık döneminde 13.1 trilyon TL'ye ulaşarak, geçen yılın aynı dönemine oranla yaklaşık ikiye katlanmıştır.

Bu nakit açığının yaklaşık yüzde 80'i kısa vadeli borçlanma ile karşılanırken, kısa vadeli borçlanmanın yüzde 15'i Merkez Bankası kaynaklarından, yüzde 85'i de (net) hazine bonosu satışlarıyla karşılanmıştır. Geçen yılın aynı döneminde, bütçenin nakit açığı 7.1 trilyon TL düzeyinde gerçekleşmiş, Merkez Bankası kaynaklarından sağlanan finansman ise 638 milyar TL'lik net bir azalma göstermişti.

Merkez Bankası'nın bankalar yoluyla özel kesime açtığı krediler 1990 yılının ilk on ayında yüzde 50 artarken, 1991'in aynı döneminde yüzde 1 daralma göstermiştir.

Mevduat Banka Kredileri

Mevduat banka kredileri 1991 yılının ilk on aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine oranla daha yavaş bir genişleme göstermiştir. 1991'in ilk on ayında Toptan Eşya Fiyat Endeksi'nde gerçekleşen kümülatif artışın yüzde 46.8 olduğu hesaba katılırsa, yılın ilk on ayında yüzde 39 oranında artış gösteren mevduat banka kredilerinin reel olarak daraldığı görülebilir.

Mevduat banka kredilerinde 1991 yılında gözlenen nisbi yavaşlama, kısmen, makroekonomik faaliyette geçen yıla oranla gözlenen yavaşlama ve azalan kredi talebinden kaynaklanmıştır.

Son yıllarda artan kredi riski, donuk ve tahsili gecikmiş alacakların önemli boyutlara ulaşması; risksiz, yüksek getirili ve önemli vergi avantajları sağlayan kamu kağıtlarını banka kesiminde alternatif bir plasman aracı haline getirmiştir. Nitekim; bütçe açıklarının finansmanı için ihrac edilen devlet tahvili ve hazine bonolarının yüzde 90 gibi çok yüksek bir miktarı bankalarca satın alınmaktadır. 1991 yılının ilk sekiz ayında hazine bonosu ve devlet tahvili yoluyla gerçekleştirilen net iç borçlanmanın 11.7 trilyon TL düzeyinde olduğu hesaba katılırsa, kamu iç borçlanma araçlarının banka kesiminde özel sektör kredileri ile ne denli bir

rekabete girdiği kolaylıkla görülebilir. Kamu iç borçlanma araçlarının bankalar için alternatif bir plasman aracı haline dönüşmesi; bankaların kredi açma konusundaki isteksizliklerini artırıp kredi faizlerinin piyasa koşulları içinde daha süratle aşağı çekilmesini önlerken, bu araçlara olan talebin bankalarla sınırlı kalması kamu borçlanmalarının maliyetinin düşürülmesini güçleştirmektedir. Mevcut kamu borçları oldukça pahalı bir biçimde finanse edilmekte olup, kamu borç stoku ağır bir faiz yükü altında hızlı bir genişleme göstermektedir. Bu durum, kamu borç faiz oranlarının belirlenmesinde, bir *rasyonel borç yönetimi* endişesinden ziyade, kamu finansman açıkları için gerekli fonları özel kesim ile rekabete girerek elde etme kaygısına işaret etmektedir.

İÇ BORÇ STOKU (Milyar TL)

	1990	Ocak-Ağustos	
		1990	1991
Tahvil	18,878.8	18,318.7	21,478.0
Hazine Bonosu	5,468.6	3,467.4	14,581.3
Merkez Bankası Avansı	2,870.2	3,176.7	4,455.9
Konsolide Borçlar	30,040.0	24,505.1	31,040.0
TOPLAM İÇ BORÇ STOKU	57,257.6	49,467.9	71,555.2

Banka performansları mevduatı krediye dönüştürme kabiliyeti açısından incelendiğinde; özel mevduat bankaları ve büyük ölçüde dış kredi ve interbank para piyasası fonlarına dayalı olarak çalışan yabancı bankaların mevduatı krediye dönüştürme konusunda geçen yıla oranla daha başarılı oldukları, kamu bankalarının mevduatı krediye dönüştürme oranında ise bu yıl bir gerileme olduğu gözlenmektedir. Bu gerileme muhtemelen banka kaynaklarının kredi yerine iç borçlanma araçlarına kaymış olması ile açıklanabilir.

Yatırım ve Kalkınma Banka Kredileri

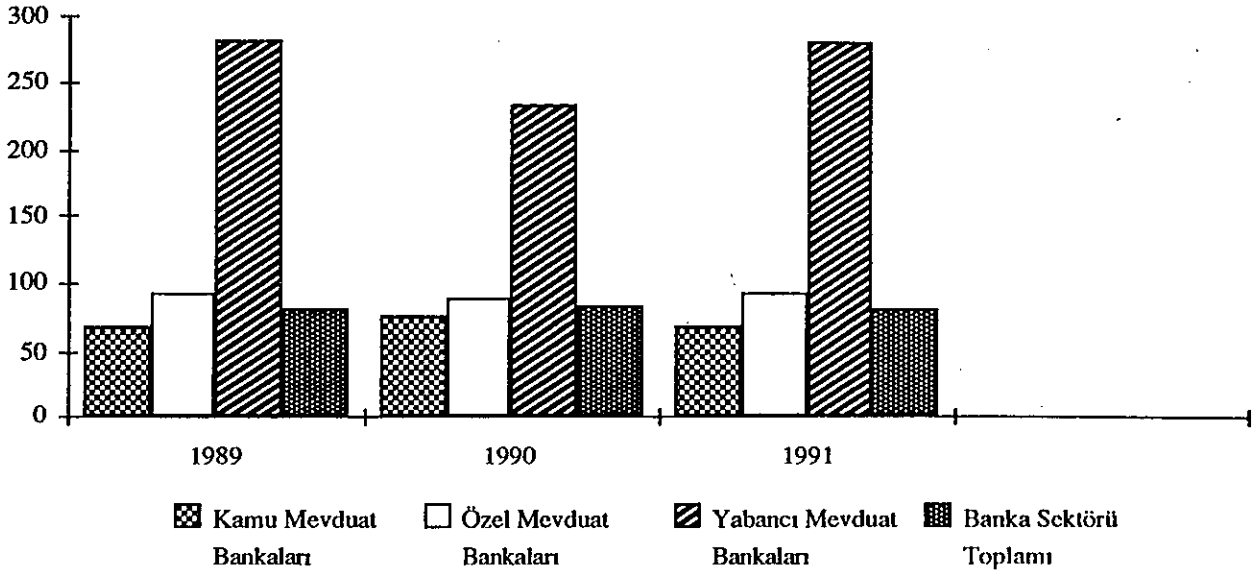
Yatırım ve Kalkınma Bankaları kredileri, 1991'in ilk on aylık döneminde yüzde 100'e yakın bir artış göstermiştir.

KREDİ / MEVDUAT ORANI (%)

	1989	1990	1991 *
Kamu Mevduat Bankaları	68	75	68
Özel Mevduat Bankaları	92	88	92
Yabancı Mevduat Bankaları	281	232	281
Banka Sektörü Toplamı	81	83	81

* 18 Ekim itibariyle

KREDİ / MEVDUAT ORANI

5. FAİZ ORANLARI

Mevduat Faiz Oranları

Nominal mevduat faiz oranları 1991 yılının önemli bir bölümünde nisbeten istikrarlı bir seyir izlemiş, bankalarca 1 yıl vadeli mevduata ödenen ortalama brüt faiz oranı yüzde 60-65 civarında gerçekleşmiştir. Ancak; mevduat faiz oranlarının Ekim 1991'den itibaren tekrar tırmanmaya başladığı ve bazı bankalarca teklif edilen faiz oranlarının yüzde 75'i aştığı gözlenmiştir. Nisbeten sınırlı sayıda banka tarafından başlatılan faiz artırımını genelde diğer bankalarca da takip edilmiş, Ekim ayı ortası itibariyle 1 yıl vadeli mevduata ödenen ortalama faiz oranı yüzde 70'e yükselmiştir. Ancak büyük bankaların faiz artırımını, genelde, bu konudaki istekliliklerinden ziyade mevduatlarının yüksek faiz ödeyen bazı bankalara kaymasını engelleme kaygusundan kaynaklanmıştır.

Mevduat faiz oranlarının vade yapısı, genelde, cari enflasyon oranının yıl içinde tedricen gerileyeceğine dair beklentiler yaratacak tarzda teşekkül etmiştir. Nitekim; üç aylık mevduata ödenen yıllık bileşik faizin Şubat 1991 itibariyle yaklaşık ortalama yüzde 72.5, altı aylık mevduata ödenen yıllık bileşik faizin yüzde 67.7, bir yıllık mevduata ödenen yıllık bileşik faizin yüzde 62.5 düzeyinde gerçekleşmesi, nominal faiz oranlarının yıl içinde tedricen gerileyeceği, bunun da cari enflasyon oranındaki gerilemeye paralel olarak gerçekleşeceği beklentileri yaratmıştır.

Ancak; cari enflasyon hızı, beklentilerin aksine, yeniden hızlanma eğilimine girmiş, bunun sonucu reel mevduat faiz oranları artan oranda negatife dönüşmüştür.

KREDİ ve MEVDUAT FAİZ ORANLARI

	7 Aralık 1990	7 Ocak 1991	6 Şubat 1991	8 Mart 1991	16 Mayıs 1991	10 Haziran 1991	10 Temmuz 1991	12 Ağustos 1991	10 Eylül 1991	15 Ekim 1991
Mevduat Faiz Oranları ⁽¹⁾										
• Vadesiz Mevduat	8.33	9.33	10.00	8.33	8.33	8.33	8.33	8.33	8.33	8.33
• 3 ay Vadeli Tasarruf	48.00	51.00	58.33	59.33	62.67	59.67	60.00	60.00	60.00	68.33
• 6 ay Vadeli Tasarruf	50.67	53.67	59.00	60.33	65.33	60.00	60.00	60.00	60.33	70.33
• 1 yıl Vadeli Tasarruf	57.33	58.67	62.33	63.33	66.67	61.00	61.00	61.00	61.00	70.00
• Mevduat Sertifikası (1 yıllık)	57.33	58.67	62.33	63.33	66.67	61.00	61.00	61.00	61.00	70.00
Merkez Bankası Reeskont Kredileri										
• Reeskont İşlemleri	45.00	45.00	48.00	48.00	48.00	48.00	48.00	48.00	48.00	48.00
• Avans İşlemleri ⁽²⁾	50.75	50.75	54.50	54.50	54.50	54.50	54.50	54.50	54.50	54.50

(1) Serbest. Büyük bankalarca ödenen faiz oranları ortalamasıdır.

(2) 1.1.1990 tarihinden itibaren (değişik faizler yerine) iki ayrı oran uygulamasına geçilmiştir.

(3) Mevduat bankalarınca kısa vadeli ticari kredilere uygulanan faiz oranları serbest olup, 1991 yılında arasında gerçekleşmiştir.

Kredi Faiz Oranları

Mevduat faiz oranlarının izlediği nisbeten istikrarlı seyrin yanı sıra, makroekonomik faaliyetlerdeki yavaşlama ve ekonomide kısa-vadeli beklentilerle ilgili artan belirsizliklerin kredi talebine yansımaları sonucu 1991 yılında kredi faiz oranlarında geçen yıla göre önemli bir değişiklik olmamıştır.

Kısa vadeli ticari kredilere uygulanan (baz) faiz oranı yüzde 70-85 arasında oluşurken, bu kredilerin kullanıcıya nihai maliyeti -vergi ve fon kesintileri ile birlikte- yüzde 107-137 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Ancak; banka kaynaklarının -dolaylı ve dolaysız yoldan- kamu kesiminin finansmanını yönlendirmesi piyasa faizlerinin arz/talep koşullarına bağlı olarak daha yüksek oranda aşağı çekilme imkanını ortadan kaldırmaktadır.

Interbank Faiz Oranları

Interbank (bankalararası) para piyasası faiz oranları, 1991 yılı süresince, banka kesimindeki likidite eğilimlerine paralel olarak dalgalı bir seyir izlemiştir. Mart ve Nisan aylarında yüzde 100'ün üzerine çıkan günlük interbank faiz oranları daha sonraki aylarda tedricen gerileyerek Eylül ayında ortalama yüzde 60'lara kadar gerilemiştir.

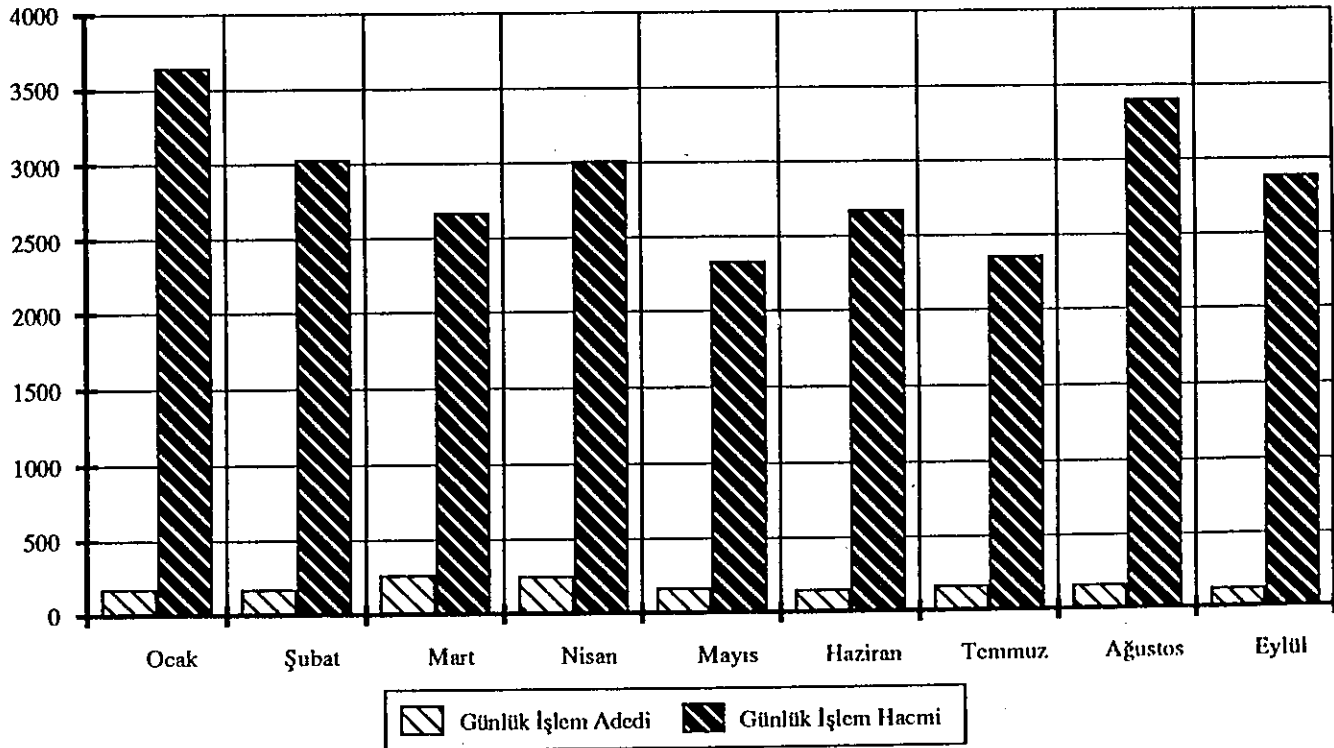
İTERBANK (BANKALARARASI) PARA PİYASASI ⁽¹⁾

	Günlük İşlem Adedi	Günlük İşlem Hacmi ⁽²⁾	Faiz Oranları	
			Günlük (Overnight)	Haftalık
1989				
Aralık	202	1,414.3	26.87	32.79
1990				
Ocak	225	2,109.3	32.00	29.99
Haziran	188	1,531.6	61.64	63.33
Aralık	182	2,374.2	67.72	62.00
1991				
Ocak	186	3,650.1	63.70	62.67
Şubat	183	3,033.9	73.35	89.72
Mart	270	2,675.4	104.27	102.23
Nisan	256	3,018.1	108.10	116.40
Mayıs	174	2,340.0	80.78	
Haziran	154	2,678.6	72.04	
Temmuz	171	2,363.3	71.77	74.00
Ağustos	167	3,408.1	64.42	71.00
Eylül	130	2,891.5	62.76	71.54

Kaynak : T.C.M.B.

(1) Aylık ortalama değerler

İTERBANK (BANKALARARASI) PARA PİYASASI

6. ENFLASYON

1991 yılı içinde çeşitli fiyat endekslerine ilişkin gözlemler , cari enflasyon hızının yeniden artış eğilimine girdiğine işaret etmektedir. Genelde talep enflasyonunun yaklaşık bir göstergesi olarak değerlendirilen tüketici fiyatlarındaki yıllık artış hızı Kasım 1991 itibariyle yüzde 66.8'e, yılın ilk onbir ayına ait artış ise yüzde 64'e ulaşmıştır. Daha ziyade maliyet enflasyonunu yansıtan toptan eşya fiyatlarındaki yıllık artış ise Kasım 1991 itibariyle yüzde 56.3'e, onbir aylık artış ise yüzde 52.4'e yükselmiştir.

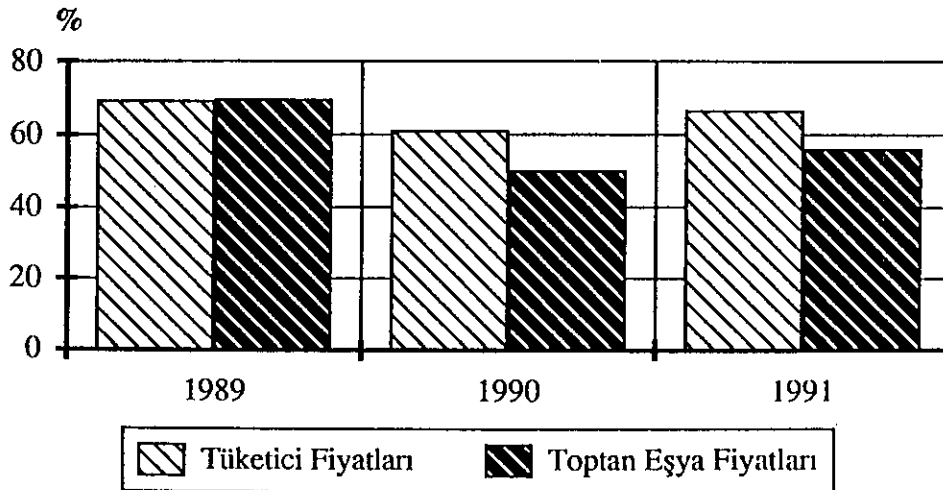
ENFLASYON GÖSTERGELERİ

	Yıllar	Kasım Sonu 12	Kasım Sonu 11
		Aylık % Değişim	Aylık % Değişim
Tüketici Fiyatları	1989	69.4	63.0
	1990	61.3	57.7
	1991	66.8	64.0
Toptan Eşya Fiyatları	1989	69.7	62.7
	1990	50.2	45.4
	1991	56.3	52.4

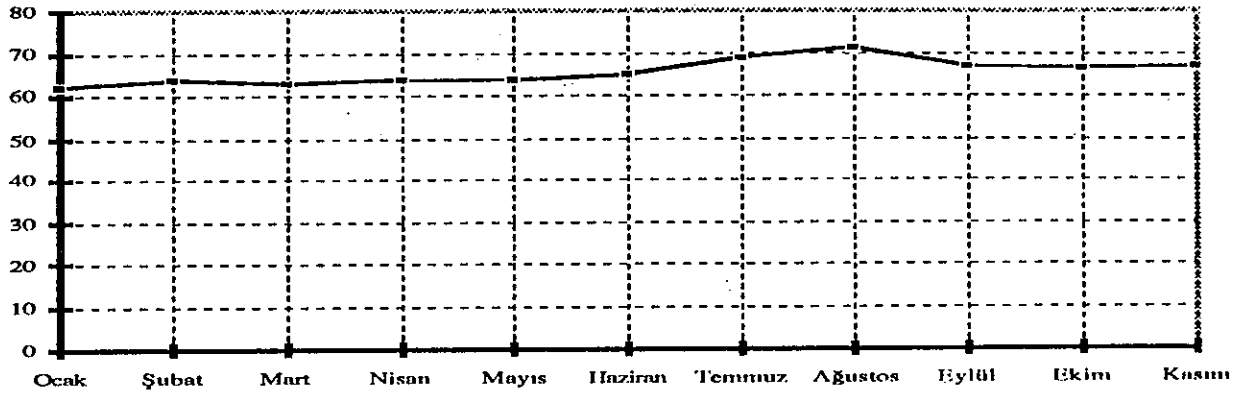
Kaynak: DİE

- i) Tüketici fiyat artışları -geçen yıldaki trende benzer şekilde- toptan eşya fiyat artışlarının üzerinde seyretmiştir. Tüketici fiyatları 1991'in ilk onbir aylık döneminde yüzde 64, toptan eşya fiyatları ise yüzde 52.4'lük bir artış göstermiştir.

ENFLASYON GÖSTERGELERİ

ENFLASYONUN AYLAR İTİBARIYLA GELİŞİMİ *

(*) 12 aylık yüzde değişim (D1E)

- ii) Ana harcama grupları itibariyle en yüksek tüketici fiyat artışları, sağlık (yüzde 83.3), kültür/eğitim/eğlence (yüzde 71.6) ve gıda (yüzde 70.8) alanlarında gerçekleşmiştir.

ANA HARCAMA GRUPLARI İTİBARIYLA TÜKETİCİ FİYAT ARTIŞLARI *

Ana Harcama Grupları	Ocak-Kasım 1991
Gıda	70.8
Giyim/Ayakkabı	50.2
Ev Eşyası	56.8
Sağlık/Kişisel Bakım	83.3
Ulaştırma/Haberleşme	53.7
Kültür/Eğitim/Eğlence	71.6
Konut	65.5
GENEL	60.0

* 1991 yılı (Ocak-Kasım) 11 aylık tüketici fiyat artışları (D1E)

- iii) Yılın ilk onbir aylık döneminde, ana sektörler itibariyle en yüksek toptan eşya fiyat artışları enerji alanında (yüzde 84.6) gerçekleşirken, bunu tarım (yüzde 61.3) ve madencilik (yüzde 52.4) izlemiş en düşük fiyat artışları ise imalat sanayinde (yüzde 48.2) gerçekleşmiştir. İmalat sanayindeki toptan eşya fiyat artışları, genel endeksteeki artışın altında kalmıştır.

ANA SEKTÖRLER İTİBARIYLA TOPTAN EŞYA FİYAT ARTIŞLARI *

Ana Sektörler	Özel Kesim	Kamu Kesimi	Toplam
Tarım	61.3	-	61.3
Madencilik	44.1	55.9	52.4
İmalat Sanayi	50.7	42.8	48.2
Enerji	-	84.6	84.6
GENEL	53.9	49.1	52.4

* 1991 yılı (Ocak-Kasım) 11 aylık toplam fiyat artışları (DİE)

iv) Geçen yıl özel kesim fiyat artışlarının üzerinde seyreden kamu kesimi fiyat artışları, bu yılın ilk onbir ayında özel kesim fiyatlarının bir miktar gerisinde kalmıştır. Ocak-Kasım 1991 döneminde, özel kesim toptan eşya fiyatları yüzde 53.9, kamu fiyatları ise yüzde 49.1 artış göstermiştir. Bu gelişme büyük ölçüde *seçim ekonomisi* ortamında kamu fiyat ayarlamalarının ertelenmesinden kaynaklanmıştır. Örneğin, seçimi izleyen Kasım ayı içerisinde toptan eşya fiyat endeksi (toplam) aylık yüzde 3.8 artış gösterirken, bu artış büyük ölçüde özel kesim fiyatlarındaki artıştan (yüzde 4.9), oldukça sınırlı ölçüde de kamu fiyat artışlarından (yüzde 1.3) kaynaklanmıştır. Ertelenen kamu zamlarının birikimli olarak Aralık 1991 ya da Ocak 1992'de kamu fiyatlarına yansıtılması, kamu kesimi toptan eşya fiyat endeksinde önemli bir sıçramaya neden olacaktır.

ÖZEL KESİM-KAMU KESİMİ FİYAT GELİŞMELERİ *

	Özel Kesim	Kamu Kesimi	Toplam
Kasım 1991 sonu 11 aylık % artış	53.9	49.1	52.4
Kasım 1991 sonu 12 aylık % artış	58.5	51.1	56.3
Kasım 1991 sonu 12 aylık ortalama % artış	51.8	61.2	54.5

* DİE Toptan Eşya Fiyat Endeksi

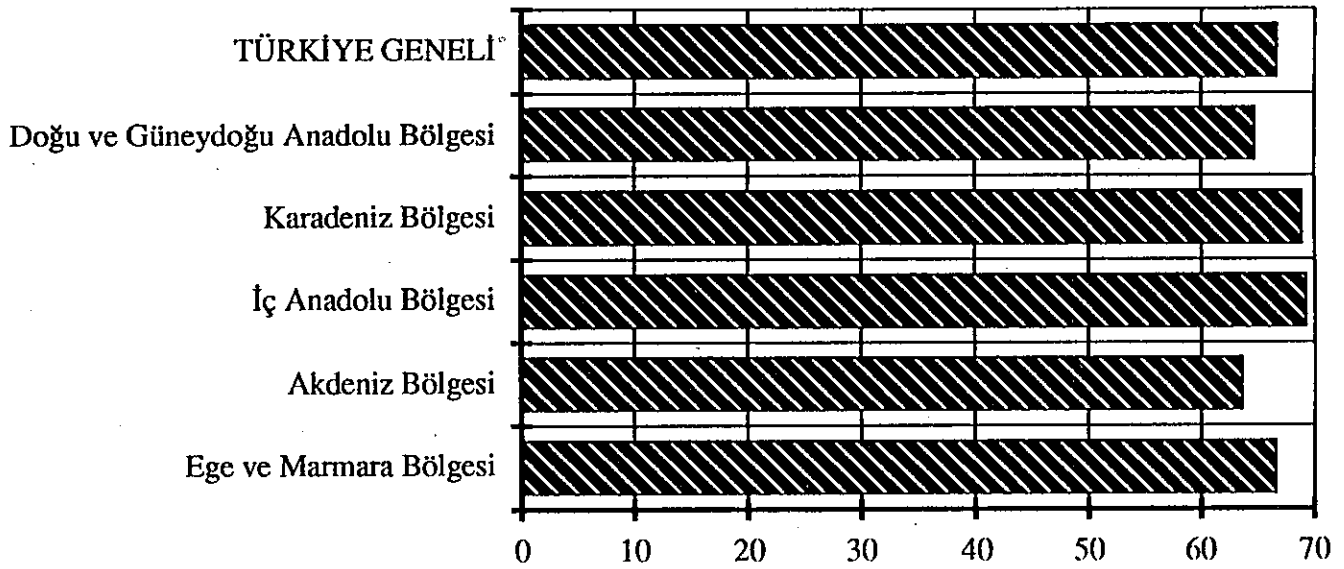
v) Coğrafi bölgeler itibariyle; en yüksek tüketici fiyat artışları (Kasım sonu itibariyle onbir aylık artış), Karadeniz Bölgesi'nde (yüzde 67.5) ve İç Anadolu Bölgesi'nde (yüzde 66.7) gerçekleşirken, bunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi (yüzde 63.5), Ege ve Marmara Bölgesi (yüzde 63.3) ve Akdeniz Bölgesi (yüzde 61.2) izlemiştir.

BÖLGELERE GÖRE FİYAT ARTIŞLARI

	Kasım 1991 sonu 12 aylık % değişim	Kasım 1991 sonu 11 aylık % değişim
Ege ve Marmara Bölgesi	66.7	63.3
Akdeniz Bölgesi	63.7	61.2
İç Anadolu Bölgesi	69.3	66.7
Karadeniz Bölgesi	69.0	67.5
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi	64.8	63.5
TÜRKİYE GENELİ	66.8	64.0

* DİE Tüketici Fiyat Endeksi

BÖLGELERE GÖRE FİYAT ARTIŞLARI *

Kasım 1991 sonu itibariyle 12 aylık yüzde değişim (DİE)

vi) 1991 yılında Türk parasının dış değer kaybında gözlenen kaydadeğer hızlanma ithal maliyetlerindeki artış yoluyla maliyet enflasyonuna katkıda bulunurken, nominal parasal genişleme hızındaki artış da toplam talep yoluyla enflasyonu körüklemiştir.

7. ALTIN FİYATLARI

Külçe altın fiyatları Londra Borsası'nda Eylül 1991 sonu itibariyle yılbaşına oranla yüzde 7.5'lik bir gerileme göstermiştir. Buna karşın; külçe altın fiyatları İstanbul piyasasında yüzde 49'luk bir artış göstermiştir. Ancak bu artış aynı dönemde TL'nin dış paralara karşı gerçekleşen değer kaybıyla ilgili olup, yurtiçi altın piyasası fiyatları büyük ölçüde uluslararası piyasaları takip etmiştir.

Cumhuriyet altın fiyatları da 1991'in ilk 9 ayında yüzde 50.1 artış göstermiştir.

Altın'ın sağladığı değer artışı aynı dönemde sağlanan net banka mevduat faiz kazançlarının üzerinde gerçekleşmiştir.

ALTIN FİYATLARI

	Külçe (TL/gr)	Cumhuriyet (TL/adet)	Londra Piyasası (\$/ons)
1989			
Aralık	30,640	208,200	409.0
1990			
Ocak	30,900	208,333	409.1
Haziran	30,087	200,500	353.6
Aralık	35,563	236,500	375.8
1991			
Ocak	37,788	254,750	380.9
Mart	42,300	281,000	362.0
Haziran	46,440	309,750	365.5
Eylül	52,967	356,000	347.0

Kaynak : T.C.M.B.

8. SERMAYE PİYASASI

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası 1991 yılı sonunda altıncı faaliyet yılını bitirirken, gerek tasarrufların değerlendirilmesinde gerek çeşitli sektörlerdeki ekonomik faaliyetlerin finansmanında rolünü gittikçe artıran bir kurum haline gelmiştir. Gerçekten, Borsa'da ilk faaliyet yılı olan 1986 yılı içinde sadece 8 milyar liralık hisse senedi alınıp satılmışken, bu miktar 1991 yılında Kasım ayı itibariyle yaklaşık 25.5 trilyon TL düzeyine çıkmış, borsada hisse senetleri faal olarak alınıp satılan anonim şirketlerin sayısı başlangıçta 40 iken 150'ye, borsa işlemlerine aracılık eden üyelerin sayısı da 1986'daki 33'ten 156'ya yükselmiştir.

Borsanın faaliyeti çeşitli iç ve dış faktörlerin yanında özellikle ekonominin içinde bulunduğu koşullar ve alternatif yatırım alanlarındaki değişmelerin etkisi altında gelişme göstermektedir.

Geçen yıl (1990) yaz ortasında başlayan Körfez Krizi'nin yarattığı olumsuz etkiler, yılın ikinci yarısında ekonomide mevcut dengeleri bozmuş, enflasyonun canlanmasına, faiz hadlerinin ve döviz kurlarının yükselmesine yol açmıştır. Psikolojik etmenlerin de eklenmesiyle bu durum borsada yaz dönemine hızlı girmiş olan hisse senedi piyasasını da biraz gecikmeyle olumsuz yönde etkilemiş, fiyatların hızlı iniş çıkışlar kaydederek dalgalanmasına ve Kasım ayı ortalarından itibaren süratle düşmesine sebep olmuştur. Öyle ki, Temmuz ayında 5385'e tırmanmış bulunan fiyat endeksi yıl sonunda kaydettiği 3275 düzeyi ile, yılın ilk ayında başladığı noktanın da altına düşmüştür.

Borsa üzerinde Körfez Krizi'nin etkileri 1991 yılında da devam etmiş, yılın ikinci yarısında buna iç politika kaynaklanan başka olumsuz faktörler de eklenmiştir.

Seçim kararıyla birlikte devreye sokulan seçim ekonomisi ve yıllık bütçe açığını iki katına çıkaran ek bütçe uygulamaları, iç borçlanma ve emisyonu genişleterek, enflasyonu 1991 yılı için öngörülenin çok üzerine çıkarmıştır. DİE rakamlarına göre enflasyon hızı Kasım ayı itibariyle yüzde 64 olmuş ve yıllık enflasyon yüzde 66.8 olarak gerçekleşmiştir. Yüksek enflasyon şirketlerin sermayelerini aşındırmış ve sermaye piyasasına yönelik fon taleplerini arttırmıştır. Ancak, devlet de bütçe açıklarını finanse edebilmek için gittikçe artan ölçüde sermaye piyasasına başvurduğundan, bu rekabet durumu sermaye piyasasında özel kesimin payını azaltmıştır. Bu gelişme faiz hadlerini de yukarı çekerek banka mevduatının cazibesini arttırmış, bu da hisse senedi piyasasını ve borsayı olumsuz yönde etkilemiştir.

Birinci El Piyasa Faaliyetleri

SPK verilerine göre, kurul tarafından 1991 yılının Ocak-Ekim döneminde verilen ihraç izinlerinin toplamı 6,071.9 milyar TL olmuştur. Ekim ayı ihraç izinlerinin yüzde 61.9'u hisse senedi, yüzde 7.4'ü tahvil ve yüzde 7.8'i finansman bonosuna ilişkindir.

1991 yılı Eylül ayı itibariyle, menkul kıymet stokları nominal değer toplamı 68.3 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Bunun yüzde 42.7'si özel sektör menkul kıymetlerinden, yüzde 57.3'ü kamu menkul kıymetlerinden oluşmaktadır.

Özel sektör menkul kıymetleri nominal değerlerinin GSMH'ya oranı 1986-1991 yılları arasında (Eylül itibariyle) sürekli bir artış göstererek yüzde 2.7'den yüzde 6.7'ye yükselmiştir. Bu oranın yüzde 6.2'sini hisse senedi stokları oluşturmaktadır.

Borsa İşlemleri

Yeni ihraç edilen menkul kıymetlerin borsaya intikali bunların borsa kotuna alınmasıyla gerçekleşmektedir. Özel sektör tarafından çıkarılıp borsaya kote ettirilen (Devlet tahvilleri ve diğer kamu menkul kıymetleri borsaya kote ettirilmemektedir.) menkul kıymetler hisse senetlerinin Ağustos 1991 tarihi itibariyle nominal tutarı 29.5 trilyon TL. dolayındadır. Bunun içinde en büyük payı yüzde 32.69 ile banka hisse senetleri, ikinci sırayı ise yüzde 18.6 ile yatırım şirketleri ve holdingler almaktadır.

Aynı tarih itibariyle borsa kotunda yer alan şirket tahvillerinin nominal tutarı 942 milyar TL. dolayında olup, bunun içinde en büyük yeri yüzde 15 ile tekstil, yüzde 13 ile makina-motor sanayileri almaktadır.

Anılan tarihte, hisse senetleri borsada kayıtlı şirket sayısı 1013 olup, sadece 150 kadarının senetleri borsada faal olarak alınıp satılmakta ve bunların işlemleriyle ilgili bilgiler borsa yönetimi tarafından hergün ilan edilmektedir. Diğerleri halka kapalı, hisseleri el değiştirmeyen şirketlerdir.

Borsada kayıtlı bunca şirketin durumlarının, kotasyon kriterlerine uygunluk derecesi de ayrı bir konudur.

Borsa işlemleri açısından 1991 yılı yukarıda açıklandığı üzere; başlıca, Körfez Krizi ve seçim ekonomisinin etkisiyle oluşan elverişsiz koşullar altında, Kasım ayı ortalarına kadar sönük geçmiş, hisse senetlerinin çoğunun piyasa fiyatlarında önemli düşüşler olmuş, bu yüzden birçok yatırımcı büyük zararlara uğrayarak piyasadan çekilmiştir.

Geçen iki yıl ile kıyaslamalı olarak borsada hisse senedi fiyat endeksinin kaydettiği gelişmeler tabloda belirtilmiştir.

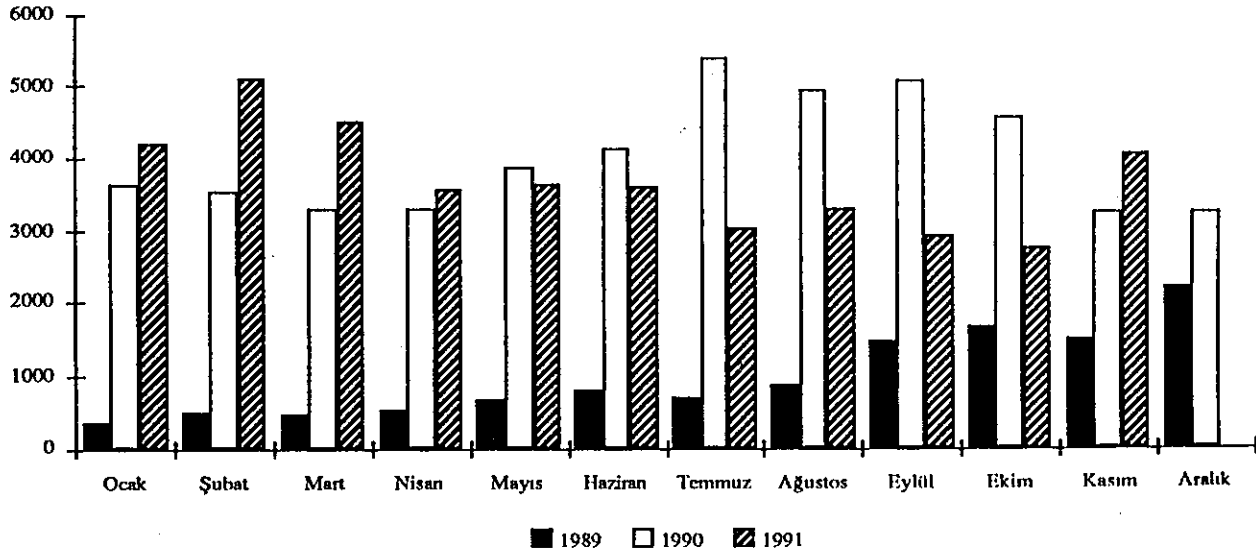
Tablodan da anlaşılacağı üzere, fiyat endeksi 1989 yılında 379.74'den başlayıp yıl sonunda 2217.6'ya kadar sürekli ve gittikçe ivmesi artan bir yükselme göstermiştir.

İMKB'de HİSSE SENEDİ FİYAT ENDEKSİ GELİŞMELERİ (*)

	1989	1990	1991
Ocak	379.74	3,641.25	4,213.48
Şubat	487.09	3,516.12	5,102.57
Mart	465.90	3,294.31	4,519.95
Nisan	533.62	3,308.23	3,554.25
Mayıs	653.95	3,852.08	3,626.36
Haziran	795.88	4,132.98	3,587.36
Temmuz	701.43	5,384.48	3,041.44
Ağustos	875.98	4,939.23	3,301.29
Eylül	1,475.26	5,085.15	2,937.60
Ekim	1,664.01	4,570.44	2,746.84
Kasım	1,507.54	3,256.96	4,058.47
Aralık	2,217.66	3,255.75	-

(*) Kapanış fiyatlarıyla bileşik endeks (İMKB verileri)

İMKB'de HİSSE SENEDİ FİYAT ENDEKSİ GELİŞMELERİ

Ancak endeks 1990 yılında, yaz ortalarında 5000'in üzerine tırmandığı halde, önce tedrici sonra süratli gerilemelerle birinci aydaki çıkış noktasının da altına inmiştir.

1991 yılında ise, ilk aylarda 5000'in üzerine doğru kaydettiği tırmanmalardan sonra iniş trendine girmiş ve Ekim ayını 2746.84 gibi çok düşük bir seviyede kapamıştır. Yukarıda temel nedenleri açıklanmış olan bu durum, gerek araçları gerek yatırımcıları piyasa için kötümser düşüncelere sevkettiği gibi, yılın ikinci yarısında kamu kurumlarında ve anonim şirketlerde özelleştirme ve halka açılma hareketlerinin de duraklamasına neden olmuştur.

Genel seçim sonunda ortaya çıkan tablo gereği bir koalisyon hükümetinin kurulması ve borsa ile ilgili olarak yetkililerin beyanları gelecek hakkında yeni ümitler uyandırmış ve bunun üzerine borsa çevrelerindeki karamsar hava dağılmaya başlamıştır. Kasım ayının başlarında 2668'e kadar düşmüş olan endeks süratli bir canlanma göstererek ayın ortasında 3000'in, 25 Kasım'da 4000'in üzerine ve ertesi gün 4514'e yükselmiştir. Kasım ayının kapanış endeksi 4058.47 olmuştur.

Aralık ayının ilk günlerinde de talep canlılığını korumuş, 3 Aralık günü içinde bir ara bileşik endeks rakamı 4920'ye kadar yükselmiştir.

Borsada bunlar olurken, bir yandan da Hazine bonusu faizinin ve banka mevduat faizlerinin tırmandığı en yüksek noktalardan aşağıda inmeye başladığı gözlenmiştir.

Somut hiçbir ekonomik tedbirle ilgisi olmayan bu gelişmeler; borsada psikolojik faktörün ve geleceğe olan güven duygusunun ne kadar büyük bir yeri olduğunu göstermektedir.

Borsada başlayan bu canlanma yılın bu döneminde harekete geçen bazı spekülasyon faktörlerin de eklenmesiyle bir süre daha devam edebilir. Ama süreklilik kazanması açıklanan vadeler yönünde alınacak kararların ve tedbirlerin içeriğine bağlı bulunmaktadır.

Çeşitli faktörlerin etkisi altında borsada meydana gelen gelişmelerin diğer bir yönünü de işlem yoğunluğu hareketleri oluşturmaktadır. 1991 yılında borsada hisse senedi işlem hacimleriyle ilgili gelişmeler dalgalı bir seyir takip etmiş, Şubat ayında 4 trilyon TL'ye yaklaşan düzeyini koruyamamakla birlikte geçmiş yıllara kıyasla yüksek bir performans göstermiştir.

Hisse Senedi İşlem Hacimleriyle İlgili Gelişmeler tablosunda da görüldüğü üzere, 1989 yılında 1.7 trilyon TL dolayında bulunan yıllık işlem hacmi, 1990'da yüzde 800 artışla 15.3 trilyon TL düzeyine, 1991 yılının 11 aylık döneminde de 1990 yılına göre yüzde 6.6 artışla 25.5 trilyon seviyesine çıkmıştır.

İMKB'de HİSSE SENEDİ İŞLEM HACİMLERİYLE İLGİLİ GELİŞMELER (*)
(Milyon TL)

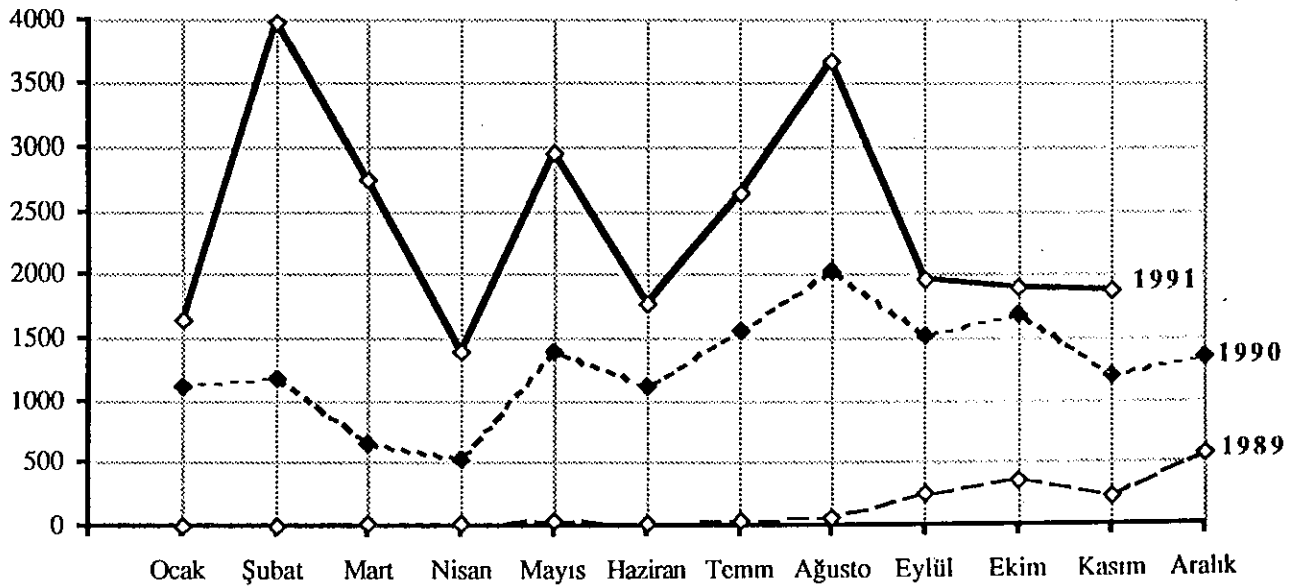
	1989	1990	1991
Ocak	7,168	1,128,273	1,644,689.9
Şubat	9,760	1,184,413	3,981,934.0
Mart	26,115	649,658	2,753,075.5
Nisan	15,917	528,699	1,401,092.1
Mayıs	36,827	1,383,897	2,960,401.1
Haziran	113,850	1,115,649	1,770,307.7
Temmuz	45,440	1,556,685	2,628,244.0
Ağustos	60,496	2,018,507	3,663,055.4
Eylül	245,222	1,512,348	1,960,500.0
Ekim	365,457	1,690,362	1,903,284.4
Kasım	241,631	1,200,453	1,881,759.0 (**)
Aralık	569,024	1,344,120	-
TOPLAM	1,753,907	15,313,064	25,548,343.1

(*) İMKB verileri (Kot dışı piyasa işlemleriyle, borsada gerçekleştirilen birincil piyasa işlemleri dahil)

(**) Yaklaşık

İMKB'de HİSSE SENEDİ İŞLEM HACİMLERİYLE İLGİLİ GELİŞMELER

(Milyar TL)

Fiyat endeksindeki hızlı iniş çıkışlara, duraklama ve gerilemelere rağmen, işlem yoğunluğunun aylık dalgalanmalarla birlikte yıldan yıla büyük mesafeler katettiği gözlenmektedir.

SPK verilerine göre günlük ortalama işlem hacmi 1991 Ocak-Ekim döneminde 121.2 milyar TL. olmuş, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 93.6'lık bir artış göstermiştir.

Günlük işlem seviyesinin; Şubat ayında birçok kere 200 milyar TL'nin, Ağustos ayında zaman zaman 300 milyar TL'nin üzerine çıktığı olmuştur. İMKB bültenlerinde, 1991 yılı içinde en yüksek işlem rakamına 407 milyar TL ile 3 Aralık günü ulaşılmıştır.

İşlem birimi (lot) altında kalan hisse senedi alım satımları ; Lot Altı Piyasa da denilen borsa dışı piyasada yapılmakta, ancak bu işlemlerin aracılığı özel izin almış borsa üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. 1991 yılı Ocak-Ekim döneminde sözkonusu piyasada alışların tutarı 39 milyar TL satışların tutarı 32.5 milyar TL olmuştur.

İMBK'de Sabit Gelirli Menkul Kıymet İşlemleri

Borsa'da alınıp satılan ya da işlemi tescil edilen diğer menkul kıymetler, kamu sektöründe, devlet tahvilleri, hazine bonoları, gelir ortaklığı senetleri ve konut sertifikaları; özel sektörde, şirket tahvilleri, finansman bonoları ve banka bonolarıdır. Bunlarla ilgili satım işlemlerinin seyri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

İMKB'de SABİT GELİRLİ MENKUL KIYMET İŞLEMLERİ (Milyon TL)

	KAMU MENKUL KIYMETLERİ		ÖZEL SEKTÖR MENKUL KIYMETLERİ	TOPLAM
	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	Gelir Ortaklığı Senetleri	Özel Sektör Tahvili Finansman ve Banka Bonoları	
1989	29,566,248	2,222,920	2,701,143	34,490,311
1990	94,361,712	1,812,063	3,702,236	99,876,011
1991 *	232,530,797	2,150,870	12,810,997	247,492,604

(*) 1991 onbir aylık (İMKB verileri)

Borsa'da işlem gören sabit gelirli menkul kıymetlerin büyük bir kısmını devlet tahvilleri ve hazine bonoları oluşturmakta, özel sektör menkul kıymetleri çok az bir yer tutmaktadır.

1989 yılında toplam işlem içinde özel kesim menkul kıymetlerinin payı yüzde 7.8 iken, bu oran 1990 yılında yüzde 3.7'ye düşmüş, 1991'de yüzde 5.1'e yükselmiştir. Yıllık artış oranı 1990 yılında yüzde 189.5 ve 1991 yılında yüzde 147.8 olmuştur.

Öte yandan, devletin menkul kıymet ihracı, yani sermaye piyasasına borçlanmasıdaki hızlanma dolayısıyla devlet tahvilleri ve bonolarıyla ilgili işlemlerde de artış olmuştur.

Özel kesim menkul kıymetleriyle ilgili yıllık artış oranı ise 1990 yılında yüzde 3.7 olmasına karşılık 1991 yılında yüzde 246'dır.

Borsa'da Menkul Kıymetler Piyasası

Borsa'da 1991 Haziran'ından itibaren *Menkul Kıymetler Piyasası* oluşturulmuştur. Amacı hisse senetleri dışındaki menkul kıymetlerin, borsa dışında cereyan eden ikinci el piyasa işlemlerini borsaya çekmek ve bunların borsada organize bir biçimde ve rekabet şartları içinde gerçekleşmesini sağlamak olan bu piyasada, belirli bir vadeye sahip menkul kıymetlerin, vadesinden önce istendiği anda, hızlı ve ucuz bir şekilde nakte dönüştürülmesi mümkün olacaktır. Şimdilik bu piyasada Devlet Tahvili, Hazine Bonosu, Gelir Ortaklığı Senetleri işlem görmekte olup, ileride özel sektör tahvilleri ve finansman bonoları da devreye girecektir. Adı geçen piyasada 1991 Haziran-Ekim döneminde yapılan işlemler aşağıda gösterilmiştir.

MENKUL KIYMETLER PİYASASI'NDA YAPILAN İŞLEMLER *

	KAMU MENKUL KIYMETLERİ	NOMİNAL İŞLEM TUTARLARI (1000 TL)	İŞLEM HACMI (1000 TL)
Haziran	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	35,600,000	30,658,470
Temmuz	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	251,031,000	226,217,088
Ağustos	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	119,999,000	109,735,633
Eylül	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	399,625,000	361,799,803
Ekim	Devlet Tahvili ve Hazine Bonosu	191,165,000	160,799,803

(*) İMKB verileri

Yeni başlayan bir piyasa faaliyeti olarak işlemlerin boyutunun sınırlı olması doğal karşılanmalıdır.

Hisse Senedi ve Diğer Alanlardaki Yatırımların Verimliliği

Türkiye'de hisse senedi yatırımcılığı daha yeni bir olaydır. Likiditesi olmayan gayri menkul yatırımları konu dışında bırakılırsa, eskiden beri, gönüllü yatırımları cezbeden banka mevduatı, döviz, altın gibi yatırım araçları bulunmaktadır.

Ülkemizde hisse senedi yatırımları, yüksek riskine ve fiyatlarının hızla iniş çıkışlarına rağmen verimliliği ve getirisi en yüksek yatırım şeklidir. 1986 yılında 100 ile başlayan endeks rakamı 5-6 yıl içinde 4-5 bin seviyesine çıkmıştır. Borsa fiyat bültenine dahil şirketlerin aktifleri değerlendirilmiş, Ekim 1991 sonu itibariyle toplam piyasa kapitalizasyonu 51,945.7 milyar TL., fiyat/kazanç oranı ise 10.5 olarak gerçekleşmiştir.

Yatırımcı için, alım satımda fiyat değişimlerinin iyi izlenmesi ve değerlendirilmesinden doğan sermaye kazançlarının yanında, hisse senedi yatırımının çekiciliğini artıran iki unsur daha vardır; temettü ve yeni hisse elde edilmesi. Ülkemizde, istisnalar bir yana, anonim şirketlerce ortaklara dağıtılan temettü oranı son derece düşüktür. Oysa, gelişmiş piyasalarda temettü, hisse senedi fiyatının başlıca dayanağını teşkil etmektedir.

Sermaye artırımlarında rüçhan hakkı yoluyla veya yeniden değerlendirilme fonundan bedelsiz hisse senedi elde edilmesi ise, hisse senedinin en çekici unsuru haline gelmiştir. Ancak, rolü ve etkisi itibariyle çoğu yatırımcı tarafından yanlış algılanmaktadır. Bedelsiz hisse senedi dağıtımı kendi başına, şirket sermayesinin ve sonuç olarak hisse senedinin gerçek değerini yükselten bir yol değildir. Yalnız, senedin daha küçük parçalara bölünmesi, mobilitesini artırmaktadır.

Alternatif yatırım alanlarına gelince, bunların başında mevduat faizleri gelir. Enflasyonun yarattığı beklentiler sonucu 1991 yılının ikinci yarısında ve özellikle seçim arifesinde faiz hadleri süratle tırmanmaya başlamış, bir yıl vadeli mevduatın faizi yüzde 70'in üzerine, bazı küçük bankalarda yüzde 78-79'a kadar yükselmiştir. Bu durumdan tahvil faizleri de etkilenmiş, gerek devlet kesiminde gerek özel kesimde yüzde 75'in üzerine çıkan faizlerle tahvil ihraç edilmiştir. Şüphesiz bunda devlet iç borçlanmalarındaki tırmanışın etkisi büyük olmuştur.

Aynı enflasyonist etkilerle, 1991'de döviz fiyatlarında da geçen yıla kıyasla daha hızlı artışlar olmuştur. En süratli yükselme Japon Yeni ve A.B.D. Doları'nda kaydedilmiştir.

Altın yatırımları da hisse senedine rakip bir yatırım şeklidir. Ancak, Merkez Bankası'nın girişimiyle yurda altın ithalinin bir düzene bağlanması ve girişimin büyük ölçüde kolaylaştırılması üzerine altın, piyasadaki etkisi açısından eski önemini kaybetmiştir. Altın fiyatları çok yavaş değişmektedir. Aralık ayı ortasına doğru fiyatlar gerilemiştir.

MERKEZ BANKASI DÖVİZ ALIŞ KURLARI
ve
YILLIK ARTIŞ ORANI *

Döviz Cinsi	28.10.1991'de Fiyatlar (TL)	Yıllık Artış (%)
ABD Doları	4943.09	80.4
İngiliz Sterlini	8452.69	64.7
Alman Markı	2905.14	66.1
İsviçre Frangı	3222.42	58.4
Japon Yeni	37.63	89.9

(*) İMKB Kasım 1991 Bülteni

Döviz fiyatlarında ve özellikle mevduat faizlerinde meydana gelen bu gelişmeler hisse senedi piyasası üzerinde çok olumsuz etkiler yaratmıştır. 1991 yılı içinde mevduat faizinin ve dövizin çekiciliği arttıkça borsadan çekilen sermayeler, döviz ve para piyasalarına akın etmiştir. Ancak seçimden sonra yeni hükümetin kurulmasının ardından bir yandan faizler düşme eğilimine girmiş, döviz fiyatlarında artış yavaşlamış, öte yandan sermayelerin yeniden borsaya yönelmesiyle, hisse senedi piyasasındaki düşüş eğilimi tersine çevrilmiş ve iki hafta gibi kısa bir süre içinde bileşik endekste yüzde 60'ı geçen yükselmeler kaydedilmiştir. Temel koşullarda hiç bir değişiklik olmadan büyük ölçüde politik ve psikolojik faktörlerin rol oynadığı bu gelişme piyasanın politik değişmelere ne kadar duyarlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere, Türkiye'de son yıllarda Borsa faaliyetlerinde önemli gelişmeler olmuş, İMKB dünyada en hızlı gelişen borsalar arasında yer almıştır. Borsa'nın hisse senetlerine sağladığı geniş pazar imkanı ve likidite sayesinde gönüllü tasarruflardan, sanayileşmenin finansmanına yöneltilen uzun vadeli fonların miktarı artmış, henüz sınırlı ölçülerde olsa, kamu kurumlarında özelleştirme, özel kesimde halka açılma faaliyetlerinde önemli adımlar atılmıştır.

Bununla birlikte borsanın gelişme sürecinde yeterli güven ve istikrarın sağlanması için, bir yandan ekonomi, maliye ve para politikaları alanında, öte yandan, sermaye piyasası ve borsa alanında yeni tedbir ve düzenlemelere ihtiyaç vardır. Bu arada, özelleştirmeler ve halka açılışlarda arz fiyatının daha geçerli yöntemlerle tespiti üzerinde dikkatle durulmalı, anonim şirketler temettü dağıtmaya özendirilmelidir. Borsanın yalnız anonim şirketlerin yararlandığı, aracılardan ve spekülasyonların kazandığı, küçük tasarruf sahipleri ve ciddi yatırımcıların ürküttüğü, çekindiği bir mekanizma olarak algılanmasına meydan bırakılmaması, bunun için sadece düzenlemelerle yetinmeyip ciddi denetim önlemleri alınması gerekmektedir.

BÖLÜM III

DÜNYA EKONOMİSİ VE DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

1. DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

1991 dünyadaki siyasi gelişmeler açısından çok önemli bir yıl olmuştur. Gelişmeler coğrafi açıdan Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir bölgede yoğunlaşmıştır. Bunlar arasında Körfez Savaşı Türkiye'yi hemen ve doğrudan etkilemiştir. Türkiye, Körfez Krizi nedeni ile uğradığı ekonomik zararın bir bölümünü aldığı hibelerle giderebilmiştir.

Başarısız darbe girişiminin ardından Gorbaçov'un birlik planları başarısızlıkla sonuçlanmış, Sovyetler Birliği dağılmış, yerini Rusya Federasyonu önderliğinde Bağımsız Devletler Topluluğu almıştır. Ancak dünyanın bu büyük bölgesinde nihai yapılanmanın nasıl olacağı ve dünya ekonomisini nasıl etkileyeceği henüz tam olarak açıklık kazanmamıştır.

Öte yandan dünya ekonomisinde 1990'ın son çeyreğinde başlayan durgunluk 1991 boyunca devam etmiştir. Özellikle Anglo-Sakson dünyasında derin bir resesyon yaşanmıştır. 1991'in ilk yarısı boyunca, Körfez Savaşı'nın ardından resesyondan çıkılacağı beklentilerinin yaygın olmasına karşılık yaz sonunda resesyonun devam edeceği ortaya çıkmıştır. Son açıklanan verilere göre ABD'de sınai üretimin gerileme gösterdiği anlaşılmıştır.

Japonya ve Almanya ise 1990'da elde ettikleri yüksek büyümeyi 1991'de de, aynı hızla olmamakla birlikte sürdürülebilmişlerdir. Ancak her iki ülkede de sınai üretim endeksinin dokuzuncu aydan itibaren negatife geçmiş olması 1992 için büyüme hızında önemli düşüş beklentilerine yol açmıştır.

1991 boyunca önemli para birimlerinin değerlerinde büyük dalgalanmalar görülmüştür. Mark-Dolar paritesinde yüzde otuzlara dek varan oynamalar gerçekleşmiş, sene sonuna doğru ABD Doları DM karşısında büyük bir düşüş göstermiştir. Dolar-Japon Yeni paritesinde de önemli dalgalanmalar olmuştur.

Enflasyon, Almanya haricinde tüm dünyada bir miktar düşmüş olmakla birlikte hala yüksek seviyesini korumaktadır. Bu nedenle genişlemeci politikalara geçme konusunda ihtiyatlı davranılmıştır. Ancak yaz sonunda sıkı para politikasından vazgeçilmeye başlanmış, İngiltere, ABD ve Japonya'da faiz oranları düşürülmüştür. Almanya'da enflasyon endişesiyle faizlerin yüksek tutulması 1992'de öngörülen yavaşlamanın nedenlerinden birini oluşturmuştur.

Bu gelişmeler neticesinde dünyada resesyonun 1992'nin ilk yarısında da devam edeceği tahmin edilmektedir.

Öte yandan İngiltere'nin tüm çekincelerine rağmen Avrupa'da 1992 tek pazara doğru önemli adımlar atılmıştır. Her ne kadar 1999'da parasal birliğe geçme kararı alınmış ve siyasi birlik gündemi işgal etmeye başlamışsa da hedeflere ulaşılma yolundaki sorunlar geçerliliğini korumaktadırlar.

2. DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER

Ödemeler dengesine ilişkin açıklanan son tahminlere göre, cari işlemler dengesinin vermesi beklenen büyük açık kapanmıştır. İhracatta geçtiğimiz yıla göre ortaya çıkan hızlı gelişmenin yanısıra ithalattaki yavaşlamanın devam etmesi nedeniyle cari işlemler dengesinin bu yıl sadece 35 milyon dolar civarında bir açık vereceği tahmin edilmektedir.

1991'de bir önceki yılın aşırı değerli döviz kuru politikasından vazgeçilmiş bunun neticesi olarak ithalat yavaşlarken ihracat canlanmıştır. Bununla birlikte Körfez krizi işçi dövizini girişlerini ve turizm gelirlerini olumsuz etkilemiştir. Dış ticaretteki olumlu gelişmelerin yanısıra bu kalemlerde yıl başında öngörülen hedeflere ulaşılmış olsaydı cari işlemler dengesi artıya dönüşebilirdi.

Kur politikalarında önemli bir değişiklik olmadığı takdirde, 1992 yılında da kurların enflasyonla orantılı olarak değişeceği ve önemli bir döviz sorunu ile karşılaşılmayacağı varsayılabilir.

DİE tarafından yayınlanan istatistiklere göre; ihracat 1991 yılının ilk dokuz ayında geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 10.5 oranında artarak 9.5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalat ise, söz konusu dönemde, geçen yıla göre binde 8 oranında bir azalma göstererek 14.9 milyar dolara inmiştir. Böylece, 1991 yılı Ocak-Eylül döneminde dış ticaret açığı 5.4 milyar dolara inmiştir. Dış ticaret açığının yüzde 16 oranında daraldığı bu dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 63.8'e çıkmıştır.

1990 yılının ilk sekiz aylık dönemi ile karşılaştırıldığında, 1991 yılının aynı döneminde işçi dövizini girişinde bir düşüş olduğu dikkati çekmektedir. 1991 yılı Ağustos ayı itibariyle işçi dövizini girişi yüzde 9.0 azalarak 1.9 milyar dolara inmiştir.

Turizm sektörünün ekonomiye net katkısı 1991 yılında da sürmüştür. Bu yıl, Ağustos sonu itibariyle turizm gelirleri 1,629 milyon dolar; turizm giderleri ise 338 milyon dolar olmuş, böylece 1,291 milyon dolar olarak gerçekleşen net turizm gelirleri, işçi dövizleri ile birlikte cari işlemler dengesine yine de katkıda bulunmuştur.

Yayınlanan son verilere göre, Haziran 1991 itibariyle dış borçların tutarı 43.7 milyar dolara inmiştir. 1991 yılının ilk sekiz aylık döneminde; 2,647 milyon doları anapara ödemesi, 2,291 milyon doları faiz olmak üzere toplam 4,938 milyon dolarlık dış borç ödemesi yapılmıştır.

Cari işlemler dengesi 1991 yılının Ocak-Ağustos döneminde 521 milyon dolar fazla vermiştir.

3. DIŞ TİCARET

1980'lerden bu yana uygulanan ekonomi politikalarıyla Türkiye'nin dışa açılma deneyimi oldukça başarılı olmuştur. 1980-1989 arasında ithalat yılda ortalama yüzde 7.4 artarken ihracat artışı yüzde 11.4 dolaylarına çıkmıştır. Böylece Türkiye söz konusu dönemde ihracat artışı açısından 127 ülke arasında yedinci olmuştur.

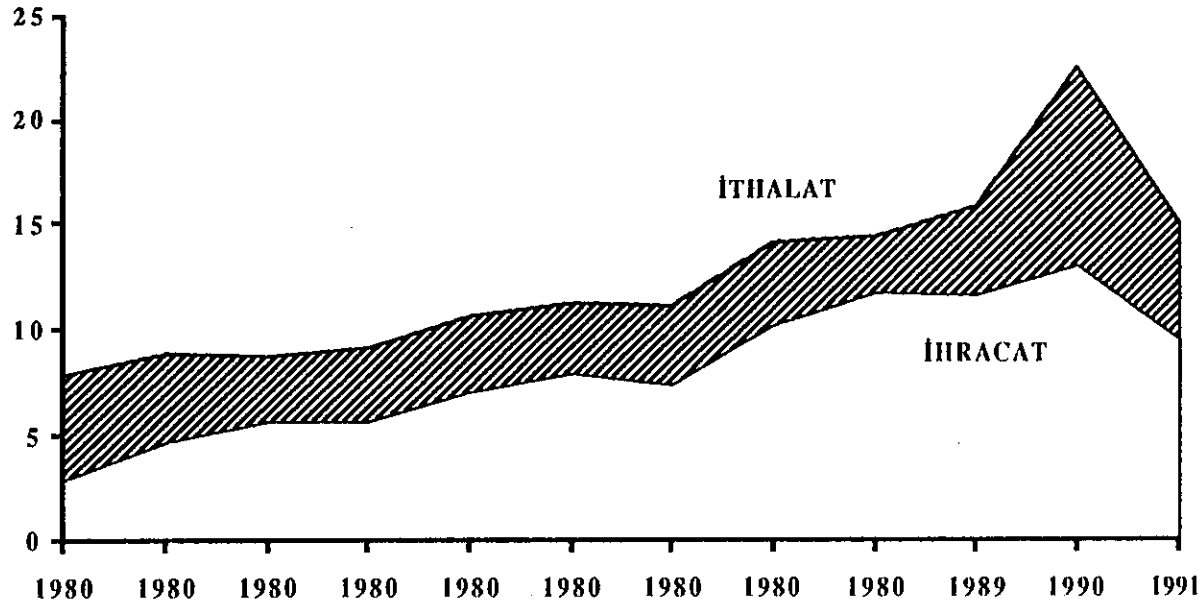
DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ (Ocak-Eylül, Milyon \$)

	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET AÇIĞI	İHRACAT/ İTHALAT
1990	8,598	15,017	-6,419	57.3%
1991	9,497	14,890	-5,393	63.8%
FARK	899	-127	1,026	
ARTIŞ %	10.5%	-0.8%	-16.0%	

1990 yılında dış ticarete görülen olumsuz gelişmeler 1991'de tersine dönmüştür. İhracat yeniden canlanırken ithalattaki büyüme frenlenmiş, böylece dış ticaret açığı kapanmaya başlamış ve cari işlemler dengesi Haziran ayından sonra artıya geçmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Eylül ayı verilerine göre ihracatın ithalatı karşılama oranı, geçen yılın aynı dönemine göre 6.5 puan artarak yüzde 64'e ulaşmıştır.

Milyar \$

DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

(*) Ocak-Eylül

(*)

DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

(Milyon \$)

	1990			İhracat/İthalat (%)	1991			İhracat/İthalat (%)
	İhracat	İthalat	Fark		İhracat	İthalat	Fark	
Ocak	1,025	1,502	-477	68.2	1,068	1,676	-608	63.7
Şubat	988	1,491	-503	66.3	1,041	1,419	-378	73.4
Mart	982	1,714	-732	57.3	1,269	1,821	-552	69.7
Nisan	872	1,318	-446	66.2	884	1,310	-426	67.5
Mayıs	920	1,990	-1,070	46.2	1,058	1,807	-749	58.6
Haziran	953	1,567	-614	60.8	963	1,620	-657	59.4
Temmuz	782	1,524	-742	51.3	994	1,758	-764	56.5
Ağustos	985	2,007	-1,022	49.1	1,068	1,735	-667	61.6
Eylül	1,091	1,904	-813	57.3	1,152	1,745	-593	66.0
Ekim	1,310	2,424	-1,114	54.0				
Kasım	1,388	2,409	-1,021	57.6				
Aralık	1,663	2,452	-789	67.8				
K Ü M Ü L A T İ F								
Ocak	1,025	1,502	-477	68.2	1,068	1,676	-608	63.7
Şubat	2,013	2,993	-980	67.3	2,109	3,095	-986	68.1
Mart	2,995	4,707	-1,712	63.6	3,378	4,916	-1,538	68.7
Nisan	3,867	6,025	-2,158	64.2	4,262	6,226	-1,964	68.5
Mayıs	4,787	8,015	-3,228	59.7	5,320	8,033	-2,713	66.2
Haziran	5,740	9,582	-3,842	59.9	6,283	9,653	-3,370	65.1
Temmuz	6,522	11,106	-4,584	58.7	7,277	11,411	-4,134	63.8
Ağustos	7,507	13,113	-5,606	57.2	8,345	13,146	-4,801	63.5
Eylül	8,598	15,017	-6,419	57.3	9,497	14,891	-5,394	63.8
Ekim	9,908	17,441	-7,533	56.8				
Kasım	11,296	19,850	-8,554	56.9				
Aralık	12,959	22,302	-9,343	58.1				

Kaynak: DİE

4. İHRACAT

Yılın ilk dokuz aylık döneminde ihracat 9,497 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatın 1990 yılının aynı döneminde 8,598 milyon dolar olarak gerçekleştiği gözönüne alınırsa, 1991 yılında yüzde 10.5 oranında arttığı ortaya çıkmaktadır.

Son on dört aylık dönemdeki aylık ihracat gerçekleştirmeleri, bir önceki yılın aylık verileri ile karşılaştırıldığında; ihracatın tüm aylarda artış gösterdiği dikkati çekmektedir.

Ocak-Eylül dönemindeki 9,457 milyon dolarlık ihracatın 7,665 milyon dolarlık bölümünü sanayi, 1626.6 milyon dolarlık bölümünü tarım ve hayvancılık, 204.8 milyon dolarlık bölümünü ise madencilik ürünleri ihracatı oluşturmuştur. 1990 yılının aynı dönemine göre yüzde 8.5 oranında büyüyen sanayi ürünleri ihracatının toplam içindeki payı 1.5 puan azalarak yüzde 80.7'ye inmiştir. Tarım ve hayvancılık ürünleri ihracatı yüzde 26.2 oranında artmış ve toplam içindeki payı yüzde 17.1'e çıkmıştır. Madencilik ürünleri ihracatı da yüzde 15.9 oranında azalmış ve payı yüzde 2.2 olarak gerçekleşmiştir.

İ H R A C A T

	(Milyon \$)			DEĞİŞİM %		KÜMÜLATİF			DEĞİŞİM %	
	1989	1990	1991	90/89	91/90	1989	1990	1991	90/89	91/90
Ocak	772	1,025	1,068	32.8	4.2	772	1,025	1,068	32.8	4.2
Şubat	947	988	1,041	4.3	5.4	1,719	2,013	2,109	17.1	4.8
Mart	1,085	982	1,269	-9.5	29.2	2,804	2,995	3,378	6.8	12.8
Nisan	977	872	884	-10.7	1.4	3,781	3,867	4,262	2.3	10.2
Mayıs	700	920	1,058	31.4	15.0	4,481	4,787	5,320	6.8	11.1
Haziran	896	953	963	6.4	1.0	5,377	5,740	6,283	6.8	9.5
Temmuz	749	782	994	4.4	27.1	6,126	6,522	7,277	6.5	11.6
Ağustos	823	985	1,068	19.7	8.4	6,949	7,507	8,345	8.0	11.2
Eylül	996	1,091	1,151	9.5	5.5	7,945	8,598	9,496	8.2	10.5

Kaynak: DİE

İHRACATIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Ocak-Eylül, Milyon \$)

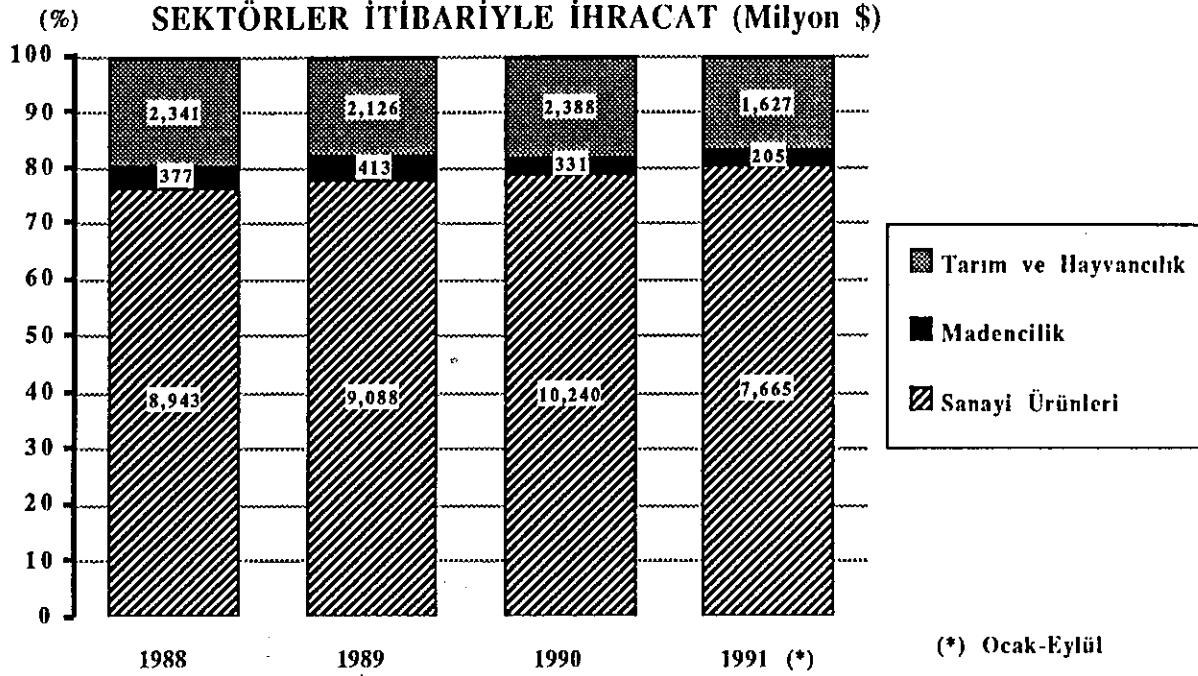
	1990	PAY %	1991	PAY %	Değişim %
A. TARIM VE HAYVANCILIK	1,289	15.0	1,627	17.1	26.2
1. Bitkisel Ürünler	1,070	12.4	1,401	14.8	30.9
- Pamuk	40	0.5	149	1.6	272.5
- Tütün	168	2.0	249	2.6	48.2
- Fındık	225	2.6	182	1.9	-19.1
- Kuru Üzüm	87	1.0	95	1.0	9.2
- Diğer	550	6.4	726	7.6	32.0
2. Hayvan ve Hayvancılık Ürünleri	170	2.0	184	1.9	8.2
3. Su Ürünleri	41	0.5	36	0.4	-12.2
4. Orman Ürünleri	8	0.1	6	0.1	-25.0
B. MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	244	2.8	205	2.2	-15.8
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ	7,066	82.2	7,665	80.7	8.5
A. Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	530	6.2	748	7.9	41.1
B. Petrol Ürünleri	183	2.1	221	2.3	20.8
C. Diğer Sanayi Ürünleri	6,353	73.9	6,696	70.5	5.4
- Çimento	54	0.6	78	0.8	44.4
- Kimya Sanayi	395	4.6	330	3.5	-16.5
- Lastik-Plastik	179	2.1	237	2.5	32.4
- Deri-Kösele	472	5.5	427	4.5	-9.5
- Orman Ürünleri	17	0.2	10	0.1	-41.2
- Dokuma-Giyim	2,906	33.8	3,216	33.9	10.7
- Cam-Seramik	236	2.7	250	2.6	5.9
- Demir-Çelik	1,174	13.7	1,122	11.8	-4.4
- Demirdışı Metaller	179	2.1	133	1.4	-25.7
- Madeni Eşya	26	0.3	22	0.2	-15.4
- Makina	149	1.7	157	1.7	5.4
- Elektrikli Cihazlar	284	3.3	378	4.0	33.1
- Taşıt Araçları	135	1.6	153	1.6	13.3
- Diğer	147	1.7	83	0.9	-43.5
TOPLAM	8,598	100.0	9,497	100.0	10.5

Kaynak: DİE

SEKTÖRLER İTİBARIYLA İHRACAT

(Ocak-Eylül, Milyon \$)

	1990	PAY %	1991	PAY %	ARTIŞ %
Tarım ve Hayvancılık	1,289	15.0	1,627	17.1	26.2
Madencilik ve Taşocakçılık	244	2.8	205	2.2	-15.9
Sanayi Ürünleri	7,066	82.2	7,665	80.7	8.5
GENEL TOPLAM	8,598	100.0	9,497	100.0	10.5

1991 yılının ilk dokuz ayında AT ülkelerine yapılan ihracatın toplam içindeki payı yüzde 52.6'ya yükselmiş, diğer OECD ülkelerinin payı ise yüzde 12.2'ye düşmüştür. Böylece OECD ülkelerinin payı yüzde 64.8 olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Eylül döneminde özellikle, Yunanistan, Avusturya, İspanya, Portekiz ve Batı Almanya olmak üzere genelde OECD ülkelerine yapılan ihracatta artış görülmüştür.

Öte yandan Körfez krizinin etkisiyle özellikle Irak ve Kuveyt'e yapılan ihracat azalırken Suudi Arabistan'a yapılan ihracat artmış; İslam ülkelerinin payında grup olarak yüzde 8 oranında bir artış görülmüştür.

1991 yılında Pasifik ülkelerine yapılan ihracatta da önemli bir artış sağlanmıştır. Güney Kore'ye ve Hong Kong'a yapılan ihracat sırasıyla yüzde 58.7 ve yüzde 23.5 artmıştır.

ÜLKELERE GÖRE İHRACAT
(Ocak-Eylül, Milyon \$)

ÜLKELER	1990	PAY %	1991	PAY %	Değişim %
OECD ÜLKELERİ	5,704	66.3	6,154	64.8	7.9
A) AET ÜLKELERİ	4,456	51.8	4,995	52.6	12.1
- Batı Almanya	1,912	22.2	2,398	25.3	25.4
- Belçika-Lüksemburg	210	2.4	213	2.2	1.4
- Danimarka	53	0.6	61	0.6	15.1
- Fransa	502	5.8	491	5.2	-2.2
- Hollanda	292	3.4	341	3.6	16.8
- İngiltere	511	5.9	471	5.0	-7.8
- İrlanda	16	0.2	13	0.1	-18.8
- İtalya	731	8.5	707	7.4	-3.3
- Yunanistan	87	1.0	106	1.1	21.8
- İspanya	123	1.4	163	1.7	32.5
- Portekiz	19	0.2	31	0.3	63.2
B) DİĞER OECD ÜLKELERİ	1,248	14.5	1,159	12.2	-7.1
- ABD	642	7.5	534	5.6	-16.8
- Japonya	139	1.6	154	1.6	10.8
- İsviçre	191	2.2	172	1.8	-9.9
- Avusturya	109	1.3	148	1.6	35.8
- Diğer	167	1.9	151	1.6	-9.6
İSLAM ÜLKELERİ	1,801	20.9	1,946	20.5	8.1
- İran	295	3.4	359	3.8	21.7
- Irak	215	2.5	58	0.6	-73.0
- Suudi Arabistan	244	2.8	351	3.7	43.9
- Kuveyt	92	1.1	6	0.1	-93.5
- KKTC	104	1.2	93	1.0	-10.6
- Libya	174	2.0	170	1.8	-2.3
- Mısır	121	1.4	121	1.3	0.0
- Cezayir	141	1.6	167	1.8	18.4
- Tunus	34	0.4	38	0.4	11.8
- Diğerleri	381	4.4	583	6.1	53.0
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	606	7.0	775	8.2	27.9
- Sovyetler Birliği	355	4.1	389	4.1	9.6
- Doğu Almanya	11	0.1	-	-	-
- Bulgaristan	4	0.0	48	0.5	1,100.0
- Çekoslovakya	23	0.3	40	0.4	73.9
- Macaristan	21	0.2	24	0.3	14.3
- Polonya	51	0.6	106	1.1	107.8
- Romanya	47	0.5	86	0.9	83.0
- Yugoslavya	89	1.0	64	0.7	-28.1
- Arnavutluk	5	0.1	18	0.2	260.0
DİĞER ÜLKELER	487	5.7	622	6.5	27.7
- Hindistan	47	0.5	31	0.3	-34.0
- Çin Halk Cumhuriyeti	16	0.2	14	0.1	-12.5
- Güney Kore	104	1.2	165	1.7	58.7
- Hong Kong	17	0.2	21	0.2	23.5
- Diğerleri	303	3.5	391	4.1	29.0
TOPLAM	8,598	100.0	9,497	100.0	10.5

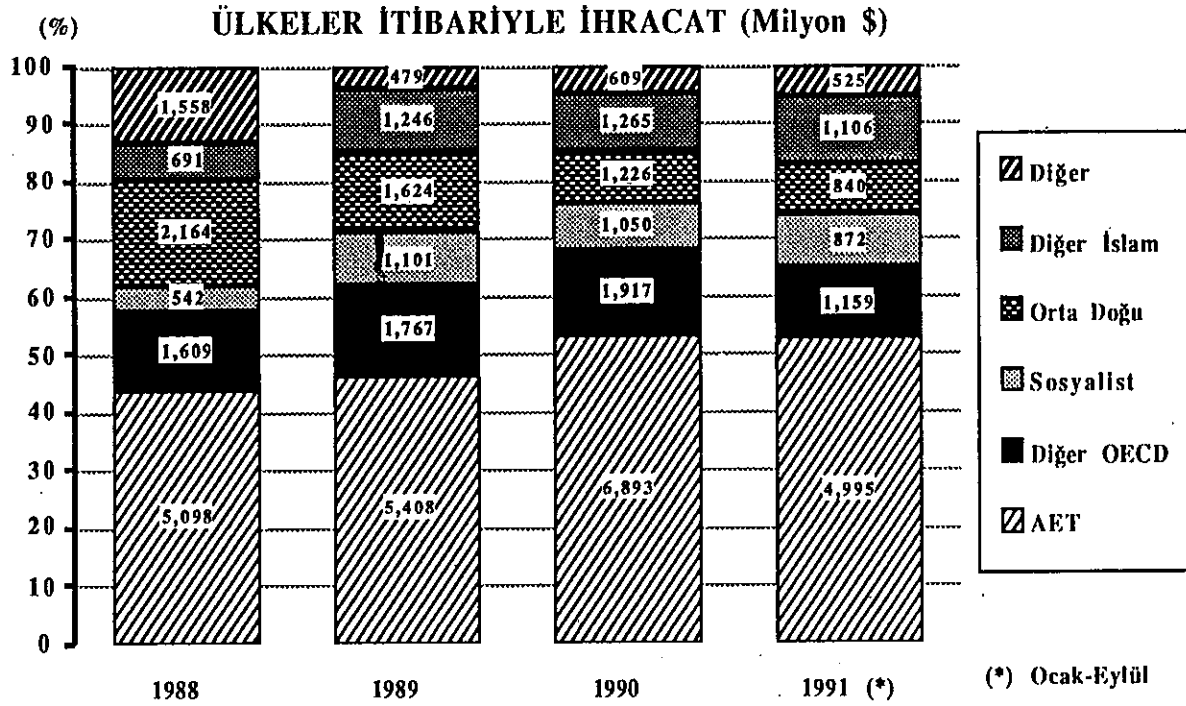
Kaynak: DİE

Ocak-Eylül döneminde Sosyalist ülkelere yapılan ihracat artış eğilimini korumuş yüzde 34.5 oranında artarak, toplam ihracat içinde ki payını yüzde 9.2'ye çıkarmıştır. Özellikle Bulgaristan, Polonya ve Arnavutluk'a yapılan ihracatta büyük artışlar olmuştur.

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İHRACAT (Ocak-Eylül, Milyon \$)

	1990	PAY %	1991	PAY %	ARTIŞ %
OECD ÜLKELERİ	5,704	66.3	6,154	64.8	7.9
- AET ÜLKELERİ	4,456	51.8	4,995	52.6	12.1
- DİĞER OECD	1,248	14.5	1,159	12.2	-7.1
İSLAM ÜLKELERİ	1,801	20.9	1,946	20.5	8.0
SOSYALİST ÜLKELER	649	7.5	872	9.2	34.5
DİĞER ÜLKELER	445	5.2	525	5.5	17.9
TOPLAM	8,598	100.0	9,497	100.0	10.4

Kaynak: DİE

5. İHRACAT TEŞVİK TEDBİRLERİ

Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik

Döviz kazandırıcı faaliyetlerin teşvikinde ana gaye ihracat hacminin artırılması, artışın süreklilik kazanması, ihraç ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve toplam içerisinde özellikle sanayi ürünlerinin payının artırılması yönünde devam etmektedir.

İhracatı Teşvik Tedbirleri içinde, global döviz tahsisi; ihraç edilecek ürünün bünyesine giren ham ve yarı mamul maddeler ile ambalaj malzemesinin gümrük ödenmeden ithalini sağlayan gümrük muafiyeti teşviki; ihracat safhasında doğabilecek her türlü vergi, resim ve harçların ödenmemesini sağlayan Vergi, Resim ve Harç İstisnası Teşvikleri; ihracatçılara tanınan yüzde 16 oranındaki Kurumlar Vergisi İstisnası teşviki ve bu tür muafiyetlerin yanısıra uygulanan parasal bir teşvik olarak da Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ödemeleri bulunmaktadır. Diğer taraftan, 1989-1991 yılları programlarında yer alan hususlar doğrultusunda Eximbank aracılığı ile verilen değişik ihracat, kredi, sigorta ve garanti programları da uygulanmakta olan teşvik tedbirleri içerisinde sayılabilir.

İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetleri Teşvik Esaslarında 1990 Yılında Getirilen Değişiklikler

Dış Ticaret Sermaye Şirketleri hariç proje bazında İhracatı Teşvik Belgesi Düzenleme esasına geçilerek ilgili belgelerin Merkez Bankası tarafından kapatılması hükmü getirilmiştir.

İhracatı gerçekleştiremeyen firmalara 1 ve 2 misli uygulanan müeyyideler kaldırılarak, müeyyidelerin aynı ile ilgili Kanun Hükümlerince ceza ve gecikme faizi ile tahsili esası getirilmiştir.

Irak ve Kuveyt'e ihracatın Devletçe durdurulması nedeniyle mağdur olan firmalara, ithal ettikleri maddeleri veya ihraç mamülleri için, mahrecine iade, gümrüğe terk veya gümrük vergilerini ödeyerek kat'i ithali imkanı getirilmiştir.

İhracatta KDV teminatları, Teşvik Belgesi kapanması beklenmeksizin, ihracatın yapılması oranında teminat iadesi imkanı getirilmiştir.

Teşvik Belgeli ihracatta, ihracatçılara ihracatlarını tamamlama maksadıyla Teşvik Belgelerindeki sürelerle ilaveten 12 ay daha ek süre imkanı getirilmiştir. Yurt dışı müteahhitlik hizmetleri gibi döviz kazandırıcı faaliyet projelerinde ihracat süresi, proje süresine paralel olarak verilebilme imkanı getirilmiştir.

Kamu tarafından konulan kısıtlamalar sebebiyle ihraç edilemeyen ithal maddelerinin gümrüğe terki veya mahrecine iade imkanı getirilmiştir.

İhraç edilen mamüllerle ilgili ihracattan sonra, imalatçılara tanınan yüzde 10 oranındaki gümrüksüz ithalatın, ihracata konu mamüllerin girdilerinden herhangi birinin ithali için kullanılabilme imkanı getirilmiştir. İhracatı Teşvik Belgelerinin kaybedilmesi üzerine yenilenmesi harca bağlanmıştır.

6. İTHALAT

1991 yılının Ocak-Eylül dönemi incelendiğinde, ithalat ile ihracat arasındaki farkın giderek kapandığı dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde ihracat artışı devam ederken, ithalat yavaşlamıştır.

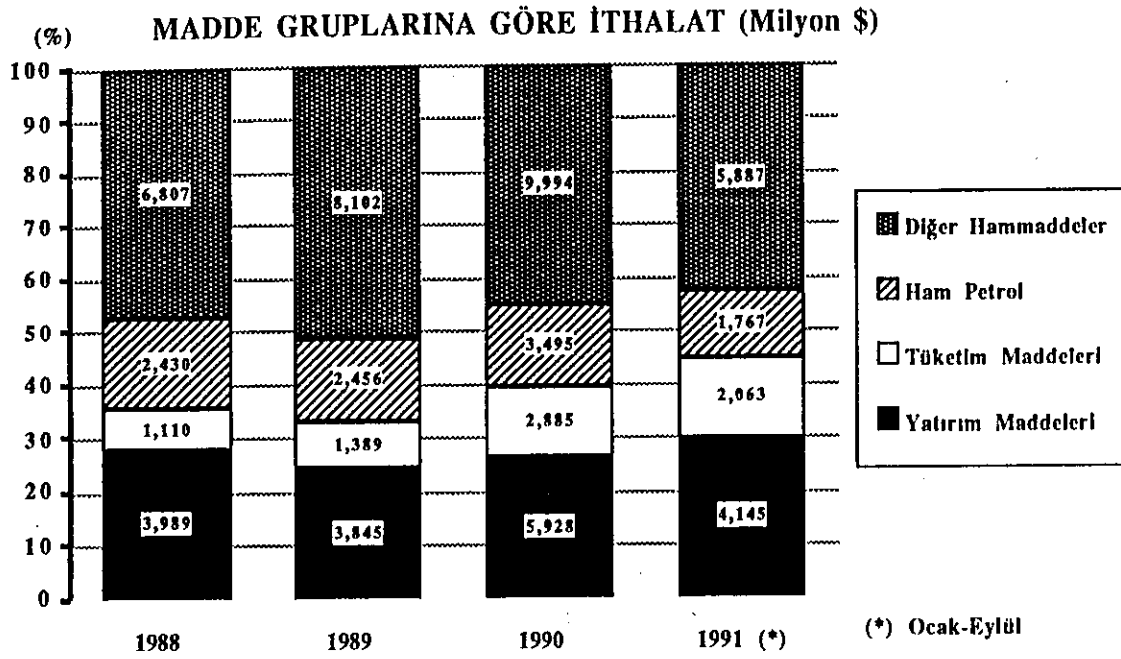
Eylül ayı sonu itibariyle ithalat 14,890 milyon dolara ulaşmıştır. Bu değer geçen yılın aynı dönemine göre binde 8'lik bir azalışı ifade etmektedir.

Dokuz aylık ithalatın 8,683 milyon dolarlık bölümü (yüzde 58.3) hammaddelerden (ham petrol dahil), 4,145 milyon dolarlık bölümü (yüzde 27.8) yatırım maddelerinden ve 2,063 milyon dolarlık bölümü ise (yüzde 13.9) tüketim maddelerinden oluşmaktadır. Bu dönemde petrol faturası azalmış, toplam ithalat içinde ham petrol ithalatının payı yüzde 11.9'a inmiştir.

İ T H A L A T

	(Milyon \$)			DEĞİŞİM %		KÜMÜLATİF			DEĞİŞİM %	
	1989	1990	1991	90/89	91/90	1989	1990	1991	90/89	91/90
Ocak	1,063	1,502	1,676	41.3	11.6	1,063	1,502	1,676	41.3	11.6
Şubat	1,046	1,491	1,419	42.5	-4.8	2,109	2,993	3,095	41.9	3.4
Mart	1,210	1,714	1,821	41.7	6.2	3,319	4,707	4,916	41.8	4.4
Nisan	1,275	1,317	1,310	3.3	-0.5	4,594	6,024	6,226	31.1	3.4
Mayıs	1,178	1,991	1,807	69.0	-9.2	5,772	8,015	8,033	38.9	0.2
Haziran	1,354	1,567	1,620	15.7	3.4	7,126	9,582	9,653	34.5	0.7
Temmuz	1,267	1,524	1,758	20.3	15.4	8,393	11,106	11,411	32.3	2.7
Ağustos	1,389	2,007	1,735	44.5	-13.6	9,782	13,113	13,146	34.1	0.3
Eylül	1,339	1,903	1,744	42.1	-8.4	11,121	15,017	14,890	35.0	-0.8

Kaynak: DİE

İthalatın ülke gruplarına göre dağılımı incelendiğinde 1991 yılının Ocak-Eylül döneminde AET ülkelerinden yapılan ithalatın yüzde 3.1 oranında azaldığı ve toplam içindeki payının yüzde 42.5'e düştüğü dikkati çekmektedir. Diğer OECD ülkelerinden yapılan ithalatın payı yüzde 23.6 olarak gerçekleşmiş ve OECD ülkelerinin toplam içindeki payı yüzde 66.1'e yükselmiştir.

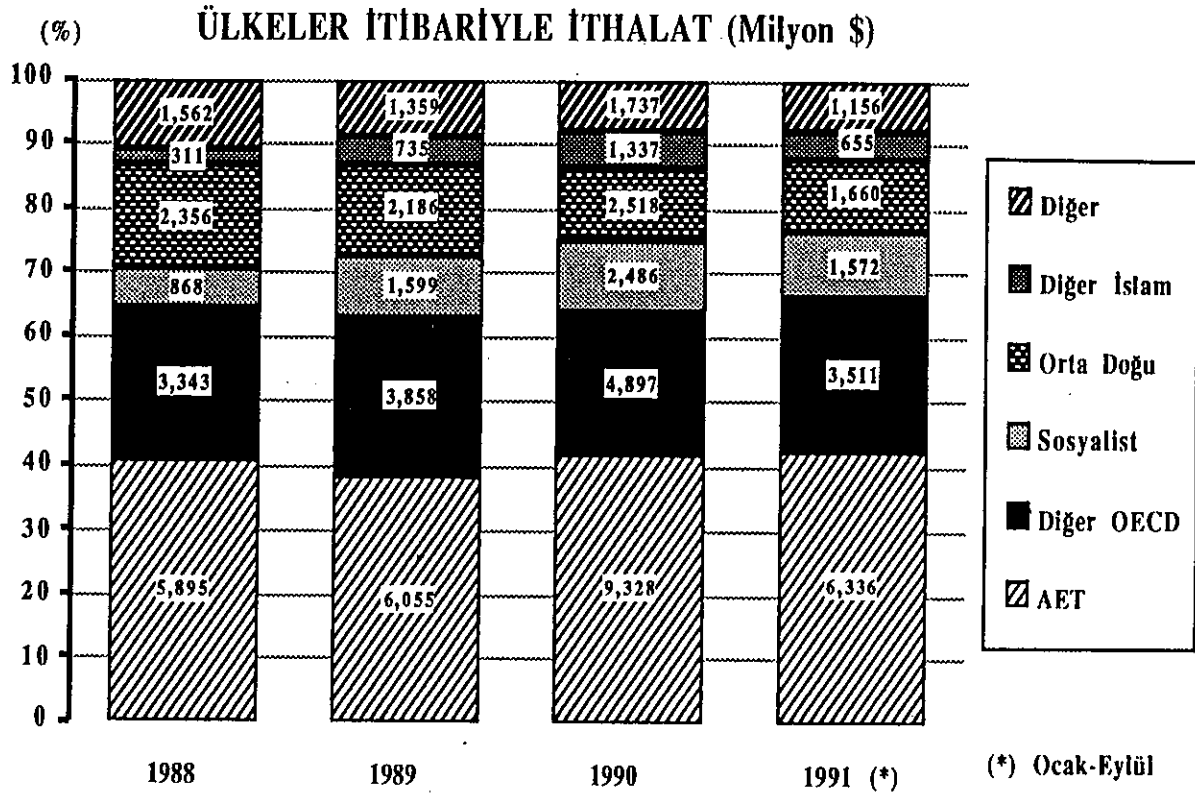
MADDE GRUPLARINA GÖRE İTHALAT

(Eylül, Milyon \$)

	1990	PAY %	1991	PAY %	ARTIŞ %
Yatırım Maddeleri	3,709	24.7	4,145	27.8	11.8
Tüketim Maddeleri	1,960	13.1	2,063	13.9	5.2
Hammaddeler	9,348	62.3	8,683	58.3	-7.1
Ham Petrol	2,191	14.6	1,767	11.9	-19.3
Diğer Hammaddeler	7,157	47.7	5,887	39.5	-17.7
GENEL TOPLAM	15,017	100.0	14,890	100.0	-0.8

Kaynak: DİE

İslam ülkelerinden yapılan ithalat, söz konusu dönemde, yüzde 8.3 azalarak 2,315 milyon dolara inmiştir. Toplam ithalat içindeki payı ise yüzde 15.5'e gerilemiştir.

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE İTHALAT
(Ocak-Eylül, Milyon \$)

	1990	PAY %	1991	PAY %	ARTIŞ %
OECD ÜLKELERİ	9,849	65.6	9,847	66.1	-0.03
- AET ÜLKELERİ	6,539	43.5	6,336	42.5	-3.1
- DİĞER OECD	3,311	22.0	3,511	23.6	6.1
İSLAM ÜLKELERİ	2,524	16.8	2,315	15.5	-8.3
SOSYALİST ÜLKELER	1,347	9.0	1,572	10.6	16.7
DİĞER ÜLKELER	1,296	8.6	1,156	7.8	-10.8
TOPLAM	15,017	100.0	14,890	100.0	-0.8

Kaynak: DİE

İTHALATIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(Ocak-Eylül, Milyon \$)

	1990	PAY %	1991	PAY %	Değişim %
A. TARIM VE HAYVANCILIK	1,067	7.1	613	4.1	-42.5
- Buğday	381	2.5	16	0.1	-95.8
- Pirinç	44	0.3	30	0.2	-31.8
- Merinos	51	0.3	29	0.2	-43.1
- Diğer	591	3.9	538	3.6	-9.0
B. MADENCİLİK VE TAŞOCAKÇILIĞI	2,548	17.0	2,158	14.5	-15.3
- Ham Petrol	2,191	14.6	1,767	11.9	-19.4
- Taş Kömürü	205	1.4	232	1.6	13.2
- Diğer	152	1.0	159	1.1	4.6
C. SANAYİ ÜRÜNLERİ	11,402	75.9	12,119	81.4	6.3
A. Tarıma Dayalı İşlenmiş Ürünler	799	5.3	694	4.7	-13.1
- Soya Yağı	40	0.3	42	0.3	5.0
- Diğer Bitkisel Sıvı Yağlar	142	0.9	208	1.4	46.5
- Sigara	151	1.0	213	1.4	41.1
- Diğer	466	3.1	231	1.6	-50.4
B. Petrol Ürünleri	316	2.1	673	4.5	113.0
C. Diğer Sanayi Ürünleri	10,287	68.5	10,752	72.2	4.5
- Çimento	39	0.3	17	0.1	-56.4
- Kimya Sanayi	1,756	11.7	1,709	11.5	-2.7
- Lastik-Plastik	567	3.8	590	4.0	4.1
- Deri-Kösele	82	0.5	84	0.6	2.4
- Orman Ürünleri	14	0.1	15	0.1	7.1
- Tekstil	585	3.9	530	3.6	-9.4
- Cam-Seramik	128	0.9	132	0.9	3.1
- Demir-Çelik	1,439	9.6	1,470	9.9	2.2
- Demirdışı Metaller	381	2.5	320	2.1	-16.0
- Madeni Eşya	74	0.5	86	0.6	16.2
- Makina	2,502	16.7	2,547	17.1	1.8
- Elektrikli Cihazlar	1,081	7.2	1,337	9.0	23.7
- Taşıt Araçları	901	6.0	1,091	7.3	21.1
- Diğer	738	4.9	824	5.5	11.7
TOPLAM	15,017	100.0	14,890	100.0	-0.8

Kaynak: DİE

ÜLKELERE GÖRE İTHALAT
(Ocak-Eylül, Milyon \$)

ÜLKELER	1990	PAY %	1991	PAY %	Değişim %
OECD ÜLKELERİ	9,850	65.6	9,847	66.1	-0.0
A) AET ÜLKELERİ	6,539	43.5	6,336	42.6	-3.1
- Batı Almanya	2,465	16.4	2,225	14.9	-9.7
- Belçika-Lüksemburg	361	2.4	403	2.7	11.6
- Danimarka	80	0.5	73	0.5	-8.8
- Fransa	939	6.3	866	5.8	-7.8
- Hollanda	406	2.7	434	2.9	6.9
- İngiltere	708	4.7	788	5.3	11.3
- İrlanda	29	0.2	32	0.2	10.3
- İtalya	1,194	8.0	1,208	8.1	1.2
- Yunanistan	97	0.6	54	0.4	-44.3
- İspanya	251	1.7	239	1.6	-4.8
- Portekiz	9	0.1	14	0.1	55.6
B) DİĞER OECD ÜLKELERİ	3,311	22.0	3,511	23.6	6.0
- ABD	1,554	10.3	1,725	11.6	11.0
- Japonya	723	4.8	771	5.2	6.6
- İsviçre	349	2.3	331	2.2	-5.2
- Avusturya	166	1.1	223	1.5	34.3
- Diğer	519	3.5	461	3.1	-11.2
İSLAM ÜLKELERİ	2,524	16.8	2,315	15.5	-8.3
- İran	423	2.8	26	0.2	-93.9
- Irak	1,046	7.0	0	0.0	-100.0
- Suudi Arabistan	175	1.2	1,366	9.2	680.6
- Kuveyt	53	0.4	0	0.0	-100.0
- KKTC	7	0.0	8	0.1	14.3
- Libya	308	2.1	213	1.4	-30.8
- Mısır	21	0.1	36	0.2	71.4
- Cezayir	142	0.9	51	0.3	-64.1
- Tunus	21	0.1	7	0.0	-66.7
- Diğerleri	328	2.2	608	4.1	85.4
DOĞU AVRUPA ÜLKELERİ	1,304	8.7	1,486	10.0	14.0
- Sovyetler Birliği	587	3.9	799	5.4	36.1
- Doğu Almanya	23	0.2	20	0.1	-13.0
- Bulgaristan	33	0.2	92	0.6	178.8
- Çekoslovakya	81	0.5	123	0.8	51.9
- Macaristan	80	0.5	95	0.6	18.8
- Polonya	135	0.9	105	0.7	-22.2
- Romanya	151	1.0	133	0.9	-11.9
- Yugoslavya	198	1.3	102	0.7	-48.5
- Arnavutluk	16	0.1	17	0.1	6.3
DİĞER ÜLKELER	1,339	8.9	1,242	8.3	-7.2
- Hindistan	59	0.4	72	0.5	22.0
- Çin Halk Cumhuriyeti	79	0.5	119	0.8	50.6
- Güney Kore	196	1.3	267	1.8	36.2
- Hong Kong	54	0.4	55	0.4	1.9
- Diğerleri	951	6.3	729	4.9	-23.3
TOPLAM	15,017	100.0	14,890	100.0	-0.8

Kaynak: DİE

7. DIŞ TİCARETİN KAMU-ÖZEL SEKTÖR DAĞILIMI

Türkiye'nin dış ticaretinde ağırlık özel sektördedir. Ocak- Eylül döneminde 24.4 milyar dolarlık dış ticaretin yüzde 76.7'lik bölümü özel sektör, yüzde 23.3'lük bölümü ise kamu sektörü tarafından gerçekleştirilmiştir.

1991 yılının ilk dokuz ayında ihracatın yüzde 91.8'i özel sektör, yüzde 8.2'si kamu sektörü tarafından yapılmıştır. 1991 yılının Ocak-Eylül dönemi 1990 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında özel sektör ihracatının yüzde 7 arttığı ithalatının ise yüzde 1.3 azaldığı görülmektedir. Buna karşılık kamu kesiminde ihracat geçen yıla göre yüzde 71.3 artarken, ithalat ancak binde 1 oranında artmıştır.

DIŞ TİCARETİN SEKTÖREL DAĞILIMI (Ocak-Eylül, Milyon \$)

	1990	1991	Değişim %
A. İTHALAT	15,016	14,890	-0.8
1. KAMU	4,893	4,897	0.1
- Tüketim Malları	489	598	22.2
- Yatırım Malları	819	1,167	42.5
- Hammaddeler	3,585	3,132	-12.6
2. ÖZEL	10,123	9,993	-1.3
- Tüketim Malları	1,471	1,465	-0.4
- Yatırım Malları	2,890	2,977	3.0
- Hammaddeler	5,762	5,551	-3.7
3. TOPLAM	9,582	9,653	
- Tüketim Malları	1,960	2,063	5.2
- Yatırım Malları	3,709	4,145	11.8
- Hammaddeler	9,348	8,683	-7.1
B. İHRACAT	8,598	9,497	10.5
1. KAMU	454	778	71.3
2. ÖZEL	8,144	8,719	7.1
C. DIŞ TİCARET DENGESİ	-6,419	-5,394	-16.0
1. KAMU	-4,439	-4,119	-7.2
2. ÖZEL	-1,979	-1,274	-35.6

Kaynak: DİE

Aynı dönemde; özel sektör ithalatının toplam içindeki payı yüzde 67, kamu sektörünün payı ise yüzde 33 olarak gerçekleşmiştir. İthalatın madde grupları bazında özel ve kamu dağılımı incelendiğinde özel 1991 yılının Ocak-Eylül dönemindeki 5,394 milyon dolarlık dış ticaret açığının 4,119 milyon dolarlık kısmı kamu sektörünün açığından kaynaklanmaktadır. Geçen yıldan beri dış ticaret açığı vermeye başlayan özel sektörün açığı ise 4,119 milyon dolardır.

Özel sektör tüketim malları ve hammadde ithalatının azaldığı görülmektedir. Bu dönemde özel sektör yalnız yatırım malları ithalatını artırmıştır. Kamu ithalatı içinde ise hammadde ithalatı azalırken, yatırım malları ve tüketim malları ithalatı artmıştır.

8. TURİZM GELİR VE GİDERİ

Körfez Krizi gelişmekte olan Türk turizm sektörünü olumsuz etkilemiştir. 1991 yılının ilk sekiz aylık dönemi verilerine göre turizm gelirlerinin yavaşladığı dikkati çekmektedir. Söz konusu dönemde turizm gelirleri yüzde 22.7 azalarak 1,629 milyon dolara inmiştir.

TURİZM GELİR VE GİDERİ (Milyon \$)

	1988	1989	1990	Ocak-Ağustos		Artış (%)
				1990	1991	
GELİR	2,355	2,557	3,225	2,108	1,629	-22.7
GİDER	358	565	520	339	338	-0.3
FARK	1,997	1,992	2,705	1,769	1,291	-27.0

Kaynak: DPT

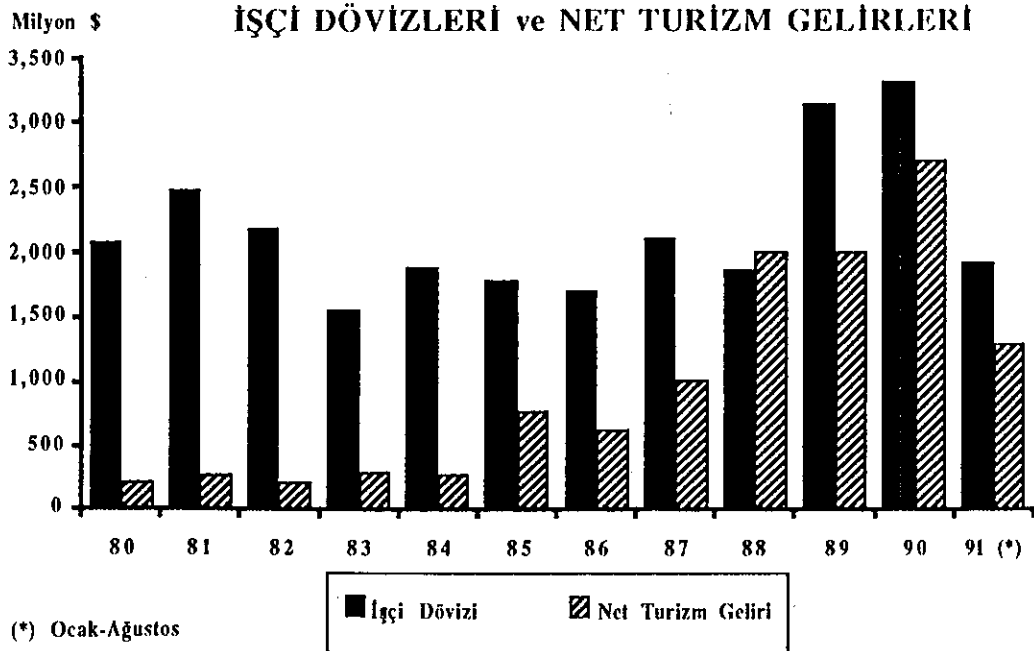
1991 yılının ilk sekiz ayında Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı 4.7 milyon kişiye ulaşmıştır. Bu seneye ilişkin verilerde ülkemize gelen yabancıların milliyetler itibariyle dağılımının büyük ölçüde değiştiği dikkati çekmektedir. Ülkemizi ziyaret eden yabancı turistler arasında ilk sırayı bu seneye dek Batı Almanlar almakta iken 1991'de Bulgarların arkasından yüzde 15.6 ile ikinci sıraya düşmüşlerdir. 1991 Ekim sonu itibariyle Bulgaristan kökenliler ülkemize gelen yabancıların yüzde 16'sını oluşturmuşlardır. Onları sırasıyla Sovyetler Birliği, Romanya ve İran vatandaşları izlemektedir. 1991 Ekim sonuna dek ülkemizi ziyaret eden yabancıların yarısını Doğu Avrupa kökenliler oluşturmuştur.

TÜRKİYE'YE GELEN YABANCILAR

	1988	1989	1990	1991 (*)
SSCB	22,013	43,369	223,213	551,733
Romanya	16,067	13,223	377,275	407,091
Çekoslavya	8,199	11,942	66,225	183,484
Yunanistan	359,863	233,489	227,284	115,803
Yugoslavya	257,478	152,529	325,682	139,123
Suriye	71,298	75,255	112,796	97,403
Polonya	138,589	154,397	206,639	162,272
Macaristan	43,805	149,347	172,356	139,989
İtalya	134,579	144,621	158,177	56,749
İran	193,562	205,399	253,422	221,788
İngiltere	454,568	393,021	152,616	181,475
Hollanda	78,476	102,904	150,413	102,467
Fransa	231,729	268,185	310,695	109,256
Bulgaristan	9,098	15,626	72,711	754,131
B. Almanya	740,858	859,130	970,795	737,682
Avusturya	111,014	145,956	195,235	96,375
ABD	152,179	187,012	205,715	71,140
Diğer	1,149,352	1,303,746	1,192,775	589,506
TOPLAM	4,172,727	4,459,151	5,374,024	4,717,467

(*) Ekim sonu itibariyle

Kaynak: DPT

9. İŞÇİ DÖVİZLERİ

1991 yılı işçi dövizleri açısından da kötü bir yıl olmuştur. Mart ayından itibaren işçi dövizleri bir önceki yılın aynı ayına göre düşmeye başlamış, bu yılın ilk sekiz ayında ise bir önceki döneme göre yüzde 9 azalmıştır.

İŞÇİ DÖVİZLERİ (Milyon \$)

	1988	1989	1990	1991 (*)	Değişim (%)		
					89/88	90/89	91/90
Ocak	96	190	187	222	97.9	-1.6	18.7
Şubat	96	236	213	219	145.8	-9.7	2.8
Mart	105	190	240	236	81.0	26.3	-1.7
Nisan	137	172	224	200	25.5	30.2	-10.7
Mayıs	158	185	272	224	17.1	47.0	-17.6
Haziran	133	243	282	213	82.7	16.0	-24.5
Temmuz	172	319	334	306	85.5	4.7	-8.4
Ağustos	225	424	363	305	88.4	-14.4	-16.0
Eylül	172	374	359		117.4	-4.0	
Ekim	170	315	301		85.3	-4.4	
Kasım	187	232	262		24.1	12.9	
Aralık	214	258	288		20.6	11.6	
K Ü M Ü L A T İ F							
Ocak	96	190	187	222	97.9	-1.6	18.7
Şubat	192	426	400	441	121.9	-6.1	10.3
Mart	297	616	640	677	107.4	3.9	5.8
Nisan	434	788	864	877	81.6	9.6	1.5
Mayıs	592	973	1,136	1,101	64.4	16.8	-3.1
Haziran	725	1,216	1,418	1,314	67.7	16.6	-7.3
Temmuz	897	1,535	1,752	1,620	71.1	14.1	-7.5
Ağustos	1,122	1,959	2,115	1,925	74.6	8.0	-9.0
Eylül	1,294	2,333	2,474		80.3	6.0	
Ekim	1,464	2,648	2,775		80.9	4.8	
Kasım	1,651	2,880	3,037		74.4	5.5	
Aralık	1,865	3,138	3,325		68.3	6.0	

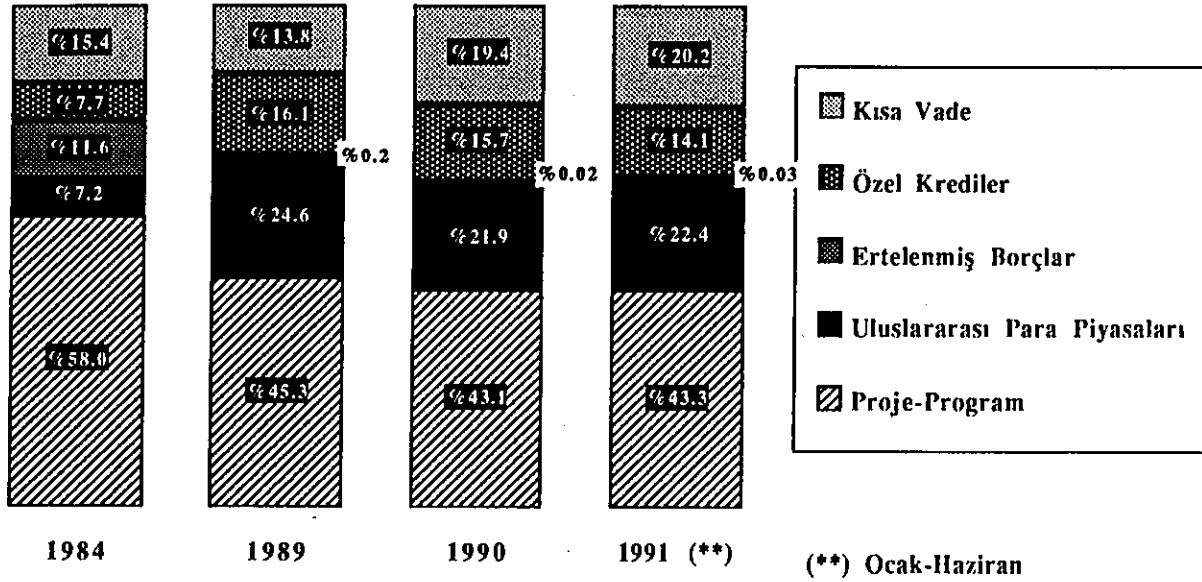
(*) Geçici

Kaynak: DPT

10. DIŞ BORÇLAR

Yılın ilk sekiz ayında 4,938 milyon dolar dış borç ödemesi yapılmıştır. Bu miktarın 2,647 milyon doları anapara, 2,291 milyon doları dış borç faizi olarak ödenmiştir.

DIŞ BORÇLARIN DAĞILIMI

1984 yılsonu itibariyle Türkiye'nin toplam dış borçları 20.7 milyar dolar idi. Orta ve uzun vadeli borçların tutarı 17.5 milyar dolar (yüzde 84.6), kısa vadeli borçların tutarı ise 3.2 milyar dolar (yüzde 15.4) olarak gerçekleşmişti. 1991 Haziran sonu itibariyle dış borçlar, 1984 yılına göre yüzde 111.3 artarak 43.7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Dış borçlar aradan geçen yedi yılda 22.9 milyar dolar artmıştır. Yüzde 99.3 artan orta ve uzun vadeli borçların toplam içindeki payı 79.8'e düşmüştü; buna karşılık, kısa vadeli borçların payı 20.2'ye yükselmiştir.

1987 yılı sonunda 40.2 milyar dolar, 1988 yılı sonunda 40.7 milyar dolar, 1989 yılı sonunda 41.0 milyar dolar, 1990 yılı sonunda ise 49.0 milyar dolar olan toplam borçlar, 1991 yılı Haziran sonunda 43.6 milyar dolara inmiştir. 5.4 milyar dolarlık bu azalmanın 3.81 milyar dolarlık kısmı ABD dolarının diğer para birimleri karşısında değer kazanması sonucu oluşan kur farklılıklarından kaynaklanmıştır.

DIŞ BORÇLAR
(Milyon \$)

	1984		1991 (*)		
	Tutar	Pay (%)	Tutar	Pay (%)	Değişim (%)
Orta-Uzun Vade	17,479	84.6	34,830	79.8	99.3
- Proje-Program	11,897	57.6	18,963	43.4	59.4
- Uluslararası Para Piyasaları	1,487	7.2	9,802	22.5	559.2
- Ertelenmiş Borçlar	2,404	11.6	11	0.0	-99.5
- Özel Krediler	1,691	8.2	6,154	14.1	263.9
Kısa Vade	3,180	15.4	8,822	20.2	177.4
TOPLAM	20,659	100.0	43,652	100.0	111.3

(*) Haziran sonu itibariyle

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

DIŞ BORÇ ÖDEMELERİ
(Milyon \$)

	1990			1991		
	Anapara	Faiz	Toplam	Anapara	Faiz	Toplam
Ocak	427	164	591	378	216	594
Şubat	222	273	495	255	322	577
Mart	355	284	639	481	385	866
Nisan	339	285	624	340	258	598
Mayıs	242	204	446	278	338	616
Haziran	409	203	612	176	222	398
Temmuz	371	292	663	456	259	715
Ağustos	199	282	481	283	291	574
Eylül	358	313	671			
Ekim	412	308	720			
Kasım	298	291	589			
Aralık	306	359	665			
TOPLAM	3,938	3,258	7,196	2,647	2,291	4,938
IMF'ye Ödeme			53			0
GENEL TOPLAM			7,249			4,938

Kaynak: TCMB

DIŞ BORÇLAR
(Milyon \$)

	1988	1989	1990	1991 (*)
TOPLAM BORÇ	40,722	41,751	49,032	43,652
A. VADESİNE GÖRE				
1. Orta ve Uzun Vade	34,305	36,006	39,532	34,830
2. Kısa Vade	6,417	5,745	9,500	8,822
B. BORÇLULARA GÖRE				
1. Orta ve Uzun Vade	34,305	36,006	39,532	34,830
a. Konsolide Bütçe	20,746	21,213	23,657	21,465
- Hazine Borçları	11,756	12,230	13,216	12,203
- Katma Bütçe	3,480	3,333	3,646	3,284
- Devirli Krediler	5,510	5,650	6,795	5,978
b. Diğer Kamu Sektörü	12,034	13,187	14,077	11,672
- Merkez Bankası	6,546	6,975	7,321	5,577
- KİT	3,988	4,392	4,785	4,294
- Mahalli İdareler	512	998	1,032	961
- FON'lar	988	822	939	840
c. Özel Sektör	1,525	1,606	1,798	1,693
2. Kısa Vade	6,417	5,745	9,500	8,822
- Merkez Bankası	1,830	799	855	515
- Ticari Bankalar	2,767	3,118	5,373	5,217
- Diğer Sektörler	1,820	1,828	3,272	3,090
C. ALACAKLILARA GÖRE				
1. Orta ve Uzun Vade	34,305	36,006	39,535	34,930
- Uluslararası Kuruluşlar	9,192	8,740	9,564	8,531
- İkili Anlaşmalar	11,382	11,431	12,984	11,763
- Ticari Bankalar	8,891	10,269	10,720	9,802
- Özel Alacaklılar	4,840	5,566	6,267	4,834
2. Kısa Vade	6,417	5,745	9,500	8,822
- Ticari Bankalar	2,950	1,841	3,845	4,781
- Özel Kesim Kredileri	3,467	3,904	5,655	4,041
D. KREDİ TÜRLERİNE GÖRE				
1. Orta ve Uzun Vade	34,305	36,006	39,535	34,930
a. Kamu Sektörü	28,503	29,264	31,848	28,776
- Proje-Program Kredileri	19,495	18,929	21,116	18,963
- Uluslararası Para Piyasa.	8,505	10,269	10,720	9,802
- Ertelenmiş Borçlar	503	66	12	11
- DÇM'ler	329	0	0	0
- Banker Kredileri	57	0	0	0
- Garantisiz Ticari Borçlar	117	66	12	11
b. Özel Sektör	5,802	6,742	7,687	6,154
2. Kısa Vade	6,417	5,745	9,500	8,822
a. Krediler	3,984	2,950	5,524	6,229
- Banker Kredileri	914	35	51	0
- Muhabir Açıkları	168	30	24	14
- Kabul Kredileri	903	891	1,386	1,346
- Pre-finansman Kredileri	131	218	146	102
- Döviz Kredileri (Banka)	1,082	1,057	2,093	3,120
- Döviz Kredileri (Firma)	786	719	1,740	1,642
- Diğer	0	0	84	5
b. Mevduatlar	2,433	2,795	3,976	2,593
- DÇM'ler	1	1	1	1
- Döviz Tevdiat Hesapları	1,685	2,061	3,280	2,097
- Dresdner Bank Hesabı	747	733	695	495

(*) Haziran sonu itibarıyla

Kaynak: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

11. ÖDEMELER DENGESİ

Cari işlemler dengesinde 1988 yılı ortalarından itibaren iyileşme eğilimi başlamış, cari işlemler fazlası Mart 1989'da en yüksek seviyeye çıkarak 12 aylık kümülatif temelde 2.3 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak, 1990 başından itibaren bu eğilim tersine dönmüş ve yıl sonunda cari işlemler hesabı yaklaşık 2.6 milyar dolar açık vermiştir. Bu gelişmedeki ana etkenlerden biri, dış ticaret açığının hızla artmaya başlamasıdır.

Yıl başında 2.37 milyar dolar olarak planlanan, yıl içinde yapılan revizyonla 1.39 milyar dolara çekilen cari işlemler açığının 1991 sonunda yalnız 35 milyon dolar olması bekleniyor.

Yılın ilk sekiz ayında döviz gelirleri yüzde 15.5 artmış, harcamalar ise binde 9 azalmıştır. Böylece 1991 yılı Ağustos ayı sonu itibariyle cari işlemler dengesi 521 milyon dolar fazla vermiştir. İşçi döviz girişi ve turizm gelirleri Körfez krizinin etkisiyle beklenen değerlerin altında gerçekleşmiştir. Buna rağmen ithalatın azalan buğday ve ham petrol faturasının etkisiyle tahmin edilenin altında gerçekleşmesi ve ihracattaki artış cari işlemler fazlalığında etken olmuşlardır. Körfez yardımlarının da devreye girmesiyle 1991 yılında döviz dengesi tahminin üstünde olumlu gelişme göstermiştir.

Ancak cari işlemler açığının kapatılmasında esas olarak karşılıksız transferlerdeki artış etkili olmuştur. Körfez krizi nedeniyle sağlanan yardımların etkisiyle karşılıksız transferler 1991'in ilk sekiz ayında 1990 yılının aynı dönemine oranla 1.04 milyar dolar artarak 3.45 milyar dolara ulaşmıştır.

12. YABANCI SERMAYE

Ülkeye girmesine izin verilen yabancı sermaye miktarı 1991'de de artma eğilimini sürdürmüştür. Yılın ilk on ayında 739 yabancı sermayeli firmaya Türkiye'ye girme izni verilmiştir. Bu firmalar beraberlerinde 1,592 milyon dolarlık sermaye getirmişlerdir. Böylece, ülkeye girişine izin verilen yabancı sermaye tutarı 1991 Ekim sonu itibariyle 8 milyar dolara ulaşmıştır.

Yabancı sermayeli kuruluşlardaki mevcut yabancı sermayenin yüzde 50'ye yakın bir bölümü Almanya, İngiltere, ABD ve İsviçre kökenlidir. Yabancı sermayeli kuruluşların turizm, ticaret, bankacılık, kimya sanayi, taşıt araçları ve elektronik sektörlerinde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir.

Bu yılın ilk 10 ayında ABD kökenli firmalar 342 milyon dolarlık yabancı sermaye izni almışlardır. ABD'yi, 262 milyon dolarla Hollanda ve 183 milyon dolarla İtalya izlemiştir. Söz konusu dönemde en yoğun sermaye girişi turizm sektöründe gerçekleşmiş; tütün, ticaret, bankacılık, kimya sanayii ile gıda da yüksek yabancı

sermaye girişi gerçekleşen sektörler olarak dikkati çekmiştir. Ocak-Ekim döneminde Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin yüzde 44.9'u yeni yatırım, yüzde 40.7'si sermaye arttırımıdır.

**6224 ve 1567 SAYILI KANUNLARA
İLİşKİN 86/10353 SAYILI KARARA GÖRE TÜRKİYE'YE
GİRMESİNE İZİN VERİLEN YABANCI SERMAYE**

	Firma Sayısı	İzin Verilen (Milyon \$)	Kümülatif (Milyon \$)
1979 ncesi			234.9
1979	91	-6.4	228.5
1980	100	97.0	325.5
1981	338	337.5	663.0
1982	167	167.0	830.0
1983	103	102.7	932.7
1984	271	271.4	1,204.1
1985	235	234.5	1,438.6
1986	364	364.0	1,802.6
1987	537	536.5	2,339.1
1988	825	824.5	3,163.6
1989	990	1,470.5	4,634.1
1990	943	1,784.0	6,418.1
1991 (*)	739	1,591.7	8,009.8

(*) Ekim sonu itibariyle

Kaynak: DPT

Ekim ayı sonu itibariyle, Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı sermayeli firmaların sayısı 2003'e yükselmiştir. Mevcut yabancı sermaye 5,308 milyar TL ile yabancı sermayeli şirketlerin toplam sermayelerinin yüzde 47.9'unu oluşturmaktadır.

ÖDEMELER DENGESİ
(Milyon \$)

	1988	1989	1990	1991 (*)
A. CARİ İŞLEMLER DENGESİ	1,596	961	-2,611	521
1. Dış Ticaret Dengesi	-1,777	-4,219	-9,554	-4,629
a. İhracat (FOB)	11,929	11,780	13,026	8,396
- İhracat (FOB)	11,662	11,625	12,960	8,345
- Transit Ticaret	267	155	66	51
b. İthalat	-13,706	-15,999	-22,580	-13,025
- İthalat (CIF)	-14,335	-15,792	-22,302	-13,146
- Altın İthalatı	-32	-1,058	-1,532	-630
- Transit Ticaret	-161	-76	-45	-45
- Navlun-Sigorta	822	927	1,299	796
2. Görünmeyenler Dengesi	1,214	1,622	2,437	1,693
a. Görünmeyen Gelirler	6,026	7,098	8,933	6,067
- Turizm	2,355	2,557	3,225	1,629
- Diğer	3,671	4,541	5,708	4,438
b. Görünmeyen Harcamalar	-4,812	-5,476	-6,496	-4,374
- Turizm	-358	-565	-520	-338
- Dış Borç Faizi	-2,799	-2,907	-3,264	-2,291
- Diğer	-1,655	-2,004	-2,712	-1,745
3. Karşılıksız Transferler	2,159	3,558	4,506	3,457
a. Özel Gelirler	1,846	3,171	3,374	1,924
- İşçi Dövizleri	1,776	3,040	3,246	1,887
- Bedelsiz İthalat	70	108	128	37
- Göçmen Transferleri	0	23	0	0
b. Özel Giderler	-19	-36	-25	-12
c. Resmi Transfer	332	423	1,157	1,545
B. SERMAYE HAREKETLERİ	-958	780	3,966	-2,397
1. Özel Yabancı Sermaye	354	663	713	437
2. Portföy Yatırımları	1,178	1,586	547	322
3. Uzun Vadeli Sermaye	-209	-885	-294	-810
- Kredi Kullanımı	3,124	2,620	3,595	2,343
- Dresdner	594	518	49	-506
- Dış Borç Anapara	-3,927	-4,023	-3,938	-2,647
4. Kısa Vadeli Sermaye	-2,281	-584	3,000	-2,346
- Varlıklar	-1,428	371	-409	-2,037
- Yükümlülükler	-853	-955	3,409	-309
C. NET HATA VE NOKSAN	515	971	-411	1,126
D. ÖDEMELER DENGESİ FİNANSMANI	0	0	0	0
E. KARŞILIK KALEMLERİ	-263	50	364	-275
F. REZERV HAREKETLERİ	-890	-2,762	-1,308	1,025
- IMF	-469	-252	-53	0
- Resmi Rezervler	-421	-2,510	-1,255	1,025

(*) Ocak-Ağustos

Kaynak: TC Merkez Bankası

**TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN YABANCI SERMAYELİ
KURULUŞLARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI**
(Ekim 1991 itibariyle, Milyar TL)

ÜLKELER	FİRMA SAYISI	MEVCUT YABANCI SERMAYE	TOPLAM YAB. SER. PAYI (%)	ŞİRKETLERİN TOPLAM SERMAYESİ	TOP.SER. İÇİNDEKİ PAYI (%)
ABD	148	621.4	11.7	1,030.7	60.3
Afganistan	2	0.3	0.01	0.4	67.8
Avustralya	2	0.6	0.01	0.6	99.8
Avusturya	41	28.9	0.5	49.5	58.3
BAE	11	27.2	0.5	43.9	61.9
Bahreyn	4	8.6	0.2	9.7	88.3
Belçika	24	47.1	0.9	87.9	53.6
Bermuda	1	0.2	0.00	0.2	100.0
Bulgaristan	3	1.5	0.03	3.4	44.6
Cayman Adaları	5	12.9	0.2	18.8	68.7
Cezayir	2	4.1	0.1	8.1	50.4
Çin	5	1.4	0.03	1.5	96.5
Danimarka	15	56.0	1.1	71.0	78.8
F. Almanya	357	590.7	11.1	1,597.9	37.0
Finlandiya	10	7.0	0.1	15.8	44.4
Fransa	94	389.5	7.3	681.3	57.2
Güney Kore	6	19.1	0.4	42.8	44.7
Hollanda	83	492.4	9.3	755.3	65.2
Hong Kong	5	3.5	0.1	4.7	73.8
I.F.C.	2	35.2	0.7	472.2	7.5
Irak	25	18.0	0.3	39.4	45.6
İ.K.B.	10	7.2	0.1	204.8	3.5
İngiltere	161	795.3	15.0	1,056.9	75.3
İran	192	38.9	0.7	43.4	89.7
İrlanda	3	4.4	0.08	8.9	49.2
İspanya	12	39.3	0.7	69.8	56.3
İsrail	11	2.0	0.04	5.9	33.1
İsveç	20	59.4	1.1	76.4	77.7
İsviçre	137	560.3	10.6	1,511.5	37.1
İtalya	59	315.0	5.9	557.6	56.5
Japonya	32	451.5	8.5	858.5	52.6
Kanada	9	29.7	0.6	200.4	14.8
Karma	151	0.0		0.0	
Katar	5	27.0	0.5	53.5	50.5
KKTC	20	15.7	0.3	18.0	87.3
Kuveyt	7	24.2	0.5	42.8	56.5
Liberya	3	17.8	0.3	20.0	88.9
Libya	13	84.1	1.6	175.2	48.0
Liechtenstein	8	26.2	0.5	27.1	96.8
Lübnan	38	10.4	0.2	12.9	80.5
Lüksemburg	13	68.0	1.3	204.2	33.3
Mısır	4	3.4	0.1	4.0	84.3
Norveç	7	9.9	0.19	12.4	79.5
Pakistan	9	6.3	0.1	6.5	96.8
Panama	7	24.0	0.5	84.2	28.5
Suriye	93	15.4	0.3	19.7	77.9
Suudi Arabistan	47	114.3	2.2	287.7	39.7
Ürdün	26	4.6	0.1	6.4	71.6
Yugoslavya	9	4.0	0.1	9.3	43.3
Yunanistan	12	5.1	0.10	5.7	89.0
Diğer*	40	179.3	3.4	549.8	32.6
TOPLAM	2003	5,308.2	100.0	11,068.7	48.0

Kaynak: DPT

* Diğer karma yabancı sermayeli şirketlerin sermayeleri dahildir.

**TÜRKİYE'DE FAALİYETTE BULUNAN FİRMALARIN
SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI**
(Ekim 1991 itibariyle, Milyar TL)

SEKTÖRLER	FİRMA SAYISI	MEVCUT YABANCI SERMAYE	TOPLAM YAB. SER. PAYI yüzde	ŞİRKETLERİN TOPLAM SERMAYESİ	TOP.SER. İÇİNDEKİ PAYI yüzde
İMALAT SANAYİ	572	2,576.2	48.5	5,918.6	43.5
- Gıda ve İçki Sanayi	74	301.9	5.7	492.4	61.3
- Tütün Sanayi	4	21.7	0.4	33.4	64.9
- İplik, Dokuma, Örme	31	75.8	1.4	212.5	35.7
- Hazır Giyim	64	53.4	1.0	160.6	33.3
- Deri ve Deri Mamülleri	13	5.1	0.1	6.8	74.9
- Orman Ürünleri	9	7.3	0.1	10.4	70.3
- Kağıt Sanayi	13	64.9	1.2	129.3	50.2
- Basım-Yayın	7	61.5	1.2	72.7	84.6
- Kimya	74	439.1	8.3	641.1	68.5
- Plastik	23	37.5	0.7	78.9	47.6
- Lastik	7	107.5	2.0	246.5	43.6
- Gübre	2	11.1	0.2	20.1	55.2
- Seramik	11	26.5	0.5	61.2	43.4
- Cam	7	30.0	0.6	301.9	9.9
- Çimento	10	71.8	1.4	98.2	73.1
- Demir-Çelik	11	198.0	3.7	1,046.6	18.9
- Demirdışı Metal	10	8.4	0.2	102.8	8.2
- Madeni Eşya	25	37.5	0.7	56.6	66.3
- Makinalar	61	125.9	2.4	357.8	35.2
- Elektronik	31	246.6	4.6	375.6	65.7
- Taşıt Araçları ve Yan Sanayii	36	526.2	9.9	1,193.6	44.1
- Ölçü Kont. Opt.	8	38.1	0.7	70.7	53.9
- Uçak Sanayi	2	13.6	0.3	27.8	49.0
- Diğer	39	66.6	1.3	121.3	54.9
TARIM	58	241.1	4.5	295.4	81.6
MADENCİLİK	33	125.2	2.4	156.6	79.9
HİZMETLER	1340	2,365.9	44.6	4,698.1	50.4
- Ticaret	751	345.6	6.5	693.6	49.8
- Turizm	221	846.8	16.0	2,008.0	42.2
- Bankacılık	35	573.0	10.8	1,124.8	50.9
- Finansman Kurumları	16	242.7	4.6	270.7	89.7
- Sigortacılık	28	122.0	2.3	266.6	45.8
- İnşaat	23	14.7	0.3	31.5	46.6
- Kara Taşımacılığı	14	2.6	0.0	5.2	49.5
- Deniz Taşımacılığı	11	30.2	0.6	47.0	64.4
- Hava Taşımacılığı	38	19.6	0.4	42.8	45.9
- Diğer	203	168.7	3.2	208.0	81.1
TOPLAM	2003	5,308.3	100.0	11,068.7	48.0

Kaynak: DPT

13. ULUSLARARASI REZERVLER

Türkiye'nin brüt uluslararası rezervleri 22 Kasım itibariyle 12,926 milyon dolara ulaşmıştır. Bu tutar şimdiye kadarki en yüksek seviyeyi ifade etmektedir.

Uluslararası rezervler, 1991 yılı boyunca yükselme eğiliminde olmuş ve Kasım 1991 itibariyle 1990 yıl sonuna göre yüzde 13.3 oranında artış göstermiştir.

ULUSLARARASI REZERVLER (Milyon \$)

	DÖVİZ			ALTIN	TOPLAM REZERV
	MERKEZ BANKASI	TİCARİ BANKALAR	TOPLAM		
1988	2,307	2,921	5,228	1,368	6,596
1989	4,831	3,128	7,959	1,354	9,313
1990	5,972	3,971	9,943	1,468	11,411
1991					
Ocak	4,694	3,574	8,268	1,467	9,735
Şubat	4,167	3,893	8,060	1,467	9,528
Mart	3,717	4,534	8,251	1,479	9,730
Nisan	4,146	4,249	8,395	1,468	9,863
Mayıs	4,553	4,453	9,006	1,468	10,474
Haziran	5,052	4,412	9,464	1,468	10,932
Temmuz	4,966	4,687	9,653	1,481	11,134
Ağustos	4,911	5,306	10,217	1,504	11,721
Eylül	4,957	5,989	10,946	1,505	12,451
Ekim	4,510	5,985	10,495	1,493	11,988
Kasım	4,918	6,527	11,445	1,481	12,926
(%) Değişim					
91/90	23.6	26.9	24.9	8.4	22.5
11 aylık	-17.7	64.4	15.1	0.9	13.3

Kaynak:DPT

ULUSLARASI REZERVLER

	Yıl Sonu Uluslararası Rezervler (1)	Aylık Ortalama İthalat (2)	Rezerv / İthalat (1)/(2)
1981	1,726	744	2.3
1982	2,028	737	2.8
1983	2,253	770	2.9
1984	3,899	896	4.4
1985	3,655	945	3.9
1986	4,424	925	4.8
1987	5,494	1,182	4.6
1988	6,596	1,195	5.5
1989	9,313	1,316	7.1
1990	11,411	1,859	6.1
1991*	11,988	1,676	7.2

* Ekim sonu itibariyle
Kaynak:DPT

İlk onbir aylık dönemde Merkez Bankası,döviz rezervleri yüzde 17.7 azılırken ticari bankaların döviz rezervleri yüzde 64.4, altın rezervleri ise binde 9 oranında artmıştır.

Rezervlerdeki bu artışla beraber Ekim sonu itibariyle Türkiye yedi aylık ithalatı karşılayabilecek rezervlere sahip olmuştur.Bu şimdiye kadar ulaşılan en yüksek orandır. Daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında rezervlerin ithalatı karşılama oranının 1980'den itibaren süratle yükselmekte olduğu görülmektedir. Ancak rezervlerde, özellikle son yıllardaki artışın ardında spekülatif amaçlarla Türkiye'ye akan kısa vadeli sermaye etkili olmuştur.

14. DÖVİZ KURLARI

1991 Aralık sonu itibariyle TL Japon Yeni karşısında yüzde 87.5 oranında değer kaybetmiştir. TL, ABD Doları karşısında yüzde 72.9, Fransız Frankı karşısında yüzde 70.4, Belçika Frankı karşısında yüzde 71.8, Alman Markı karşısında yüzde 71.2, İngiliz Sterlini karşısında yüzde 69, İsviçre Frankı karşısında ise yüzde 64.1 oranında değer kaybetmiştir.

AYLIK ORTALAMA DÖVİZ KURLARI
(TL)

	ABD DOLARI	STERLİN	B.ALMAN MARKI	FRANSIZ FRANKI	İSVİÇRE FRANKI	BELÇİKA FRANKI	JAPON YENİ
1989	2,120.8	3,467.3	1,130.0	333.2	1,298.3	54.0	15.4
Ocak	1,848.1	3,287.3	1,011.5	296.8	1,189.9	48.3	14.6
Şubat	1,909.2	3,355.3	1,031.2	303.0	1,213.4	49.3	15.0
Mart	1,978.1	3,398.6	1,061.3	313.3	1,234.1	50.7	15.2
Nisan	2,054.6	3,492.5	1,097.6	324.8	1,246.5	52.5	15.6
Mayıs	2,067.4	3,387.2	1,066.4	315.5	1,200.6	51.0	15.1
Haziran	2,115.9	3,292.2	1,068.4	315.1	1,238.3	51.1	14.7
Temmuz	2,139.5	3,464.4	1,128.1	333.0	1,311.3	53.9	15.2
Ağustos	2,185.6	3,487.5	1,134.3	336.0	1,316.8	54.3	15.5
Eylül	2,240.5	3,486.8	1,144.5	339.2	1,325.1	54.7	15.4
Ekim	2,275.8	3,617.6	1,218.2	359.1	1,394.8	58.1	16.0
Kasım	2,312.3	3,637.3	1,261.1	371.1	1,427.2	60.1	16.1
Aralık	2,309.6	3,692.1	1,329.3	389.2	1,474.7	63.3	16.1
1990	2,607.6	4,669.8	1,620.6	481.3	1,892.8	78.5	18.2
Ocak	2,328.5	3,840.7	1,376.7	404.6	1,536.1	65.7	16.1
Şubat	2,377.6	4,029.4	1,417.0	417.5	1,596.5	67.9	16.4
Mart	2,452.7	3,992.8	1,439.4	426.6	1,625.7	69.4	16.1
Nisan	2,502.7	4,100.0	1,482.0	441.4	1,677.7	71.7	15.8
Mayıs	2,547.5	4,274.4	1,533.1	455.0	1,795.6	74.4	16.6
Haziran	2,626.4	4,480.8	1,557.9	463.2	1,841.2	75.8	17.1
Temmuz	2,662.2	4,777.8	1,617.8	482.5	1,904.2	78.7	17.8
Ağustos	2,677.3	5,088.3	1,704.0	508.4	2,046.5	83.0	18.2
Eylül	2,715.8	5,106.5	1,729.6	516.6	2,080.2	84.2	19.5
Ekim	2,739.7	5,327.3	1,795.3	536.6	2,139.1	87.3	21.1
Kasım	2,773.8	5,449.3	1,865.3	554.7	2,208.9	90.5	21.6
Aralık	2,871.1	5,522.7	1,914.6	564.2	2,241.2	92.6	21.5
1991							
Ocak	2,987.7	5,773.9	1,978.1	582.7	2,349.1	96.1	18.2
Şubat	3,131.4	6,161.8	2,117.5	622.4	2,476.6	102.9	24.0
Mart	3,527.0	6,452.8	2,199.9	646.7	2,549.3	106.8	25.8
Nisan	3,794.5	6,650.5	2,229.8	659.9	2,640.2	108.5	27.7
Mayıs	3,933.3	6,861.1	2,313.6	683.0	2,733.0	112.5	28.8
Haziran	4,227.0	6,986.4	2,373.9	700.0	2,772.2	115.4	30.3
Temmuz	4,373.1	7,215.9	2,446.7	721.2	2,825.3	118.9	31.7
Ağustos	4,507.8	7,587.8	2,584.3	760.7	2,962.7	125.6	33.0
Eylül	4,647.4	7,994.6	2,729.7	802.6	3,123.0	132.6	34.5
Ekim	4,842.9	8,345.3	2,865.8	841.0	3,277.4	139.2	37.1

Kaynak: DPT, TCMB

EK I

TÜSİAD 1992 TAHMİNLERİ

Ekonominin kısa dönemli yönetimi serbest piyasa ekonomisi kurulma çabalarıyla daha da önem kazanmıştır. Bu ihtiyaca karşılık verebilmek için TÜSİAD'da 1985 yılında kısa dönem modeli üzerinde çalışmalar başlamış ve bulgular "Türk Ekonomisinin Üç Aylık Ekonometrik Modeli, 1981 I-1986 IV" adlı yayında sunulmuştur. Burada Kısa Dönem Modeli'ne dayalı özet bulgular sunulmaktadır.

1992 yılında tarım sektöründe yüzde 3.1, sanayide ve hizmetlerde yüzde 4.8 reel büyüme tahmin edilmektedir. Bunlara bağlı olarak GSMH'nın reel olarak yüzde 4.4 büyümesi beklenmektedir.

1992'de yatırımlardaki reel büyüme yüzde 4.3, toplam tüketimdeki büyüme ise yüzde 4.5 olacaktır.

1992 yılında ihracatın 1991 yılındaki hızını koruyacağı ve 14.5 milyar dolara yaklaşacağı tahmin edilmektedir. İthalatın 22.0 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Türk lirasının dolar karşısındaki değer kaybının devam etmesi ve doların 1992 yılı sonunda 8,150 TL, 1992 yılı ortalamasının ise 6,900 TL olması beklenmektedir.

Enflasyon oranının, GSMH deflatörü olarak 1992'de yüzde 55.4 olması öngörülmektedir.

TÜSİAD 1992 TAHMİNLERİ

	<u>1992</u>
Tarım (%)	3.1
Sanayi (%)	4.8
Hizmetler (%)	4.8
GSMH (%)	4.4
Toplam Sabit Sermaye Yatırımları (%)	4.3
Toplam Tüketim (%)	4.5
Enflasyon Oranı (% , GSMH deflatörü)	55.4
İhracat (Milyar \$)	14.5
İthalat (Milyar \$)	22.0
Döviz Kuru (TL/\$)	
Yıl sonu	8,150
Ortalama	6,900

Bu bölümde yeralan tahminler Aralık 1991 tarihinde hazırlanmıştır. Ekonomide uygulanabilecek olan köklü değişikliklerin sonuçları tahminlere dahil edilememiştir.

EK II

TÜSİAD ÜYELERİ BEKLENTİ ANKETİ SONUÇLARI 1991 ARALIK

Türk ekonomisindeki gelişmeleri daha gerçekçi olarak ve yakından izleyebilmek amacıyla 1985 yılından beri TÜSİAD üyeleri arasında bir anket düzenlenmekte ve sonuçları değerlendirilmektedir. Ankete verilen cevaplarda her yıl artış gözlenmektedir. 1991 yılında anket 59 üye tarafından cevaplandırılmıştır.

TÜSİAD anket sonuçları, **geleceği tahmin** çalışmalarına büyük önem verilmekte olduğunu göstermektedir. Anketi cevaplayanların yüzde 92.7'si kuruluşlarında tahmin ile uğraşan özel grup veya kişilerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Grup büyüklüğü ortalama olarak 5 kişidir. Ankete cevap verenler arasında, geleceği tahminde en sık başvurulan yöntem, yüzde 87.5 ile **yönetici yargısı**'dır. Yüzde 73.2 ile *piyasa araştırması*, yüzde 57.1 ile *geçmiş dönem verileri ile analiz ve ekstrapolasyon*, yüzde 48.2 ile *bayi satış tahminleri* kullanılmakta olan diğer yöntemlerdir. Üyeler, kendi tahminleri yanısıra TÜSİAD gibi kuruluşların tahminlerinden de yararlandıklarını belirtmektedirler. TÜSİAD tahminlerinden yararlanma yüzdesi 78.2'dir.

GELECEĞİ TAHMİN İLE UĞRAŞAN KİŞİ SAYISI

<u>Kişi</u>	<u>Yüzde</u>
0	0.0
1-9	92.7
10+	7.3

GELECEĞİ TAHMİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

<u>Yöntem</u>	<u>Kullanan Kuruluş Yüzdesi</u>
Yönetici Yargısı	87.5
Piyasa Araştırması	73.2
Geçmiş Dönem Verileri ile İstatistiki Analiz ve Ekstrapolasyon	57.1
Bayi Satış Tahminleri	48.2
Tüketici Anketleri	30.4
Teknolojik Tahmin	25.0
Regresyon, Korelasyon	20.3
Zaman Serisi Analizi	17.9
Ekonometrik Model	16.1
Üstel Düzenleme	5.4

TAHMİNLERDE YARARLANILAN KURULUŞLAR

<u>Kuruluş</u>	<u>Yüzde</u>
TÜSIAD	78.2
Diğer	21.8

Anketi cevaplayanların yüzde 74.1'i 1992-1996 döneminin, 1987-1991 dönemine göre daha **başarılı** olmasını beklemektedirler.

1992-1996 DÖNEMİNİN 1987-1991 DÖNEMİNE KİYASLA DAHA "BAŞARILI" OLACAĞINI BEKLEYENLERİN YÜZDESİ

1992 - 1994 dönemi daha başarılı	74.1
1987 - 1991 dönemi daha başarılı	25.9

Sabit sermaye yatırımlarını olumsuz etkileyen faktörlerin başında **yüksek faiz** gelmektedir. Bunu *ekonomik istikrarsızlık* ve *politik istikrarsızlık* izlemektedir.

SABİT SERMAYE YATIRIMINI OLUMSUZ ETKİLEYEN EN ÖNEMLİ FAKTÖRLER

Yüksek faiz	47.5
Ekonomik istikrarsızlık	33.9
Politik istikrarsızlık	10.2
İç talep yetersizliği	5.0
Kredi yetersizliği	3.4

Ankete cevap veren üyelerin yüzde 60.3'üne göre 1991 yılında ekonomimizin karşı karşıya olduğu en önemli sorun **enflasyondur**. *Kamu harcamaları* yüzde 8.7 ile ikinci sırada yer almaktadır. *Eğitim - sağlık* ve *yüksek faiz* yüzde 6.9 ile üçüncü sırayı , *gelir dağılımı* ve *büyüme oranı* yüzde 5.2 ile üçüncü sırayı paylaşmaktadırlar.

1996 yılında Türkiye ekonomisinin karşı karşıya olacağı en önemli sorun olarak **işsizliği** gösteren üyelerin oranı yüzde 22.8'dir. Diğer önemli sorunların yüzde 19.3 *eğitim - sağlık* ve *teknolojik yetersizlik* olacağı beklenmektedir. En önemli bu üç sorunu yüzde 8.8 ile *gelir dağılımı*, yüzde 7.0 ile *enflasyon* izlemektedir.

EN ÖNEMLİ SORUN OLARAK GÖSTERİLME YÜZDELERİ

	<u>1991</u>	<u>1996</u>
Enflasyon	60.3	7.0
Kamu harcamaları	8.7	5.3
Eğitim, sağlık	6.9	19.3
Yüksek faiz	6.9	-
Büyüme oranı	5.2	5.3
Gelir dağılımı	5.2	8.8
İç borçlar	3.5	5.3
İşsizlik	1.7	22.8
Dış borç	1.7	-
Teknolojik yetersizlik	-	19.3
Dış ticaret açığı	-	3.5
Konut	-	1.8
Bürokrasi	-	1.8

1991 yılının en önemli üç sorunu arasında gösterilme yüzdeleri dikkate alındığında enflasyonun diğer sorunların önünde geldiği görülmektedir. 1991 yılında anketi cevaplayanların yüzde 89.7'si enflasyonu ilk üç sorun arasında göstermişlerdir.

1991 yılında en önemli üç sorun arasında gösterilme yüzdelerine göre enflasyonu, *yüksek faiz* (yüzde 46.6), *kamu harcamaları* (yüzde 37.9), *gelir dağılımı* (yüzde 27.6), *iç borçlar* (yüzde 22.4) ve *büyüme oranı* (yüzde 20.7) izlemektedir.

EN ÖNEMLİ ÜÇ SORUN ARASINDA GÖSTERİLME YÜZDELERİ

	<u>1991</u>
Enflasyon	89.7
Yüksek Faiz	46.6
Kamu Harcamaları	37.9
Gelir Dağılımı	27.6
İç Borçlar	22.4
Büyüme Oranı	20.7
Eğitim, Sağlık	19.0
İşsizlik	13.8
Dış Ticaret Açığı	8.6
Dış Borç	5.2
Teknolojik yetersizlik	5.2
Bürokrasi	1.7
Konut	1.7

Ankete cevap veren üyelerin yüzde 41.2'si 1990 yılı ortalama stoklarının bir önceki yıla göre fazla olduğunu bildirmişlerdir. Üyelerin yüzde 34'ü 1991 yılı stoklarının 1990 yılı stokları ile aynı düzeyde olacağı, diğer yüzde 34'ü ise 1991 yılı stoklarının 1990 yılı stokları üzerinde bir düzeyde gerçekleşeceği beklentisine sahiptirler.

Gerek toplam siparişlerin gerekse yurtdışı siparişlerin, 1990 yılında bir önceki yıla göre arttığı belirtilmiş ve bu artışın 1991 ve 1992'de de süreceği tahmin edilmiştir.

Anketi cevaplayan üyelerin üretimlerine ilişkin değerlendirmeleri, 1990'dan bu yana bir önceki yıla göre artan üretim düzeyinin, aynı trendi 1992'de de sürdüreceğine işaret etmektedir.

Ankete cevap veren üyelerin yaklaşık yüzde 55'i, ürünlerinin fiyat düzeyinde bir önceki yıla oranla artış olduğunu belirtmişlerdir.

ORTALAMA STOKLAR

(%)

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>
Bir önceki yıla göre fazla	41.2	34.0	42.0
Aynı	33.3	34.0	40.0
Bir önceki yılki seviyenin altında	21.6	30.2	14.0
Yok	3.9	1.9	4.0

TOPLAM SİPARİSLER

(%)

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>
Bir önceki yıla göre fazla	60.4	41.8	44.2
Aynı	22.6	30.9	36.5
Bir önceki yılki seviyenin altında	15.1	25.5	13.5
Yok	1.9	1.8	5.8

YURTDIŞI İPARİSLER

(%)

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>
Bir önceki yıla göre fazla	46.0	35.3	42.0
Aynı	24.0	33.3	32.0
Bir önceki yılki seviyenin altında	20.0	25.5	14.0
Yok	10.0	5.9	12.0

ÜRETİM

(%)

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>
Bir önceki yıla göre fazla	55.6	41.8	56.6
Aynı	22.2	29.1	26.4
Bir önceki yılki seviyenin altında	16.7	23.6	9.4
Cevap yok	5.6	5.5	7.6

FİYAT DÜZEYİ

(%)

	<u>1990</u>	<u>1991</u>	<u>1992</u>
Bir önceki yıla göre fazla	56.6	53.7	55.8
Aynı	24.5	25.9	19.2
Bir önceki yılki seviyenin altında	13.2	14.8	17.3
Cevap yok	5.7	5.6	7.7

Anketi cevaplayan üyelerimizin tahminlerine göre 1992 yılında GSMH büyüme oranı yüzde 5.0 olacaktır. 1992 yılında imalat sanayinin büyüme oranının yüzde 5.9 olacağı öngörülmektedir.

1991 yılında inşaat ruhsat sayılarında yüzde 5.0 düşüş tahmin edilmiştir. Ancak 1992 yılında yüzde 2.0 ve 1993 yılında yüzde 4.0 artış beklenmektedir. Sabit sermaye yatırımlarındaki büyüme oranının da 1992'de yüzde 5.0 olacağı düşünülmektedir.

1992 yılında, ihracatın ve ithalatın 15.7 ve 24.0 milyar Dolar olmaları beklenmektedir. Dış borçların ise artarak 53 milyar Dolar'a ulaşacağı öngörülmektedir.

Türk Lirasının Dolar ve Mark karşısında değer kaybının devam edeceği öngörülmektedir. 1992 yılı sonunda Doların 8,000 , Markın ise 4,800 TL olacağı düşünülmektedir.

Enflasyonun 1991 yılı sonunda yüzde 70.0 ve 1992 yılında yüzde 60.0 olması beklenmektedir. Mevduat ve kredi faizlerinde de düşme öngörülmektedir.

Ücret artışlarının 1991, 1992 ve 1993 yıllarında enflasyonun üstünde olacağı beklenmektedir.

Altın fiyatlarının 1992 yılı sonunda, enflasyonun altında değer kazanarak, 85,000 TL/gr. olması beklenmektedir.

Önümüzdeki yıllarda vergi gelirlerinde de artışlar beklenmektedir.

Para arzındaki artışların, enflasyon oranına paralel değişimler göstermesi beklenmektedir.

Vadeli mevduat artış hızının banka kredilerindeki artış hızının altında olması beklenmektedir. 1992'de banka kredilerinin yüzde 60.0, vadeli mevduatın ise 50.0 artacağı tahmin edilmektedir.

TÜRKİYE EKONOMİSİ İLE İLGİLİ BEKLENTİLER (*)

	1990	1991	1992	1993
I. GELİR/ÜRETİM/YATIRIM				
Reel Büyüme/Artış Oranları (%)				
-GSMH	9.2	3.5	5.0	6.0
-İmalat Sanayii	9.9	3.7	5.9	7.0
-İnşaat Ruhsat Sayısı	-10.6	-5.0	2.0	4.0
-Sabit Sermaye Yatırımları	8.5	3.0	5.0	6.0
II. DIŞ EKONOMİK DURUM				
İhracat (Milyar \$)	13.0	14.2	15.7	17.3
İthalat (Milyar \$)	22.3	23.0	24.0	26.0
Döviz Kuru (Yılsonu Döviz Alış)				
-TL/\$	2,951	5,300	8,000	11,608
-TL/DM	1,929	3,200	4,800	6,850
İşçi Döviz (Milyar \$)	3.2	3.0	3.4	3.5
Dış Borç (Milyar \$)	49.0	50.0	53.0	55.0
III. ÜCRET/FİYAT/FAİZ				
Enflasyon oranı (%)	60.4	70.0	60.0	50.0
1 Yıl Vadeli Mevduat Faizi (%)	58.0-64.0	72.8	60.0	52.3
Kredi Faiz Oranı (%)	60.0-75.0	84.0	74.5	60.0
Külçe Altın (gr., yılsonu)	35,563	60,000	85,000	114,000
Ortalama Ücret Artış Oranı (%)	144.7	106.0	90.0	80.0
IV. MALİYE/PARA/KREDİ				
Toplam Vergi Geliri Artışı (%)	78.0	75.0	72.5	65.0
Para Arzı (M2) Büyüme Oranı (%)	71.9	70.5	60.0	53.0
Bütçe Açığı Toplamı (Milyar TL)	11,484	25,000	22,500	16,500
Banka Kredileri Artış Oranı (%)	67.0	66.0	60.0	60.0
Vadeli Mevduat Artış Oranı (%)	43.4	52.0	50.0	45.0

(*) Ortanca değerlerdir. Anketi cevaplayanların yarısı tabloda verilenin altında, diğer yarısı ise üstünde değerler vermişlerdir. 1990 yılı değerleri gerçekleşenler, diğer yılların değerleri TÜSİAD üyelerinin tahminleridir.

1991 YILI EKONOMİK ÖNLEMLERİ

OCAK 1991

İthalat Rejimi değiştirildi. 265 çeşit madde üzerinden alınan gümrük tarifeleri ve fonlar değiştirildi. Bir çok sınai hammadde üzerinden alınan fon ve vergiler kaldırılırken, canlı hayvan, şeker ve süt tozuna uygulanan fonlar yükseltildi.

Gümrük Giriş Tarife Cetveli Uyumlulaştırılmış AT Gümrük Sistemi'ne göre düzenlendi.

Off-shore bankacılık da dahil olmak üzere serbest bölgelerde faaliyet gösteren bankaların, Türkiye'deki bankalardan ya da yurt dışında ikamet eden kişilerden aldıkları mevduat üzerinden disponibilite ve mevduat munzam karşılıkları uygulamasına tabii olmadıkları açıklandı.

Merkez Bankası kanuni karşılıklara ilişkin yasal yükümlülüklerini süresi içinde ve tam olarak yerine getirmeyen ticari bankalara yerine getirmedikleri kısım üzerinden uyguladığı cezai faiz oranını açıkladı.

Gelir vergisi mükelleflerinin özel indirim tutarları yüzde 50 yükseltildi.

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun hükümleri uyarınca, Gümrük Tarife Pozisyonu No 8466.20.90'a giren torna aynalarının Polonya ve Çekoslovakya menşeli olanları üzerinden, damping uygulamasına karşı halihazırda uygulanan gümrük tarifeleri ve/veya fonlara ilaveten yüzde 100 vergi konulması kararlaştırıldı.

Maaş ve ücretlilere ödenen vergi iadesi oranları yükseltildi.

Yerli ham petrolden üretilen petrol ürünlerine uygulanan yüzde 10 Fiyat İstikrar ve Destekleme Fonu kaldırıldı. Ancak ithal petrolden alınan yüzde 10 Fiyat İstikrar ve Destekleme Fonu yüzde 15'e yükseltildi.

1/2/1991 - 30/4/199 tarihleri arasında normal ve süper benzin ithalatında uygulanan Fiyat İstikrar ve Destekleme Fonu yüzde 7.5'den yüzde 30'a, Akaryakıt Fiyat İstikrar Fonu ise yüzde 5'den yüzde 10'a yükseltildi.

İthalat rejiminde I ve II sayılı listelerde değişiklik yapıldı. Bazı tarımsal ürünler fon kapsamına alınırken, bazılarından alınan fonlar da yükseltildi. İnsan sağlığını ilgilendiren bir kısım hijyenik malzeme ithalatı gümrük vergisinden muaf kılındı.

ŞUBAT 1991

Merkez Bankası, Kredi Mektuplu Döviz Tevdiat Hesabı açılabilen yabancı para cinsleri ile asgari limitlerini açıkladı. Bir veya iki yıl vadeli olarak açılabilen bu hesaplarda uygulanacak faiz oranları da yükseltildi.

Çıkartılan Park Yönetmeliği ile nüfusu 100.000'i aşan kentlerde inşa edilecek binalara park yeri yapılması zorunlu hale getirildi.

Trakya Serbest Bölgesi Yönetmeliği yayımlandı. Bölgede faaliyet göstermek isteyen şirketlerin metrekaşe başına 5 dolar kira ödemeleri kararlaştırıldı. İnşaat alanlarında metrekaşe satış fiyatının 500 dolardan az olmayacağı, parsel metrekaşe fiyatının alt sınırının ise 150 dolar olacağı ilan edildi. Şirketler bu bölgede 20 yıl süreyle faaliyet gösterebilecekler. Ancak 5 milyon doların üzerinde yatırım yapan şirketler için bu süre 10 yıl daha uzatılabilecek.

Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya göre Türkiye Sovyetler Birliği'nden 4 milyar metreküp doğal gaz ithal edecek. İthal edilen doğal gazın 170 milyon dolarlık bölümü Türk ihraç mallarıyla ödenecek; 100 milyon dolarlık bölümü ise Sovyetler Birliği'nde Türk müteahhitlerinin müteahhitlik projelerinin finansmanında kullanılacak. Anlaşma doğal gaz ithalatı karşılığı olarak ihraç edilecek Türk mallarını listeye bağladı. Sovyet işbirliği ile Türkiye'de inşa edilen tesislerin finansmanı için alınan Sovyet kredilerinin servisi karşılığı olarak 26 milyon dolarlık mal ihraç ederek Türkiye doğal gaz ithalatı karşılığında yapacağı ödemenin 30 milyon dolarını nebati yağ, 27 milyon dolarını ilaç, 20 milyon dolarını demir çelik ürünleri, 20 milyon dolarını sabun ve deterjan, 17 milyon dolarını çay, 10 milyon dolarını sigara, 5 milyon dolarını hazır giyim eşyası ve deri ürünleri, 6 milyon dolarını fındık, 2 milyon dolarını bebek maması ve 16 milyon dolarını sınai ürünler ve diğer mallar olarak ödeyecek.

Haksız rekabeti önlemek için Romanya, Tayvan ve Çin'den ithal edilen bazı mallara dampinge karşı ek vergi getirildi. Böylece Romanya'dan ithal edilen cam eşyanın CIF ithal bedeli üzerinden yüzde 100; Tayvan'dan KMC Chain IND. Co. Ltd. ve Chain Tiger Ind. Co. Ltd. şirketleri dışında ithal edilen her türlü kasnak zincirlerinin CIF ithal bedeli üzerinden yüzde 30; Çin'den ithal edilen her türlü porselen kültablası, mutfak eşyası ve diğer ev eşyasında kilogram başına 2 dolar ek vergi alınmasına karar verildi.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu'ndan yatırımların döviz kazandırıcı hizmetlerin ve işletmelerin teşviki ve yönlendirilmesi ile ilgili tebliğde değişiklik yapıldı. Tebliğ ile Kaynak Kullanımını Destekleme Primi uygulaması kaldırıldı. Kredi ve yatırım teşviklerinde Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi uygulaması başlatıldı. Buna göre kredi faizleri birinci dereceden öncelikli bölgede yüzde 10, ikinci derecede öncelikli bölgelerde yüzde 15, diğer öncelikli bölgelerde yüzde 20-25 ve kalkınmış bölgelerde yüzde 30 olarak belirlendi.

MART 1991

Avrupa Konseyi Yerleşim Fonu'ndan 103 milyon 500 bin dolar tutarında iki kredi alındı. Türkiye her iki kredinin 100 milyon dolar tutarındaki kısmı için libor artı yüzde 0.25 faiz ödeyecek. Geri kalan 3 milyon 150 bin dolarlık kısım için ise yüzde 1 yıllık faiz ödeyecek. Her iki kredinin geri ödeme tarihi 1 Ekim 2000 olarak belirlendi.

Trabzon Serbest Bölgesi Yönetmeliği yayımlandı. Bölgede faaliyet göstermek isteyen firmalar lisans için 5.000 dolar ödeyecek. Banka ve sigorta şirketleri için miktarlar 75.000 dolar ve 50.000 dolar olarak belirlendi. Başvurular Ankara'da DPT'ye, Trabzon'da ise Trabzon Serbest Bölge Müdürlüğü'ne yapılacaktır.

Türkiye, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın kuruluş anlaşmasını onayladı. Türkiye Banka'ya 115 milyon ECU'luk hisse ile katılacaktır. Ancak Bakanlar Kurulu'nun hisse miktarını üç katına çıkartma yetkisi olacaktır.

Türkiye'nin Asya Kalkınma Bankası'nın kurulma anlaşmasına katılması da kararlaştırıldı. Türkiye'nin sermaye katkısı 60.2 milyon SDR olarak belirlendi. Ancak bu miktar da Bakanlar Kurulu'nun kararıyla 3 katına çıkabilecektir.

NİSAN 1991

DPT Serbest Bölge Genel Müdürlüğü Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi'ne başvuru süresinin bitim tarihini 15 Haziran 1991 olarak açıkladı. Bankalardan ve sigorta şirketlerinden 50.000 dolar başvuru ücreti alınacak. Diğer şirketlerden alınacak ücret ise 2.000 dolar olarak belirlendi.

İki yıllık bir aradan sonra özelleştirme programı altında kamu teşekküllerinin blok satışına yeniden başlandı. TOFAŞ Oto'nun yüzde 16'lık hissesi FIAT Auto SPA'ya satıldı. Böylece TOFAŞ Oto'da devletin payı yüzde 39'dan yüzde 23'e düştü.

MAYIS 1991

İthalat Rejimi yönetmeliği'ne değişiklik yapıldı.

Sigara ve tütün ürünlerinde devlet tekeli kaldırıldı.

Katma protokolün 22.nci maddesine uygun olarak Bakanlar Kurulu kararı ile Avrupa Topluluğu konsolide libere maddeler listesine yeni maddeler eklendi ve konsolidasyon oranı yüzde 80'e çıkartıldı.

İthalat rejiminde yapılan değişiklikle pamuklu dokuma, pamuk ipliği ve bazı yiyecek maddeleri gibi ürünlerden alınan gümrük vergisi ve fon miktarları değiştirildi.

Mal teslimleri ve hizmet ifalarına uygulanacak KDV oranları değiştirildi.

Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliğine dair bir anlaşma imzalandı.

HAZİRAN 1991

Vergi Usul Kanunu'nda değişiklik yapılarak 300.000 lira olan fatura kullanma mecburiyeti ile ilgili had 500.000 liraya, amortisman tabi iktisadi kıymetlerdeki doğrudan doğruya gider yazabilmeye ilişkin had de 100.000 liradan 200.000 liraya yükseltildi.

Türkiye-İran Karma Ek Komisyonu Dokuzuncu Dönem Mutabakat zaptı onaylandı. Her iki ülke de ekonomik, sınai ve teknik işbirliği, ticaret ve bankacılık, ulaştırma, haberleşme ve tarımla ilişkileri daha da geliştirme arzusunda olduklarını teyit ettiler.

İhracatı ve Döviz Kazandırıcı Faliyetleri Teşvik Tebliği'nde değişiklik yapıldı.

"Dış Ticaret Sermaye Şirketi" ünvanı verilmesi, geri alınması ve bu şirketlerin sorumluluklarına ilişkin tebliğ yayımlandı.

Gümrük vergilerinden muaf olarak ev eşyası ithal etme hakkına sahip olanlar bu haklarını yurtiçi gümrük hattı dışı eşya satış mağazalarından eşya satın almak suretiyle kullandıklarında ödeyecekleri vergi oranı yeniden belirlendi.

Yat turizminin geliştirilmesi hakkındaki yönetmelikte değişiklik yapıldı.

Nusaybin sınır kapısından Suriye ile sınır ticareti yapılabilmesini teminen Mardin iline izin verildi.

TEMMUZ 1991

Döviz kazandırıcı hizmetlerin ve işletmelerin teşviki ve yönlendirilmesine ait esaslarda değişiklik yapılarak bazı yöreler için uygulanan Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu kaynaklı kredi ödemelerine esas teşkil eden oran yükseltildi.

Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun 1991 yılına ait asgari ücretin tesbitine yönelik kararları yayımlandı.

AĞUSTOS 1991

Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisinin nispeti 1/1/1992 tarihinden itibaren yüzde bir, bankalar arası mevduat muamelelerinde yüzde bir, kambiyo muamelelerinde ise matrahın binde biri olarak kararlaştırıldı.

Yeni ihracat potansiyeli yaratılarak ihracatın arttırılmasını temin için İhracatın Geliştirilmesi ve Desteklenmesine İlişkin İhracat Finansman Kararı çıkartılarak imalatçı-ihracatçı firmalara verilecek kredilere ilişkin esaslar tesbit edildi.

Kurumların ihracat ve dış navlun istisnalarından yararlanmaları için gerekli olan asgari ihracat tutarları, kurumların 1991 ve 1992 yılları kazançlarına uygulanmak üzere yeniden tespit edildi.

Gelir Vergisi Kanunu'nda yer alan kazanç, ücret, menkul ve gayrimenkul sermaye iratlarından yapılacak tevkifata ait vergi tevkifat oranları yeniden belirlendi.

Dar mükellefiyete tabi kurumların gayrimenkul sermaye iratları ve döviz tevdiat hesaplarına yürütülen faizler ile döviz katılma hesaplarına ödenen kar paylarından yapılacak tevkifat nispetleri değiştirildi.

Vergi İadesi Genel Tebliği ile vergi iadesinden yararlananların harcamalarının ticari, zirai ve mesleki kazancın elde edilmesine ilişkin bir harcama niteliğinde olmaması gerektiği, vergi iadesinden yararlananların yaptıkları harcamaların tüketime yönelik gerçek alışverişi yansıttığının zorunlu olduğu, bu nedenle harcamanın ticari bir nitelik taşımasının tesbiti halinde ilgilinin vergi mükellefiyetinin tesis edileceği tebliğ olundu.

EYLÜL 1991

Kurumlar Vergisi'nden muaf olan kurumlardan yapılan mal ve hizmet alımları vergi iadesi kapsamından çıkarıldı.

Merkez Bankası I-M sayılı Genelgesi'nin 1. maddesinde yer alan Merkez Bankası'nca alım-satım konusu yapılan dövizlere "İspanyol pezetası ESP" dahil edildi. Ayrıca bankaların, Merkez Bankası'nca bildirilen vadeli açık pozisyon limitleri içinde kalmak şartıyla vadeli döviz alım satımı yapabilecekleri bildirildi.

Uygulamada şekil birliği ve düzeni tesis etmek üzere tahvillerin boyut, içerik, baskı ve kağıt nitelikleri ile kullanımlarına ilişkin tebliğ yayımlandı.

1991 yılında mecburiyeti başlayan ve mecburiyetinin başlama tarihinden önce cihaz almış bulunan mükelleflerin, bu cihazlarının kaydını yaptırdıktan sonra, mecburiyetlerinin başlama tarihine 30 günden fazla bir sürenin bulunması halinde, mecburiyetlerinin başlama tarihini beklemeden cihazlarını en geç 30 gün içinde kullanmaya başlayacakları bildirildi.

Türkiye ve Belçika arasında çifte vergilendirmeyi önlemek üzere imzalanan anlaşma onaylandı.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Pakistan'ın pamuklu dokuma ihracatında damping uyguladığı yolundaki şikayetleri inceleyerek Pakistan'dan ithal edilen bu nevi mal üzerinden yüzde 20 nispetinde telafi vergisi alınmasını kararlaştırdı.

EKİM 1991

Özel Finans Kurumlarının Kurulması Hakkında Karar'da değişiklik yapıldı. Yapılan değişiklikle kurumların en az 100 ortaklı bir anonim şirket halinde kurulmaları karara bağlanırken ödenmiş sermayelerin toplamı en az 75 milyar lira olarak belirlendi. Ayrıca yabancı ortakların sahip oldukları sermaye payının bankaca alım satımı yapılan döviz cinsinden nakit olarak Türkiye'ye getirilmesi zorunlu hale getirildi.

Türkiye IMF kotasını 212.9 milyon özel çekme hakkı (SDR) arttırarak 429.1 milyon özel çekme hakkı (SDR) olan kotasını 642 milyon özel çekme hakkı (SDR)'na çıkarmaya karar verdi.

Özel sektöre 8 ilde elektrik enerjisi üretme ve dağıtma izni verildi. Karar Muğla, Aydın, Denizli, Isparta, Eskişehir, Bilecik, Balıkesir ve İzmir'de geçerli olacak. Verilen izinlerin geçerlilik süresi ise 30 yıl olarak kararlaştırıldı.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı'nın Yatırımların Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesi ile ilgili tebliği'ne istinaden yatırımlara ödenmek üzere Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan tahsis edilecek kredi ile ilgili uygulama esasları belirlendi.

KASIM 1991

1991 yılı satışları veya gayri safi iş hasılatına göre 1992 yılında ödeme kaydedici cihaz kullanacak olanlarla yeni işe başlayan ve sonradan mecburiyet kapsamına giren mükelleflerde ödeme kaydedici cihaz kullanma mecburiyetinin başlangıç tarihleri açıklandı.

ARALIK 1991

T.C. Merkez Bankası dış krediler kur farkı fonu kapsamındaki kredilere uygulanacak değişken faiz oranı yıllık yüzde 71.88 olarak belirlendi.

İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun hükümleri uyarınca 52.05 gümrük tarife pozisyonunda yer alan pamuk ipliğinin Pakistan menşeli olanlarının her türlü ithalatında, mevcut gümrük vergileri ve/veya fonlardan ayrı olarak CIF bedel üzerinden yüzde 20 vergi alınması kararlaştırıldı.

Vergi Usul Kanunu'na göre Gelir ve Kurumlar Vergisi mükelleflerinin bilançolarına dahil amortismanına tabi iktisadi kıymetleri ve bu kıymetler üzerinden ayrılmış olan amortismanları 1991 yılı için yeniden değerlendirme esasları açıklandı.

Tehlikeli Maddeler Zorunlu Sorumluluk Sigortası genel şartları açıklandı. Yanıcı, parlayıcı, patlayıcı ve yakıcı maddeleri üreten, depolayan, nakleden veya satanların, bu mesleki faaliyetleri nedeniyle, bu maddelerin doğrudan doğruya neden olduğu olaylar sonucu kusurları olsun olmasın üçüncü kişilere verilecek bedeni ve maddi zararlara karşı sorumlulukları sigorta kapsamına alındı. Tehlikeli Maddeler Zorunlu Sorumluluk Sigortası tarife ve talimatı yayımlandı. Tüpgaz Zorunlu Sorumluluk Sigortası genel şartları ayrıca belirlendi.

Değerli Kağıtlar Tablosu'nda yer alan değerli kağıtların bedelleri 1/1/1992 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yeniden tespit edildi.

Maktu harçların ve Damga Vergisine tabi maktu vergilerin (maktu ve nispi harçların ve vergilerin asgari ve azami miktarlarını belirleyen hadler dahil) yeniden değerlendirme oranının (54.1) tatbiki suretiyle 1992 yılında uygulanacak artırılmış miktarlarını gösteren tarife yayımlandı. Ayrıca bu şekilde hesaplanan harç ve vergi miktarlarından 100 lira kesirlerinin tahsil edilmeyeceği açıklandı.

